

Tampereen yliopisto

Johtamiskorkeakoulu

Politiikan tutkimuksen tutkinto-ohjelma

Kaisu Harju

Tyyntä ennen myrskyä

Diskurssianalyttinen tutkimus Maalaisliiton
muutoksesta Keskustapuolueeksi
puolueohjelmissa 1962—1976

Valtio-oppi

Pro gradu -tutkielma

Toukokuu 2014

Ohjaaja Ilkka Ruostetsaari

Tampereen Yliopisto

Johtamiskorkeakoulu

Politiikan tutkimuksen tutkinto-ohjelma

HARJU, KAISU: Tyyntä ennen myrskyä. Diskurssianalyttinen tutkimus Maalaisliiton muutoksesta Keskustapuolueeksi puolueohjelmissa 1962—1976

Pro gradu -tutkielma, 126 s.

Politiikan tutkimuksen tutkinto-ohjelma / Valtio-opin opintosuunta

Toukokuu 2014

Pro gradu -työni aihe on Maalaisliiton muutos Keskustapuolueeksi. Tällä tarkoitan puoluteoreettista siirtymää luokkapuolueesta yleispuolueeksi laajemman kannattajakunnan tavoittamiseksi. Teoreettisesti keskeisintä on Otto Kirchheimerin käsite yleispuolue (Catch-All Party) ja sille laaditut ehdot, jotka puolueen on täytettävä. Lisäksi teoreettisesta näkökulmasta esiin nousee puolueen identiteetin ja ideologian käsittely muutoksen mahdollistajina.

Tutkimuksen aineistona käytän kolmeatoista puolueohjelmaa vuosilta 1952–1974, joita tarkastelen diskurssianalyysin avulla. Metodi rakentuu ensinnäkin Quentin Skinnerin historiallisen perspektiivin näkökulmasta ja toiseksi diskurssianalyysin teoriasta. Olen luonut teorian pohjalta neljä hypoteesia, joiden esiintymistä testaan aineistoon. Analyysi on siis teorialähtöistä. Asettamani hypoteesit ovat: Muutos näkyy maaseutukeskisyyden häivyttämisenä. Puolueen minäkuva muuttuu, samoin suhteet muihin puolueisiin. Siirtymää perustellaan paluuna ”alkuperäiseen identiteettiin”, aitoon ideologiaan. Äänestäjäkatoa häivytetään retorisesti taustalle, korostetaan laajentumista ja uudistumista.

Analyysi rakentui neljästä osasta: perehtymisestä, syventymisestä, lajittelusta ja kirjoittamisesta. Analyysin tuloksena muutos voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen: ennakoimiseen, tasapainottamiseen ja vakiinnuttamiseen. Diskurssit jaan pysyviin ja muuttuviin. Nämä kaksi kehikkoa muodostavat keskeisen tutkimustuloksen, jonka kautta muutosta on mahdollista tarkastella ohjelmatasolla näkyvänä ilmiönä. Pysyvien diskurssien kehikkoon nostan terveyden, sivistyksen, kehityksen ja hyvinvoinnin diskurssit. Näiden kautta peilataan puolueen oman toiminnan rakentamista osana laajempaa yhteiskunnallista kehitystä. Toisaalta niiden kautta voidaan myös kuvata muiden puolueiden toimintaa negaation kautta. Muuttuvien diskurssien kehikkoon nostan maaseutukeskisyyden häivyttämisen, talonpoikaisdiskurssin häviämisen, kaupunkidiskurssin ilmaantumisen ja yleisödiskurssin muutoksen rajatusta universaaliksi.

Keskeisimpänä johtopäätöksenä muutos näkyy ohjelmatasolla diskurssien muutoksena. Pysyvät diskurssit muuttuvat vain vähän tai ei ollenkaan, muuttuvat diskurssit joko katoavat lähes täysin tai ilmaantuvat uusina toimijoina ohjelmatekstiin. Tekstuaaliselta kantilta muutos tarkoittaa sanavalintojen ja retorisen otteen päivittämistä vastaamaan kulloistakin tarvetta. Ideologian tasolla muutos on ennen kaikkea omaksumista ja juurruttamista, jolloin ohjelmatasolla tapahtuva muutoksen ankkurointi vahvistaa ja perustelee omaksuttua poliittista linjaa. Muutos on jaettavissa ajallisesti toisistaan eroaviin jaksoihin, jolloin politiikan teon keskiöön nousevat diskurssit vaihtelevat.

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
1.1. Miksi tutkia puolueohjelmia?	1
1.2. Aiempi tutkimus ja kirjallisuutta	3
1.3. Tutkimuskysymys ja tutkielman rakenne	7
2. Puolueen muutos teoreettisesti tarkasteltuna	11
2.1. Näkemyksiä muutoksesta	11
2.1.1. Puolue ja ideologia	11
2.1.2. Puoluetyyppien kehitystrendit länsimaissa	15
2.1.3. Suomen puolue-elämän erityispiirteitä	28
2.2. Ohjelman rooli puolueen politiikan kuvaajana	35
2.3. Historiallinen taustadiskurssi 1962—1976.	41
2.4. Hypoteesit	51
3. Tutkimusmetodi ja -aineisto	53
4. Diskurssit ajassa ja kehikoissa	62
4.1. Analyysin rakenne	62
4.2. Analyysin kronologiset tulokset	64
4.2.1. Maalaisliiton 1960-luvun ohjelmat: Kenen asialla ollaan?	64
4.2.2. Nimenvaihdon ajan ohjelmat: tasapainottelua	74
4.2.3. Keskustapuolueen 1970-luvun ohjelmat: epäilyksiä tappiovaalien jälkeen	81
4.3. Analyysin diskursiiviset tulokset	87
4.3.1. Pysyvät diskurssit	88
4.3.2. Muuttuvat diskurssit	89
5. Johtopäätökset ja pohdinta	92
5.1. Keskeiset johtopäätökset	92
5.1.1. Muutoksen kolme vaihetta	92
5.1.2. Pysyvät & muuttuvat diskurssit ohjelmissa	102
5.1.3. Hypoteesien testaus	104
5.1.4. Muutos suhteessa teoriaan	107
5.2. Pohdinta	112
Lähdeluettelo	121

1. JOHDANTO

1.1. Miksi tutkia puolueohjelmia?

Puoluetutkimus on keskeinen osa politiikan tutkimusta. Puoluelaitoksen synty on kussakin poliittisessa järjestelmässä tulos järjestäytymisen tarpeesta. Samoja mielipiteitä jakavat ihmiset ovat kokoontuneet saman katon alle. Puolueen tehtävänä on edustaa osaa kokonaisuudesta. Ne eroavat toisistaan aatteissa ja ideologisissa lähtökohdissa. Samoin toimintatavat, kulttuuri ja organisaatiomuodot vaihtelevat myös kulttuurista ja aikakaudesta riippuen. Yhteistä niille on halu vaikuttaa poliittiseen päätöksentekoon. Puoluelaki määrittää puolueen tarkoitukseksi valtiollisiin asioihin vaikuttamisen, syntyvä puolue voidaan merkitä puolurekisteriin, kun se täyttää rekisteröinnin ehdot. Vaikuttamisedon lisäksi sillä on oltava vähintään 5000 äänioikeutettua kannattajaa, demokratian turvaavat säännöt sekä puolueen tavoitteet ilmaiseva yleisohjelma¹. Ohjelma on lain vaatima osa puolueen toimintaa.

Puolueiden syntyä ja kehitystä länsimaisissa valtioissa on tutkittu ja muutosta kuvaamaan on luotu teoreettisia malleja, joihin kehityskaaria on mahdollista sommitella kokonaiskuvan luomiseksi. Puolueiden tutkiminen onkin tarkoituksenmukaista, koska ne ovat sekä jäsenyntyneitä että virallistuneita organisaatioita, joiden kautta päätöksenteosta kiinnostuneet yksilöt useimmiten päätyvät poliittisille avainpaikoille. Tutkimusta on tehty monista erilaisista näkökulmista sekä laadullisen että määrällisen tutkimusperinteen kautta. Tässä tutkielmassa keskiössä on ohjelma-analyysi. Suomen lainsäädännön mukaan jokaisella puolurekisteriin pyrkivällä puolueella tulee olla kirjallinen yleisohjelma muiden lainkohdan vaatimien ehtojen ohella. Ohjelmasta tulee ilmetä puolueen keskeiset tavoitteet ja periaatteet. Ei ole puoluetta ilman ohjelmaa.²

Laajemmin eurooppalaisessa ja angloamerikkalaisessa tutkimuskentässä ohjelma-analyysi on jäänyt melko vähälle huomiolle³. Ohjelmat kuitenkin tarjoavat mielenkiintoisen aineiston analyysia varten. Ohjelman tekstilaji on omien normiensä määrittämä ja muista tekstilajeista poikkeava. Ohjelma ilmaisee puolueen tahtoa kuvaamalla sen periaatteita ja poliittisia tavoitteita. Kokonaisuus rakentuu usein siten, että puolueen perusta nostetaan historian tarkastelusta

¹ Puoluelaki 1969/ 10 1§.

² Puoluelaki 1969/10 2§.

³ Ks. esim. Puhle 2002, 62.

kumpuavaksi kertomukseksi. Tämän jälkeen esitetään aktiivisen politiikan tavoitteet ja niihin johtavat toimet. Tavoitteiden asettamisessa on ohjelman kirjoittajalla suuri rooli, sillä sanallisen muodon antaminen usein poliittisesti aroille tai hyvin abstrakteille asioille on sekä haastavaa että tärkeää ohjelman merkityksellisyyden kannalta. Ohjelma on myös kyettävä sitouttamaan osaksi puolueen aktiivista politiikkaa ja identiteettiä

Ohjelmien tutkimisen kautta voidaan havainnoida periaatteiden ja tavoitteiden muuttumista ensinnäkin tekstuaalisella tasolla ja toisaalta myös ajankohtaan sidottuna laajempaan arvovalintojen tekemisenä ja puolueen poliittiseen toimintaan osallistumisena. Muutoksen ja pysyvyyden näkökulmista käsin on mahdollista tutkia puolueen aseman rakentumista. Näin analyysiin nivoutuvat sekä identiteetin säilyttämisen että uuden omaksumisen tutkiminen. Tässä tutkielmassa paneudutaan Maalaisliiton puolueohjelmiin eritoten muutoksen näkökulmaa painottaen, sillä puolueen ideologinen siirtyminen agraaripuolueesta yleispuolueeksi on kiinnostava, mutta vähälle tutkimukselle jäänyt aihe.

Miksi tutkia juuri Maalaisliittoa, Keskustapuoluetta⁴? Pohjoismaisessa kontekstissa agraaritaustaiset puolueet ovat osa poliittista perintöä. Puolue-elämän vakiintuessa 1800-lopulla ja 1900-luvun alussa agraaripuolueet syntyivät edustamaan maaseutujen väestöä, erityisesti pienviljelijöitä. 1900-luvun puolivälin tienoilla, niin kutsutulla sotienjälkeisellä kaudella teknologian kehittymisen ja yhteiskunnan rakenneuudistuksen vuoksi maaseutukeskinen elämäntapa alkoi kadota. Suomalaiseen käsitehistoriaan on jäänyt elämään joukko tätä kuvaavia termejä, kuten kaupungistuminen, maaltapako ja peltojen paketointi. Agraaritaustaiset, usein pienviljelijöiden etuja valvoneet puolueet joutuivat huomaamaan, ettei niiden perinteinen kannattajakunta kasvaisi, päinvastoin se oli jopa pienenemässä. Kaikki pohjoismaiset agraaripuolueet päätyivät siirtymään keskusta-asemassa olevaksi yleispuolueeksi⁵. Suomessa muutos, kuten teollistuminen muutoinkin, tapahtui muita Pohjoismaita myöhemmin.⁶

Yleispuolueella tarkoitan tässä tutkielmassa saksalaisen Otto Kirchheimerin määrittelemää catch-all -puoluetta, joka kilpailee vaaliareenalla mahdollisimman laajasta kannattajakunnasta⁷. Suomessa vuonna 1906 perustettu Maalaisliitto oli puolue, jonka kannattajakunta oli alueellisesti keskittynyt periferia-alueille. Se joutui pohjoismaisten sisarpuolueidensa tapaan, joskin tosiaan

⁴ Nykyisin virallinen nimi puolueräkisterissä on rp. Suomen Keskusta.

⁵ Ks. esim. Arter 2001a, 61.

⁶ Meinander 1999, 274.

⁷ Kirchheimer 1966, 177–180, tarkempi määritelmä tässä työssä, ks. tutkielman sivu 19.

hieman Ruotsia ja Norjaa myöhemmin kohtaamaan saman hupenevan kannatuksen ongelman yhteiskunnallisen rakennemuutoksen paineessa. Puolue vaihtoi vuonna 1965 nimensä Maalaisliitosta Keskustapuolueeksi tavoitellen näin keskeisempää yleispuolueasemaa oikeisto—vasemmisto-akselilla. Sisäiset leirit ja linjat puolueessa, sekä rooli presidentin entisenä puolueena toivat omaa lisäväriään tilanteeseen. Suomen poliittinen tilanne eli ja hengitti voimakkaan presidentin kautta. Ei myöskään voida unohtaa maailmanpoliittisesti arkaa kylmän sodan aikaa, jolloin Suomen ulkopoliittinen asema oli tasapainotteleva.

Seppo Kääriäinen kuvaa puoluetta ”tuntemattomana suomalaisena”, jota on vaikeaa asettaa perinteisiin puolueiden olemassaoloa tutkivien teorioiden raameihin. Puolueen asema ja selviytyminen on strategisten valintojen summa, puoluejohdon tietoinen valinta. ”Keskustan ihmeestä”, strategisesta valinnasta siirtyä pois agrarismista kohti yleispuoluetta, tehty olemattoman vähän tutkimusta.⁸

Aihetta ei siis ole tutkittu läpikotaisin. Tässä tutkimuksessa esitän tulkintanäkökulman puolueen muutokseen ohjelmien kautta analysoituna. Vahvasti historiallisen tilanteen tutkimiseen nojaava ote tarjoaa viitekehyksen, jossa teoriaa ja tilanteisuutta on mahdollista analysoida rinnakkain. Ohjelman tasolla muutosta havainnoitaessa on kiinnitettävä huomiota paitsi tekstuaaliseen tasoon, myös sille historiallisesta kontekstista avautuviin tulkintoihin ja vaihtoehtoihin tapahtumiin. Tällainen metodologinen ote mahdollistaa poliittisesti toimimisen tutkimisen käsitteellisesti. Poliittisesti toimiminen on politiikan tutkimuksen klassikon Hannah Arendtin määrittelemä käsite. Poliittinen ajattelu ja Vita activa ovat yhtä vanhoja käsitteitä, samalla ne ovat keskeisimpiä teoreettisia avauksia ideologian tutkimisen suhteen, sillä tekemisen ja ajattelemisen välinen ero on merkittävä. Arendtin klassikko, Vita Activa puntaroi tätä tekemisen ja olemisen kysymystä syvällisesti.⁹

1.2. Aiempi tutkimus ja kirjallisuutta

Puolueita ja puoluejärjestelmiä on tutkittu runsaasti sekä maakohtaisesti että erilaisia poliittisia järjestelmiä ja kulttuureita vertaillen. Maurice Duverger kirjoitti sekä puolueista että poliittisista järjestelmistä. Duvergerin jaottelua kaaderi- ja joukkopuolueisiin ovat sittemmin täydentäneet

⁸ Kääriäinen 2002, 9—10.

⁹ Arendt 1958.

Otto Kirchheimer artikkelillaan catch-all -eli joukkopuolueesta sekä Sigmund Neumann, jonka keskeinen käsite on mass-integration party eli joukkointegraatiopuolue. Klassikoihin lukeutuu myös Leon D. Epsteinin tutkimus läntisten demokratioiden puolueista¹⁰. Stein Rokkan on tutkinut puolueita ja puoluejärjestelmiä muun muassa Seymour S. Lipsetin kanssa. Rokkan on tehnyt tutkimusta myös suomalaisen Erik Allardtin kanssa.¹¹

Klaus von Beyme on tutkinut eurooppalaisia poliittisia järjestelmiä ja kuvaa kehitystä termillä ”yleispuolue plus”. Tunnettu on myös Angelo Panebiancon käsite ”vaalipuolue”. Richard S. Katz ja Peter Mair ovat esitelleet käsitteen ”kartellipuolue” kuvatessaan puoluekehityksen muutosta. Hans-Jürgen Puhle puntaroi yleispuolueen säilymistä validina puoluemallina. Samaa aihetta käsittelee myös Steven B. Wolinetz.¹²

Suomessa puoluetutkimuksen perustan muodostavat Olavi Borgin väitöskirja *Suomen puolueideologiat* vuodelta 1965 ja sen oheen syntynyt *Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880–1964*, jotka ovat edelleen keskeisiä tutkimuksia. Ralf Heleniuksen *Profile of Party Ideologies* on kolmas keskeinen teos ja Borgin teosten aikalainen. Borg on myös palannut aiheeseen uransa varrella, esimerkiksi vuonna teoksessa *Puolueiden ohjelmat 1970*.¹³

Onni Rantala on tutkinut puolueiden muutosta teoksessaan *Suomen puolueiden muuttuminen 1945–1980*. Rauli Mickelsson on tehnyt laajan analyysin puolueiden historiasta ja muutoksesta kirjassaan *Suomen puolueet, historia, muutos ja nykypäivä*, joka kokoaa myös yhteen Mickelssonin aiempaa tutkimusta aiheesta. David Arterin toimittama pohjoismaisten agraaripuolueiden historiaa ja nykytilaa koskeva teos *From Farmyard to City Square* on syväluotaava katsaus kaikkien Pohjoismaiden poliittiseen historiaan. Arter on itse kirjoittanut Suomea, eli Maalaisliitto-Keskustaa koskevan luvun.¹⁴

Eeva Aarnion väitöskirja *Päämäärät liikkeessä* analysoi Keskustan ja Kokoomuksen ohjelmaprosessien muutosta 1950–90-luvuilla. Seppo Kääriäisen väitöskirja *Sitä niittää, mitä kylvää* on puolueen sisälle kurkistava analyysi Keskustan strategisista valinnoista ja puolueen

¹⁰ Duverger 1967, 1969; Kirchheimer 1966; Neumann 1956; Epstein 1967.

¹¹ Rokkan 1970; Lipset ja Rokkan 1967; Allardt ja Rokkan 1970.

¹² Von Beyme 1985; Panebianco 1988; Katz ja Mair 1997; Puhle 2002; Wolinetz 2002.

¹³ Borg 1965a; 1965b; Helenius 1969; Borg 1970.

¹⁴ Rantala 1981; Mickelsson 2007; Arter 2001a.

päätöksentekoprosesseista. Karina Jutila on myös tutkinut Keskustan sisäistä päätöksentekoprosessia väitöskirjassaan *Yksillä säännöillä, kaksilla korteilla?*.¹⁵

Kari Palonen on tutkinut puolueita retorisesti ja käsiteanalyysin kautta. Hänen laajasta tuotannostaan mainittakoon *Kootut retoriikat* ja *Mitä politiikka on?* Kyösti Pekonen on tutkinut byrokratiaa puoluejärjestelmässä ja puolueiden johtamista.¹⁶

Jukka Paastela ja Heikki Paloheimo ovat toimittaneet Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitoksen julkaisusarjaan artikkelikokoelman *Suomen puolueiden periaateohjelmat*. Paloheimo on Tapio Raunon kanssa toimittanut samaan julkaisusarjaan artikkelikokoelman *Suomen puolueet ja puoluejärjestelmät*.¹⁷

Puolueen oma historiankirjoitus on Keskustan kohdalla varsin hyvässä tilanteessa. Virallista historiankirjoitusta on vuoteen 1981 saakka. Tässä tutkielmassa historiankirjoista keskeisimmät ovat Kari Hokkasen kirjoittama *Maalaisliitto-Keskustan historia 4 Kekkosen Maalaisliitto 1950-1962* ja Tytti Isohookana-Asunmaan *Maalaisliitto-Keskustan historia 5 Virolaisen aika – Maalaisliitosta Keskustapuolue 1963-1981*.¹⁸ Puolueen ideologista perustaa ovat tutkineet muun muassa Aulis J. Alanen massiivisessa Santeri Alkion elämäkerrassaan ja Arja Sahlberg väitöskirjassaan *Koivu sekä tähti*.¹⁹

Ohjelmien kannalta keskeistä aiempaa tutkimusta Suomessa edustavat muun muassa Olavi Borg ja Eeva Aarnio. Borgin mukaan ohjelmien tutkimus edellyttää aatehistorian ja poliittisten ideologioiden tuntemusta. Ilman tällaista tietämystä asioiden kontekstualisoiminen on vaikeaa, jos ei jopa mahdotonta. Ohjelmia tutkittaessa tärkeää on päästä yleistä tasoa syvemmälle, Borg kuvaa tätä yksiulotteista lukutapaa ”politiikan sunnuntaipäivän kuvaksi”. Ohjelmaa tutkittaessa on oltava perehtynyt teoreettisella tasolla ohjelmien tarkoitushakuiseen luonteeseen, jotta saataisiin oikea ja todellisuutta mahdollisimman paljon vastaava kuva ohjelmista.²⁰

Ohjelmatutkimuksen perustan Suomessa ovat luoneet Olavi Borg ja Ralf Helenius 1960-luvulla. Ohjelmatutkimus eli hiljaiseloa kärjistetyksi niin kauan kuin käytännön politiikan ja ohjelman

¹⁵ Aarnio 1998; Kääriäinen 2002; Jutila 2003.

¹⁶ Palonen 1979, 1997; Pekonen 1983.

¹⁷ Paastela ja Paloheimo 2006; Paloheimo ja Raunio 2008.

¹⁸ Hokkanen 2002; Isohookana-Asunmaa 2006; ks. myös muut osat: Hakalehto 1981; Mylly 1989; Hokkanen 1996.

¹⁹ Alanen 1979; Sahlberg 1995.

²⁰ Borg 1965b, 2–3, 7.

suhteen tutkiminen oli keskeisin tutkimuskysymys. Hiljaista kautta kesti 1960-luvun jälkipuoliskolta alkaen aina kaksi vuosikymmentä. 1980-luvulle tultaessa ohjelman näkeminen tutkimuskohteena sinällään ja sen käsittäminen poliittisena tekona itsessään muutti ohjelmatutkimuksen suosiota. Ideologian ja käytännön asettaminen vastakkain siirtyi taka-alalle tutkimusasetelmissa. Tämän perusteella Aarnio jakaa ohjelmatutkimukset kahteen ryhmään. Ensimmäisessä tapauksessa ohjelma nähdään ”paperina”, jonka funktio on normittaa puolueen toimintaa, tällöin tutkimus asettaa fokuksensa ideologisiin ja periaatteellisiin kysymyksiin. Tutkimus voidaan myös liittää historialliseen tarkasteluun puolueideologian kehityksestä, ideologian heikkenemisen debattiin tai puolueiden ristiriitailottuvuuksien lokalisoinnista. Toinen tutkimuksen ryhmä on ohjelman näkeminen itsenäisenä tekona ja sen tutkiminen omana tekstilajinaan. Puolueohjelmagenre on tekstilajina tuore ja liittyy yleisemmin retoriseen käänteeseen politiikan tutkimuksessa 1980-luvulla ja yhteiskuntatieteiden lingvistiseen käänteeseen 1970-luvulla.²¹

Tutkimuksen näkökulmasta Aarnio toteaa menetelmä- ja teoriavalintojen laajentuneen ja irtautuneen puoluteoreettisista teemoista, tämä on tuonut uusia ulottuvuuksia tutkimukseen. Retorinen analyysi ja erityisesti Perelmanin argumentaatioteoriaan nojaava argumentaatioanalyysi on tuonut uusia ajatuksia tutkimuskentälle. Argumentaatioteorian muuttuminen loogisesta aksioomapäättelystä kohti retorisuutta erityisesti perelmanilaisessa analyysissä on tarjonnut menetelmän tutkimukselle. Ohjelmien merkitys on siis muuttunut tutkimuksen näkökulmasta.²²

Samanaikaisesti ohjelmatutkimuksen muutoksen kanssa tapahtui muutoksia myös puolueiden suhtautumisessa ohjelmiin. Sektorikohtaisista ohjelmista luovuttiin pitkälti kokonaan²³. Historiallisen taustadiskurssin heijastumat näkyvät siis myös nopealla tempolla ohjelmataason prosessuaalisessa muutoksessa.

Kattavin sisällönerittelyä menetelmänä käyttävä puolueiden periaateohjelmia koskeva tutkimus on edelleen Borgin väitöskirja vuodelta 1964. 1980-luvulla käynnistynyt eurooppalaisten puolueiden ohjelmia analysoinut tutkimusprojekti Manifesto Research Project ja sitä 1990-luvulla seurannut Comparative Manifestos Project jakoi sisällönerittelyn seitsemään pääkategoriaan, joista kukin jakautui useisiin alakategorioihin siten, että yhteensä tutkittavia kategorioita oli rungossa 56

²¹ Aarnio 1998, 21—22; ks. myös Summa 1996, 51—56; Väliaverron 1998, 13—17; Palonen 1995, 38—42.

²² Aarnio 1998, 22—23.

²³ Mt., 24.

kappaletta. CMP:n kategoriointi sopii hyvin puolueohjelmien sisällön tutkimiseen ja sitä on käytetty useissa maissa ohjelmien sisällönanalyttiseen erittelyyn.²⁴

Ohjelmatutkimus on siis saanut uutta virtaa näkökulman muutoksesta laajemmassa yhteiskuntatieteellisessä paradigmamurroksessa. Itse ymmärrän ohjelman tekona, joka muodostaa oman tekstuaalisen kokonaisuutensa. Tällöin käsitys ohjelmasta omana tekstilajinaan korostuu. Kuitenkin on mahdotonta tutkia ohjelmia todellisuudesta irrallisina tuotteina, joten ideologian muutoksen tutkiminen ja suhtautuminen ohjelmaan ovat myös relevantteja teoreettisia lähtökohtia tutkimukselle.

1.3. Tutkimuskysymys ja tutkielman rakenne

Tässä tutkielmassa tutkimuskysymys on seuraava: Kuinka Maalaisliiton ideologinen siirtyminen agraaritaustaisesta luokkapuolueesta yleispuolueeksi on havaittavissa puolueohjelmissa? Maalaisliittoa on teoreettisella tasolla kuvattu vaihtelevasti eräänlaisena sekoituksena kaaderi- ja joukkopuoluetta, joka ei sovi yksioikaisesti kumpaankaan kategoriaan²⁵. Siirtymä aiemmasta, duvergerilaisen teorian kuvaamasta kahdesta puoluetypistä sekoittuneesta mallista kirchheimerilaisen teorian mukaiseksi yleispuolueeksi on tutkimuksen ensisijainen fokus. Ideologisella tasolla tätä on selkeintä havainnoida siirtymänä oikeisto—vasemmisto-akselilla. Tätä kautta on mahdollista nostaa esiin Suomen Pientalonpoikien Puolueen lyhyt, mutta voimakas kukoistuskausi sen ideologisen tyhjiön kautta, jonka Maalaisliiton yleispuolueistumisen katsottiin aiheuttaneen.

Tutkielman teoreettisessa viitekehyksessä esittelen näkökulmia puolueen ideologian tutkimiseen. Ideologiselta kannalta puolue tarvitsee identiteetin, jonka kautta se hahmottaa itsensä ja toimintansa tarkoituksen. Keskeinen osa teoriaa on puolueen muutoksen hahmottaminen. Tässä keskiöön nousevat teoreettiset mallit puolueen muutoksesta. Suomen puoluejärjestelmässä on omat erityispiirteensä, joita kuvaan myös. Puolueen määrittämisessä on yleisesti keskeisessä asemassa myös ideologian käsite. Tätä kautta määrittelen identiteetin puoluetta muokkaavana tekijänä, joka on osin tiedostamaton, osin tietoisesti johdettu kokonaisuus aatetta ja käytäntöä. Keskeistä on luonnollisesti puoluetyyppien muutos länsimaisessa poliittisessa järjestelmässä ja

²⁴ Paloheimo 2006, 218—219, ks. myös lisää luokitusrunгон kategorioista.

²⁵ Kääriäinen 2002, 34—37; Mickelsson 2007, 64—67.

erityisesti yleispuoluekehityksen kuvaaminen on tutkimuksen kannalta olennaista. Puolueen tarkoituksen teoreettinen luotaaminen on tärkeää tutkimuskysymyksen kannalta, sillä juuri roolin ja puoluetypin muutos on tutkimukseni kohteena. Tästä näkökulmasta käsin ohjelmaa voi tarkastella kiinteänä osana puolueen toimintaa erilaisten määritelmien tarjoamien kehysten kautta. Ohjelman rooliin vaikuttaa arvio sen keskeisyydestä puolueen toiminnan kuvaajana ja määrittäjänä.

Viitekehyksen toisessa osassa pohditaan teoreettiselta kannalta ohjelman tarkoituksenmukaisuutta ja merkitystä puolueen tavoitteiden, suunnan ja tahdon ilmaisijana. Ohjelman funktiota erittelen erityisesti metaforisten ilmaisujen kautta, tällaisia ovat esimerkiksi kuvaaminen vaaliareenana tai puolueen pyhäpukuna. Lisäksi tarkastelen puolueen sitoutumista ohjelmaan, eli onko ohjelman luonne suuntaa antava vai sitovasti toimintaa ohjeistava. Ohjelman kirjoittamiselle annetaan sekä teoreettisella tasolla että puolueen sisäisessä toiminnassa erilaisia merkityksiä, joita avataan pääluvun ensimmäisessä alaluvussa. Ohjelman kirjoittamisen prosessia kuvataan seuraavaksi. Ohjelmatutkimuksen historiaa ja tätä kautta myös ohjelmatutkimuksen teoriaa kuvaava osa päättää ohjelmia koskevan luvun.

Kolmas osa keskittyy historiallisen taustadiskurssin hahmottamiseen. Luku pyrkii kuvaamaan sitä historiallista tilannetta, jonka kautta ohjelmia on peilattava suhteessa kirjoitusaikaansa. Kokonaiskuvaa on tietenkin mahdotonta antaa, mutta nostan esiin valideja pointteja, jotka ovat olleet esille tutkimuksen ajankohtaan sijoittuvien vuosien aikana Suomen poliittisella kartalla. Lisäksi nostan esille teoreettisia näkökulmia, joiden kautta historiallista taustadiskurssia on mahdollista havainnoida.

Päätän teoreettisen viitekehyksen esittelemällä teoriasta esiin nostamani hypoteesit, joiden kautta tutkin Maalaisliiton muutosta Keskustapuolueeksi. Olen muodostanut teoreettisen aineiston pohjalta neljä hypoteesia, joiden toteutumista testaan analyysissä. Hypoteesien käyttäminen mahdollistaa analyysin painottamisen kiinnostuksen kohteena olevien muuttujien analysoimiseen.

Kolmannessa luvussa esittelen aineistona käyttämäni puolueohjelmat ja metodini. Aineistonani käytän kolmeatoista ohjelmaa vuosien 1962—1976 väliltä. Näistä yhdeksän on Maalaisliiton ja Keskustapuolueen ohjelmia. Olen myös ottanut mukaan kaksi 1960-luvun ohjelmaa Kansalliselta Kokoomukselta. Toimintansa jo lopettanut, mutta Perussuomalaisten ideologisen taustana toimiva Suomen pientalonpoikien puolue/ Suomen maaseudun puolue on analyysissä mukana

myös kahden ohjelman verran. Nämä puolueet olen valinnut siksi, että Kokoomus on tuottanut ohjelmia miltei samaa tahtia kuin Maalaisliitto ja Keskustapuolue, se on myös porvaripuolue, eli ideologinen vertailu tarjoaa kiinnostavaa materiaalia analyysiin. SPP/SMP puolestaan oli Maalaisliiton riveistä vuoden 1959 Nivalan puoluekokouksessa loikanneen Veikko Vennamon perustama ja johtama puolue, joka osoitti tyytymättömyytensä maalaisliittolaiseen politiikkaan. Se siis kilpaili osin samoista kannattajista Maalaisliiton kanssa ja toisaalta oli kiintoisassa suhteessa perustajansa vanhaan puolueeseen²⁶.

Metodissani yhdistyvät diskurssianalyysi²⁷ ja Quentin Skinnerin²⁸ kehittänyt historian tutkimisen metodologia, Näistä kahdesta metodologisesta ulottuvuudesta rakentuu kehys, jonka kautta puolueohjelmia on mahdollista tutkia tekstuaalisesti ja diskursiivisesti historiallisen tilanteen, toimijoiden näkökulman kautta analysoiden. Tekstitaso ja historiallinen taso kulkevat rinnatusten ja toisiinsa lomittuen. Diskurssianalyysi sopii puolueohjelmatutkimukseen hyvin, sillä tutkijan omat valinnat ja kiinnostus käydä vuoropuhelua aineistonsa kanssa ovat keskeisiä tutkimuksen rakentumisen kannalta. Analyysiä tehdessään tutkija voi valita erilaisia positioita oman asemoitumisensa kannalta ja lisäksi tehdä erilaisia painotusvalintoja näkökulman valinnan suhteen. Asetelman luomisen kannalta tutkimuksen rakentuminen jaksottaisesti tuo esille erilaisten diskurssien olemassaolon mahdollisuuden.²⁹

Analyysiluku alkaa tutkimuksen rakenteen ja jaksottumisen kuvauksella. Kuvaan havaitsemaani muutosta ensin kronologisesti. Tätä kautta tarkasteltuna olen jakanut muutoksen kolmeen eri ajanjaksoon, joista jokainen suhtautuu muutoksen eri tavoin. Seuraavaksi kuvaan muutosta havaitsemieni diskurssien kautta. Keskeistä on jako muuttuviin ja pysyviin diskursseihin ja liikehdintä näiden välillä. Esitän keskeiset tutkimustulokseni johtopäätösten luvussa. Tässä luvussa annan vastaukset hypoteesien saamaan tukeen tai sen puutteeseen. Pohdin muutosta saamieni tulosten valossa, hypoteesien tarjoamien vastausten valossa erityisesti suhteessa teoriaan. Pohdinnassa esiin nousee myös muutos puolueen ominaisuutena ja suhtautuminen historialliseen taustadiskurssiin. Puntaroin myös mahdollisia jatkotutkimuksia.

Tutkimusajankohta rajautuu ajanjaksoon vuosien 1962—1976 välillä, eli kriittiseen murrosvaiheeseen, jolloin Maalaisliitto ensin luopui agrarismista ideologisella tasolla ja sittemmin

²⁶ Borg 1965b, 340.

²⁷ Jokinen, Juhila & Suoninen, 1999.

²⁸ Skinner 2002.

²⁹ Jokinen, Juhila & Suoninen 1999, 15—18, 128—135.

ohjelmien, nimen ja käytännön politiikan tasoilla. Vuoden 1962 puolueohjelma luopui virallisesti agrarismista puolueen ideologisena perustana. Nimenvaihto seurasi vuonna 1965. Keskeistä on myös puolueen sisäinen jakautuminen eri leireihin ja liittoumiin.³⁰

³⁰ Arter 2001a, 66—67.

2. PUOLUEEN MUUTOS TEOREETTISESTI TARKASTELTUNA

2.1. Näkemyksiä muutoksesta

Puolue muuttuu, kun muutokselle on tarvetta. Seuraavat kolme alalukua käsittelevät muutosta ideologian ja identiteetin, teoreettisten mallien ja Suomen puoluejärjestyksen erityispiirteiden kautta. Tietämys kustakin kolmesta osa-alueesta on välttämätöntä, jotta ohjelmatutkimuksen teoreettiset edellytykset voi ymmärtää.

2.1.1. Puolue ja ideologia

Puolueen on perinteisesti ajateltu perustuvan jollekin identiteetille, josta on muokkautunut laajemmin puoluetta kuvaava ideologia. Osa ideologioista on hyvin yleisiä ja laajasti määritteitä saavia, osa taas heijastelee hyvin pientä joukkoa ihmisiä. Ideologia käsitteen kautta on mahdollista syventää tietämystä puolueesta. Tällä käsitteellä on myös suuri merkitys puolueen identiteetin rakentajana, sillä vaikka ideologia itsessään perustuu identiteetille, on puolueen identiteetti vielä oma kokonaisuutensa. Ideologiaa on myös mahdollista vaihtaa, ja puoluekin voi kuvaannollisesti vaihtaa värejään. Puolueen suhde ideologiaan, sekä suhteen olemassaolon vähättely kuvaavat myös puolueen itselleen rakentamaa arvopohjaa sekä sanallisesti että sanattomasti. Vanhasta ideologiasta eroon pääsemien voikin osoittautua sangen työlääksi.³¹

Von Beyme huomauttaakin, että vain ideologiaan perustuvat puolueet ovat onnistuneet vakiinnuttamaan asemansa pitkällä aikavälillä³². Ideologia on siis puolueen kannalta olennainen tekijä erityisesti aseman saavuttamisen ja säilyttämisen mahdollistajana. Ideologian näkeminen muuttumattomana monoliittina on kuitenkin väärä oletus. Puolueiden täytyy kyetä muuttumaan pystyäkseen kilpailemaan vaaliareenalla. Waren mukaan puolueen ideologiaa tutkittaessa onkin verrattava aiempaa ideologiaa nykyiseen.³³

Ideologia käsitteenä puolestaan saattaa koskea yhtä hyvin yksittäistä ihmistä, sosiaalista ryhmää, aikakautta, jopa kokonaista yhteiskuntaa. Ideologia voi myös koskea poliittista puoluetta. Tähän

³¹ Borg 1965a, 3—11.

³² Von Beyme 1985, 29, von Beymen teos käsittelee länsimaisia demokratioita, keskeisenä käsitteenä on puolueen perhe, *la famille spirituelle*; ks. myös Kääriäisen käsite syväidentiteetti, jolla hän kuvaa puolueen olemassaolon suhdetta sen identiteettiin: Kääriäinen 2002, 46—49.

³³ Ware 1996, 47—48.

keskittyy myös tämä osio tutkielmassani. Ideologia poliittisen puolueen sanastossa tarkoittaa vanhastaan yksinkertaisesti rajattua joukkoa arvoja, uskomuksia ja mielipiteitä, jotka vähintään jossain määrin voidaan koostaa rakenteelliseksi kokonaisuudeksi. Tähän kokonaisuuteen poliittisen ryhmän voidaan katsoa perustavan toimintansa. Tämän määrittelyn heikkoutena on sen yksipuolistava suhtautuminen ideologioihin vain kollektiiveja koskevana terminä. Ideologiaa voidaan siis, kuten Aarniokin toteaa, tarkastella myös yksikön ominaisuutena, joskin Borg painottaa, että kollektiivisen luonteen korostus on usein paikallaan, sillä poliittinen toiminta on luonteeltaan ryhmässä tapahtuvaa.³⁴

Identiteetin avulla voidaan erottaa ulko- ja sisäryhmään kuuluvat ja rakentaa näiden välistä suhdetta halutulla tavalla kuvaten. Ryhmien konstruoiminen voi olla sekä eriyttävää että vastakkain asettelevaa, mutta toisaalta myös yhtymäkohtia esittävää. Rajat identiteettiryhmien ja niiden konstruointitapojen välillä ovat vaihtelevia, mutta toisaalta myös yllättävästi liudentuvia.³⁵

Ralf Helenius kuvaa puolueideologian konseptia siten, että vaikka siitä on usein havaittavissa teoreettisia viitteitä ja jälkiä, on ideologia enimmäkseen joukko uskomuksia, jotka voidaan kytkeä yhteen enemmän psykologisin kuin loogisin perustein. Puolueideologian tarkoitus on siis toimia käytännön poliittisten tarkoitusten avuksi, eikä niinkään tarjota ”objektiivista totuutta”. Helenius huomauttaa myös, että puolueideologia ja poliittinen ideologia ovat erillisiä käsitteitä.³⁶

Ideologian konsepti on verraten nuori, sillä se kehittyi Napoleon Bonaparten hallintokauden Ranskassa. Ideologiana esitetyt asiat kuvattiin mahdottomina ja epärealistisina. Ideologian käsitteen avulla kuvattiinkin poliittisten vastustajien toimintaa ja ryhmittymän omaa toimintaa kuvaamaan valittiin eri sanoja kuten ”usko” tai ”doktriini”, jopa ”tieteellistä näkemystä” käytettiin tiukempien marxististen puolueiden näkemyksissä. Voidaan sanoa, että eurooppalaisessa ja angloamerikkalaisessa puoluekentässä vasemmistopuolueet ovat yleisemmin esittäneet itsensä ideologisina oikeistosiiven asemoidessa itsensä tiukoista ideologisista raameista vapaiksi.³⁷

Mickelsson määrittelee identifikaation erottamisen ja samastumisen välineeksi. Identifikaatio kertoo ketkä kuuluvat meihin ja ketkä puolestaan ovat ulkoryhmässä omaan ryhmäämme nähden. ”Puolueen kaltaiselle kollektiivisubjektille identifikaatio on elinehto”, toteaa Mickelsson. Puolue on

³⁴ Borg 1965a, 5; ks. myös Helenius 1969, 4.

³⁵ Fairclough 1997, 165.

³⁶ Helenius 1969, 3.

³⁷ Mt., 4—5.

vähintään samanmielisten vaaliliitto (eli kaaderipuolue) ja enimmillään yhteiskunnallinen kollektiivisubjekti. Subjektiuden luominen puolestaan tapahtuu diskurssissa. Periaateohjelmien diskursiivinen merkitys on puolueiden konstituominen ja legitimoiminen. Yleisimmin tämä tapahtuu narratiivin diskurssin kautta.³⁸

Myös Kääriäinen näkee narratiivin ymmärtämisen olevan keskeinen tekijä puolueen nykytilanteen ymmärtämisen kannalta. Puolueen ymmärtäminen edellyttää sen synnyn, historian, kulttuurin ja identiteetin ymmärtämistä. Maalaisliiton historiassa korostuu jopa silmiinpistävästi puoluejohdon tekojen perusteleminen historialliseen diskurssiin vetoamalla. Tämä tarkoittaa muun muassa henkilölegendoihin vetoamista ja puolueen sisäisen narratiivin rakentamista ideologisiin juuriin vedoten.³⁹

Identiteetin Kääriäinen näkee vakiintuneena tapana nähdä oma puolue sisältä päin. Identiteetin rakentavat oma puoluekuva ja arvonanto ryhmää kohtaan. Se on tapa erottaa oma toiminta yhteiskunnan ja muiden puolueiden toiminnasta. Syväidentiteetti on puolueyhteisön vakiintunut pyhien arvojen ja päämäärien kokemus. Sen funktiona on tarjota jatkuvuutta puolueen toiminnan oikeuttamiseen. Syväidentiteetillä Kääriäinen antaakin kaksi perustehtävää. Ensimmäinen näistä tehtävistä on jatkuvuuden ja yhteisöllisyyden tunteen luominen puolueyhteisön sisällä. Toinen tehtävä on puoluejohdon työkalupakkina toimiminen. Tällä Kääriäinen tarkoittaa toimintastrategian rakentamista murrosvaiheissa, jolloin puolueen olemassaolon legitimoiminen on tärkeää. Sisältöä puolueen toiminnalle syväidentiteetti antaa siten, että se erottaa puolueen muista puolueista. Jatkuvuuden turvaamisen funktio korostuu erityisesti tilanteissa, joissa muutospaine on suuri. Identiteetti saa sisältöä ideologiasta, jolloin puolueeseen kuuluvat joutuvat puntaroimaan puolueen tavoitteita ja päämääriä suhteessa puolueen tulevaisuuteen ja toimintaedellytyksiin.⁴⁰

Ideologian rooli puolueen määritelmässä vaihtelee, mutta tyypillisempää on korostaa tätä kytköstä jonkin identiteetin muodostamaan kollektiiviseen tavoitteiden asettamiseen ja niiden toteuttamisen tavoitteluun kuin puolueiden ideologiattomuutta. Puolueelle ideologia on siis sekä toiminnan legitimoimisen keino että kannanotto. Ideologiattomuus voi toisaalta olla harkittu tapa korostaa puolueen uudenlaista suhtautumista asioihin, mutta tällöinkin voidaan ajatella

³⁸ Mickelsson 2006, 237–238.

³⁹ Kääriäinen 2002, 47.

⁴⁰ Mt. , 49–50.

ideologiattomuuden olevan oma ideologiansa. Sokea tuijotus ideologiaan on tietysti pahasta, eikä sitä voikaan käyttää yksinomaisena perusteluna toiminnalle. Ideologia voisikin tarjota tavan reflektoida puolueen tavoitteita, mutta siihen hukkuminen saattaa pakottaa puolueen rajuihinkin muutoksiin. Ideologia liittyy olennaisesti puolueen toimintaan joko sen yhtenäisyyden ja historian korostamisen kautta tai koska siitä eroon pääseminen on yksinkertaisesti mahdotonta. Ideologia ja sen tutkiminen liittyy myös puolueiden kehittymisen tutkimiseen.

Maalaisliiton keskeisiksi aatteellisiksi sisällöiksi Karina Jutila määrittelee nationalistiset, agraariset ja demokraattiset ihanteet. Agrarismin sisällön puolueen politiikan muovaajana Jutila näkee pitkälti kansallisena, eikä sitä näin ollen voi pitää samalla tavoin yhteiskuntafilosofisena teoriana, kuten sosialismia. Agrarismin taustalla on pienviljelyn näkeminen paitsi elinkeinona myös elämäntapana, maahenkenä. Maaseutuolojen parantaminen oli puolueen keskeinen ja uudistukseen tähtäävä tavoite valtakunnan politiikassa.⁴¹

Ideologian muuttamisessa on näin ollen pyrittävä havainnoimaan myös sen merkitystä puolueelle. Itsensä ideologisiin raameihin vain löyhästi kiinnittävä puolue ei luonnollisestikaan hyödy ideologian identifioimisesta yhtä paljon kuin voimakkaasti ideologiaan ankkuroituva puolue. Ideologian rooli vakaassa tilanteessa onkin useammin näkymätön taustavaikuttajana toimiminen, sen rooli korostuu murros- ja muutostilanteessa, jossa jatkuvuuden korostaminen nousee esille aiempaa suuremmassa merkityksessä. Identiteettiä voidaan myös käyttää tietoisesti legitimaation välineenä, tällöin sen ylle puetaan merkityksiä, joita halutaan korostaa. Tietoisien rakentamisen tapauksessa on huomioitava myös identifioivien konnotaatioiden vaikutus, joka voi olla arvaamaton, jopa aiotun vastainen⁴².

Tutkimuksen kannalta ideologian tasolla tapahtuva muutos on kiintoisa havainnoinnin kohde, jonka kautta on mahdollista analysoida sekä aktuaalista muutosta suhteessa teoreettiseen näkökulmaan että puolueen omaa näkemystä muutoksestaan ja sen hallitsemisesta.

⁴¹ Jutila 2003, 37.

⁴² Borg 1965a, 11-13.

2.1.2. Puoluetyyppien kehitystrendit länsimaissa

Maurice Duverger on tehnyt klassisena pidetyn jaon kaaderi- ja joukkopuolueisiin. Puolueiden synnyn taustalla on poliittisten organisaatioiden luonne pääasiallisesti joko puolueina tai painostusryhminä. Muitakin ryhmiä ja rintamia on, mutta ne esiintyvät yleensä sellaisissa järjestelmissä, joissa poliittiset konfliktit eivät voi näkyä avoimesti. Puolueen tarkoituksena on saada valtaa tai voittaa vaalien kautta edustajia vallan käytön järjestelmiin. Tavoitteena on voittaa vaalit, saada kansanedustajia ja ministereitä toteuttamaan puolueen ohjelman mukaista politiikkaa. Painostusryhmä ei sen sijaan tavoittele valtaa suoraan, vaan sen fokuksena on vaikuttaa vallankäyttäjiin ryhmän etujen mukaisesti. Voidaan siis puhua painostuksesta, mistä nimikin tietysti tulee.⁴³

Poliittiset puolueet ilmaantuivat samanaikaisesti vaali- ja parlamenttiprosessien kanssa, ja nämä kolme prosessia kehittyivät rinnakkaisesti: Ensinnäkin ilmestyminen voi tapahtua parlamenttiedokkaan taakse kerääntyvänä varainhankintaa suorittavana komiteana. Toiseksi ilmaantumisen tapahtumapaikaksi voi muodostua parlamenttiin päässeiden edustajien ryhmittäytyminen mielipiteidensä mukaisesti. Kolmanneksi tilanteeksi nousee edustajien vaalikomiteoiden liittoutuminen parlamentin ryhmittäytymisten pohjalta.⁴⁴

Kaaderipuolueet syntyivät paikallisista komiteoista vaalipiirien sisällä. Varakkaat miehet toivat mahdollista vaalirahoitusta toimintaan. Organisaation rakenne muodostui jäykäksi, eikä sitä ollut tarvetta muuttaa vain muutaman ihmisen vuoksi. Puolueet olivat komiteoiden liittoumia, joita yleensä johti kansanedustaja itse.⁴⁵

1900-luvun alussa sosialistien järjestäytyessä syntyi toinen merkittävä puolueen rakentamisen tapa, joukkopuolue. Syy puoluetyypin syntyyn oli rahoituksen saamisen vaikeus. Sosialisteja pidettiin vallankumouksellisina toimijoina, eivätkä konservatiivien ja liberaalien rahoitusta turvanneet varakkaat ihmiset, pankkiirit tai tehtailijat suostuneet rahoittamaan sosialistien kampanjoita. Kun rahoitusta ei näin voitu kerätä suurina summina muutamilta tahoilta, käännettiin rakenne toisin päin ja kerättiin pieniä summia suurelta joukolta ihmisiä. Puolueen organisaatioon oli siis saatava kirjattua mahdollisimman suuri määrä jäseniä, jotka säännöllisesti

⁴³ Duverger 1966, 103.

⁴⁴ Mt., 106.

⁴⁵ Mt., 106.

lahjoittivat pienen summan rahaa. Kaaderipuolueessa aktiivisten jäsenten määrä oli enimmilläänkin vain muutamia tuhansia, kun taas joukkopuolueessa jäsenmäärä saattoi nousta useisiin satoihin tuhansiin kannattajiin, eli lahjoittajiin. Tämä järjestelmä mahdollisti laajojen kansanosien poliittisen koulutuksen, jota ei aiemmin ollut huomioitu juuri mitenkään. Edustajien valinta oli myös demokraattisempi prosessi, kun ehdokkaat nousivat laajasta jäsenkunnasta paikallisjärjestöistä edustajien avulla.⁴⁶

Uuden puoluejärjestelmän esiinnousu on suhteessa yhteiskunnan laajaan sosiaaliseen muutokseen. Kaaderipuolueet vastasivat siihen tarkoitukseen, joka puolueella oli sen edustaessa konfliktia aristokraattien ja porvarien välillä, molemmat yhteiskuntaluokat olivat jäsenistöltään pienikokoisia ja paikallisten komiteoiden johtajana edustaja kykeni täyttämään tehtävänsä yhteisönsä etujen ajajana. Massapuolueiden syntyessä laajat ihmisjoukot pääsivät ensimmäistä kertaa osallistumaan poliittiseen elämään. Tämä poliittisen toiminnan laajuus ja edustuksellisuus kuvaa sitä heijastetta, joka määrää sen, mikä lasketaan poliittisen toiminnan kenttään kuuluvaksi. Edustukseltaan kapea kaaderipuolue ja laaja joukkopuolue ovat heijastavuudeltaan erilaisia. Tärkeää kuitenkin on, että kaikki yhteiskunnassa saavat ilmaista mielipiteensä ja halutessaan osallistua politiikan tekoon, joskin Duverger puhuu yleisesti miehistä tämän roolin ottajina.⁴⁷

Joukkopuolueen perusrakenne suuren jäsenkunnan ja näiden jäsenmaksujen kerääjänä edellytti huomattavasti kaaderipuoluetta tiukemman organisaation luomista puolueen toiminnan mahdollistajaksi. Syntynyt puoluekoneisto oli monimutkainen ja hierarkkinen, sen sisäiset johtajat vähensivät kansanedustajien valtaa koneiston sisällä. Tämä johtajuuskonflikti on sosiologiselta kannalta kiinnostava, sillä toisaalta puolueella on sisäinen johtajisto, jonka puolueorganisaatio on valinnut, toisaalta parlamentin jäsenet ovat saaneet toimintamandaattinsa äänestäjäkunnaltaan, joista suuri osa on myös puolueen jäseniä. Puolueen jäsenet ovat tinkimättömpiä, jyrkempiä koska ovat jäsenyytensä myötä myös sitoutuneempia kuin pelkät äänestäjät. Kuitenkin sosialististen puolueiden siirtymä kohti sosialidemokratiaa ja parlamentaarisen systeemin osana oleminen ovat muuttaneet ongelman luonnetta. Parlamentaarisen hallituksen ja hallintotavan hyväksyminen antaa luonnollisen ensisijaisuuden äänestäjien mandaatilla toimiville kansanedustajille. Kommunistisissa ja fasistisissa puolueissa tämä ei kuitenkaan toteudu, sillä

⁴⁶ Duverger 1966, 106—107.

⁴⁷ Mt., 107.

parlamentaarisuutta ei ole ristiriidattomasti keskeisin arvo. Tällöin puolueen sisäiset johtajat saavat vaikutusvaltaa ja parlamentin jäsenet ovat sisäiselle johtajistolle alisteisia.⁴⁸

Kolmas puoluerakenne on Brittiläisen Labourin ja skandinaavisten sosialistipuolueiden rakenne. 1900-luvun alussa työväestö kohtasi vaikeuksia vaalikampanjoiden rahoittamisessa, joten Britanniassa asia ratkaistiin ammattiyhdistysten suoralla toiminnalla. Osa yhdistysten jäsenmaksuista ohjattiin vaalirahoitukseen. Rahaston hallinta ja ehdokkaiden valinta siirtyi komiteoille, jotka koostuivat ammattiyhdistysten edustajista, yhteistyötä tekevästä yhdistyksistä ja sosialistisista yhdistysten edustajista. Tästä tulee puolueyyppin nimi: epäsuora puolue, sillä kansalaiset eivät kuulu puolueeseen suoraan, vaan jonkin jäsenorganisaation kautta. Labour on samanaikaisesti joukkopuolue ja epäsuora puolue. Tietyt katoliset puolueet ovat omaksuneet saman organisaatorakenteen, erityisesti Belgian kristillinen puolue ja Itävallan kristillisdemokraattinen puolue omaksuivat saman korporatiivisen rakenteen.⁴⁹

Otto Kirchheimer julkaisi vuonna 1966 esseen, jossa hän toi esille käsityksensä puoluekehityksen seuraavasta trendistä, yleispuolueesta (catch-all-party). Ensimmäistä maailmansotaa edeltävänä aikana joukkopuolueiden harjoittama jäsenistönsä sosiaalinen integrointi oli keskeinen seikka yleiseurooppalaisessa teollistumiskehityksessä. Joukkopuolueet loivat suurelle ihmisjoukolle oletuksen yhteiskunnan suuresta, jopa totaalista muutoksesta. Muut kuin sosialistiset joukkopuolueet eivät kuitenkaan olleet valmiit hyväksymään tätä odotushorisonttia muutoksen suhteen ensimmäisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen. Tämä on eräs keskeisimmistä syistä sille, miksei integraatio edennyt sosiaalisesta poliittiseksi työväen organisaatioiden kautta. Porvaripuolueiden näkökulmasta ongelma oli siirtymisessä yksilöiden edustamisesta kohti integraatiota. Nämä kaksi näkökulmaa, sosialistipuolueiden epäonnistuminen siirtymisessä kohti virallista puolueasemaa ja poliittista järjestelmää ja porvaripuolueiden epäonnistuminen siirtymisessä kohti integraatiopuoluetta luovat sen tilan, jossa yleispuolue voi syntyä.⁵⁰

Mikäli puolue ei voi toivoa tavoittavansa kaikkia äänestäjäkategorioita, sen voi olla kohtuullista olettaa, että se voi saada ääniä niistä kategorioista, jotka eivät ole ehdottomassa ristiriidassa puolueen ajamien asioiden kanssa. Vähäisemmät mielipide-erot ryhmien välillä voidaan silotella painottamalla pontevasti kaikkia ryhmiä hyödyttäviä ohjelmia. Esimerkkinä tästä Kirchheimer

⁴⁸ Duverger 1966, 108.

⁴⁹ Kirchheimer 1966, 110.

⁵⁰ Mt., 182–183.

antaa automatisoinnin vaikutusten pehmentämisen sekä valko- että sinikaulustyöntekijöille. Vielä tärkeämpi näkökulma on huomion voimakas kiinnittäminen niihin asioihin, jotka eivät todennäköisesti kohtaa vastustusta yhteisössä. Tästä esimerkkinä Kirchheimer mainitsee koulutuksen kehittämisen, joka saattaa kohdata vastarintaa eliitin taholta, onhan se tottunut nauttimaan sellaisista privilegioista yksin. Kuitenkin potentiaalinen yleisö on miltei loputtoman laaja ja yleispuolueistuminen tietyssä kategoriassa voi muuttua käytännössä rajattomaksi yleispuolueistumiseksi.⁵¹

Säännönmukaisesti vain suurista puolueista voi tulla yleispuolueita. Pieni, alueellisesti keskittynyt puolue sen paremmin kuin tiettyihin tiukkoihin ideologisiin raameihin asettautunut puolue ei voi muuttua yleispuolueeksi. Muita tällaisia puoluetyppejä ovat lyhytaikaisia ryhmävaateita ajava puolue, tiettyä ammattiryhmää edustava puolue (esimerkkinä Ruotsin agraaripuolue) ja yhden asian puolue. Toisaalta Kirchheimer tuo esiin, ettei yleispuolueeksi muuttuminen ei ole muodissa tai edes toiveissa pienten demokratioiden suurten puolueiden keskuudessa. Esimerkkinä tällaisista puolueista mainitaan Ruotsin ja Norjan sosialidemokraattiset puolueet, jotka ovat tottuneet yli puoluerajojen asettuvaan yhteistyöhön ja ovat pitäneet statuksensa suurimpana puolueena jopa vuosikymmeniä. Insentiivi muutokseen puuttuu, miksi muuttaa toimivaa konseptia? Esimerkkinä tällaisesta puolueesta Kirchheimer mainitsee Ruotsin Sosialidemokraattisen puolueen. Muutos yleispuolueiksi muodostaa kilpailun ilmiön.⁵²

Kirchheimerin toteaa muutoksen yleispuolueeksi edellyttävän seuraavia tekijöitä: ensinnäkin puolueen ideologisen painolastin radikaalia vähentämistä. Toiseksi ylimmän johdon vahvistamista, sillä heidän toimintaansa arvioidaan nyt suhteessa koko yhteiskunnan kehittämisen tehokkuuteen entisen ryhmäidentiteetin päämäärien saavuttamisen sijasta. Kolmanneksi yksittäisten jäsenten roolin vähentämistä, pienentämistä, sillä rooli nähdään historiallisena jäänteinä, joka voi hämärtää uutta yleispuolueen imagoa. Neljänneksi tietyn yhteiskuntaluokan tai ryhmän roolin vähentäminen, jotta mahdollisimman laajan äänestäjäkunnan tavoittaminen olisi mahdollista. Viides ja viimeinen kohta listalla on pääsyn mahdollistaminen monenlaisiin intressiryhmiin, tämä on erityisen tärkeää rahoituksen turvaamisen takia. Äänestäjäkuntaa voidaan hankkia myös intressiryhmien välityksellä.⁵³

⁵¹ Kirchheimer 1966, 186.

⁵² Mt., 188.

⁵³ Mt., 190—191.

Puolue on enemmän kuin intressiryhmien vaateiden kokoaja, puolueen funktio onkin toimia samanaikaisesti asianajajana, suojelijana tai ainakin vähintään äänenä niille, jotka eivät saa omaa ääntään kuuluville. Kuitenkin yleispuolueen ongelmaksi muodostuu äänestäjäkunnan äänen varmistaminen pitkällä aikavälillä. Mikäli muutos yleispuolueeksi onnistuu, on puolueen silti kyettävä edustamaan ihmisiä useista intressiryhmistä, puolueen politiikka onkin määriteltävä niin väljästi, että myös eri intressiryhmistä tulevat voivat identifioida itsensä puolueen ajatuksia kannattavaksi. Kirchheimer pohtii, voidaanko tätä eri intressiryhmien tavoittamista kuvata ilmiönä puolueen funktion termin. Äänestäjäpohjan laajentaminen ja sektorikohtaisuuden häivyttäminen helpottaa rekrytointia vaalien kannalta, mutta rajoittaa olennaisesti sitoumusten intensiteetin mahdollisuuksia.⁵⁴

Yleispuolueen ohjelmista Kirchheimer toteaa, että ne ovat hyvin yleisluontoisia siinä, miten ne käsittelevät kotimaan toimintapreferenssejä. Kuitenkin Kirchheimer huomauttaa, että laajan äänestäjäkunnan tavoittaminen voi saada aikaan ruusuiset lasit ohjelman sisällön suhteen, tällöin kaikki mahdolliset tulevat muutokset ovat hyväksi nähtyjä ja kaikkien ihmisten hyvinvointi on puolueen preferenssi. Konkreettiset esimerkit on pidettävä tarpeeksi yleisinä, jotta niitä ei voida käyttää vaalitaistelun aseina muiden puolueiden taholta.⁵⁵

Instrumenttina yleispuolue ei voi olla rationaalisempi kuin sen äänestäjä. Tämä seikka voi kääntää herkän instrumentin tasapainon pois sen funktiosta, jolloin se ei voi toimia linkkinä yhteiskunnan funktionaalisiin vallanpitäjiin.⁵⁶

Juuri tämä muutos kaaderi- ja joukkopuolueista yleispuolueiksi on keskeinen muutoskohta tässä tutkimuksessa. Kirchheimer toi esille oman, sangen pessimistisen näkemyksensä puolueiden kehitymisestä. Tutkimuksessani havainnoin sitä, kuinka Maalaisliitosta tuli yleispuolueeksi itsensä määrittänyt Keskustapuolue. Teoreettisesti Kirchheimerin artikkeli on siis keskeinen. Teoriaa on kuitenkin reflektoitu ja päivitetty, jolloin useat politiikan tutkijat ovat esittäneet oman jäsennysmallinsa tai puoluekehityksen seuraavia vaiheita. Näistä esittelen seuraavaksi tunnetuimmat.

Angelo Panebianco on esittänyt oman näkemyksensä puolueiden kehitymisestä. Panebiancon termi on vaalipuolue, joka eroaa yleispuolueesta siinä, että vaalipuolueessa erilaiset alakohtaiset

⁵⁴ Kirchheimer 1966, 193–195.

⁵⁵ Mt., 197.

⁵⁶ Mt., 200.

erityisasiantuntijat kasvattavat rooliaan huomattavasti. Puolueiden synnystä Panebianco kirjoittaa seuraavasti: kaaderipuolue on syntynyt leviämismallin kautta, jolloin puolue rakentuu johtavan eliitin toimesta alhaalta ylös. Joukkopuolue puolestaan hahmottuu läpäisymallin avulla, siinä puolueen kehkeytyminen tapahtuu ylhäältä alas. Leviämismallin kautta muotoutuvassa puolueessa jäsenistöllä on suurempi mahdollisuus vaikuttaa puolueen muotoutumiseen. Vaalipuolue tavoittelee mediajulkisuutta ammattilaisten avulla ja myös enenevissä määrin puolueen oman mediakoneiston ulkopuolelta, niin sanotusti puolueettomalta medialta.⁵⁷

Puolueen organisaation rakenne riippuu eniten puolueen synnystä ja historiasta kuin mistään muusta tekijästä. Puolueen ”geneettinen malli” (genetic model) syntyy kolmesta tekijästä. Ensinnäkin siitä, miten puolue on organisoitunut syntyessään. Toinen tekijä on ulkoisen sponsorin olemassaolo tai olemattomuus puolueen syntyhetkellä. Kolmas tekijä on karismaattisen johtajan rooli tai roolittomuus puolueen synnyssä, eli onko puolue johtajaansa vai johtaja puoluettaan varten. Puolueen organisatorinen kehitys on riippuvainen joko alueellisesta läpäisystä, alueellisesta leviämisestä tai näiden kahden kombinaatiosta. Läpäisy tapahtuu silloin, kun keskusta ohjaa periferian kehitystä. Diffuusio eli leviäminen tapahtuu, kun paikalliset eliitit organisoituvat alueellisiksi puolue-elimiksi, jotka vasta myöhemmin liittyvät yhteen kansallisen tason puolueorganisaatioksi. Panebianco korostaa, että jaottelu läpäisy/leviämismalliin ei vastaa Duvergerin jaottelua puolueen sisäisestä tai ulkoisesta organisoitumisesta. Panebiancon tyypittely voi kuvata kumpaakin Duvergerin kuvaamaa mallia. Panebianco huomauttaakin, että suurin osa eurooppalaisista konservatiivi- ja liberaalipuolueista on syntynyt sisäisen organisoitumisen, eli kaaderipuoluemallin kautta. Konservatiivipuolueet ovat kuitenkin organisoituneet enimmäkseen läpäisymallin kautta kun taas liberaalipuolueita kuvaa paremmin leviämismalli. Panebianco ei kuitenkaan anna tarkempaa määrittelyä näille eurooppalaisille puolueille, joten ne jäävät lukijan muun tietämyksen varaan.⁵⁸

Läpäisymallin kautta kehittyvällä puolueella on vakiintunut keskusjohto, joka on riittävän yhtenäinen muodostaakseen dominoivan koalition ensimmäisen ytimen. Leviämismallin kautta kehittyvällä puolueella johtajiston valinta on yleensä monimutkaisempi ja myrskyisämpi, sillä useat alueelliset johtajat kilpailevat kansallisen tason johtajuudesta omien paikallisorganisaatioidensa

⁵⁷ Panebianco 1988, 50—52, 220—235, 246.

⁵⁸ Mt., 50—51.

tuella. Tällaisen puolueen kansallinen organisaatio on erilaisten paikallisryhmien federaatio. Puoleen dominoiva koalitio on yleensä jakautunut toistuvien valtataisteluiden takia.⁵⁹

Toinen päätekijä, ulkoinen sponsori puolueen syntyhetkellä on Panebiancon geneettisen mallin keskeinen tekijä, sillä se vaikuttaa johtamisen legitimaation lähteeseen. Mikäli jokin ulkopuolinen sponsori-instituutio on olemassa, tulee puolueesta sen poliittinen vipuvarsi. Tästä syntyy kaksi seuraamusta. Ensinnäkin puolueen organisatorinen lojaalius on epäsuoraa uskollisuutta, jossa primaari lojaalius on rahoittajaa kohtaan ja vasta toissijainen uskollisuus puoluetta kohtaan. Toiseksi ulkoisen instituution rooli puolueen johdon legitimaation lähteenä voi muuttaa balanssia sisäisessä valtataistelussa. Panebianco erottaa ulkoisesti ja sisäisesti legitimoidut puolueet toisistaan.⁶⁰

Kolmas tekijä Panebiancon geneettisessä mallissa on karisman rooli puolueen muotoutumisessa. Tällä Panebianco tarkoittaa kysymystä siitä, onko puolue pohjimmiltaan luotu karismaattisen johtajan toimesta ja välineeksi tälle johtajalle. Panebianco korostaa, että karismalla on aina oma luontainen roolinsa puolueen muodostumisen kuohuntavaiheessa, kuitenkin osa puolueista on luotu lähinnä johtajansa varaan. Tällöin johtaja näkee itsensä puolueen kiistämättömänä perustajana, suunnittelijana ja poliittisten symbolien tulkkina, näistä tulee johtajan persoonasta erottamattomia tekijöitä. Tällaisiksi puolueiksi Panebianco laskee muun muassa kansallissosialistisen puolueen, Italian fasistipuolueen ja Ranskan gaullistisen puolueen. Kuitenkaan esimerkiksi Labour eri ole tällainen puolue, vaikka sillä onkin ollut karismaattisiksi kuvattavia johtajia.⁶¹

Panebianco nostaa esille Robert Tuckerin kuvaaman ”tilanteisen karisman”, millä tarkoitetaan johtajan tarjoamaa lievitystä tilanneolosuhteiden aiheuttamaan akuuttiin stressiin. Tilanteinen karisma ei siis korosta johtajan messiaanisia ominaisuuksia, vaan olosuhteista nousevaa tarvetta johtamiselle. Tilanteinen karisma on ollut korostunut esimerkiksi Winston Churchillin ja Rooseveltin kohdalla. Karismaattisen puolueet ovat toki harvinaisia, mutta kuitenkin yleisempiä kuin voisi odottaa. Nämä kolme tekijää muodostavat siis Panebiancon mallin puolueen genetiikasta.⁶²

⁵⁹ Panebianco 1988, 51.

⁶⁰ Mt., 51–52.

⁶¹ Mt., 52.

⁶² Mt., 52–53.

Panebiancon mukaan Duvergerin teoksia voidaan tulkita jossain määrin joukkopuolueiden hyveitä korostavaksi. Joukkopuolue oli vain astinkivi matkalla kohti yleispuoluetta. Duverger kirjoitti 1960-luvulla, viisitoista vuotta myöhemmin Kirchheimer esitti oman näkemyksensä. Kirchheimer oli tietoinen siitä, ettei yksikään puolue voisi ikinä olla täydellinen joukkopuolue, sillä identiteetin täydellinen häivyttäminen ei ole mahdollista puolueiden välisessä kilpailutilanteessa. Puolue ei siis pyri edustamaan kokonaista sosiaalisen kaaren kirjoa. Korostunut huomio yleispuolueeteorian sosiologisia аспектеja kohtaan on vienyt huomiota niiltä seikoilta, joita Kirchheimer itse halusi korostaa – yleispuolueen tunnusmerkkejä. Kirchheimer kuitenkin käsittelee vain pintapuolisesti erästä tärkeimmistä puolueeteorian kehityksen elementeistä. Puolueen toiminnan professionalisoituminen on keskeisimpiä puolueeteorian elementtejä nykypäivänä.⁶³

Kirchheimer oli tietoinen yleispuolueen demokratialle aiheuttamista riskeistä. Näitä riskejä ovat legitimaatiokriisi ja hallitsemattomuus. Muutamassa vuosikymmenessä Panebianco näkee Kirchheimerin epäilyjen käyneen toteen länsimaisissa valtioissa.⁶⁴

Richard S. Katz ja Peter Mair ovat antaneet oman panoksensa puolueiden kehitystrendien tutkimisessa. He huomauttavat, että puolueiden syntyyn ja muutostrendeihin vaikuttavat olennaisesti ne yhteiskunnalliset tilat, joissa puolueet toimivat. Toimintaympäristön muutos siis edesauttaa puolueen muutosta. Muutos voi siis olla puolueen funktio.⁶⁵

Katz ja Mair huomauttavat, että uusien puoluetyyppien synty ei välttämättä tarkoita vanhojen täydellistä häviämistä puoluekentästä. Kaaderipuolueet eivät hävinneet joukkopuolueiden synnyttyä. Samoin joukkopuolue jatkaa olemassaoloaan yleispuolueen aikakaudella. Yleispuolue ei ole väistynyt kartellipuolueen tieltä. Näin puolueiden muutos tapahtuu limittäisesti siten, että puoluetyppejä ei voi pitää suoranaisesti toistensa vastakohtina, vaan pikemminkin jatkumon eri vaiheissa olevina rakennelmina. Usein puolueilla saattaa olla myös yhteisiä piirteitä, eikä tyypittely teoreettisten versioiden ideaaleihin ole aina mahdollista, eikä edes toivottavaa. Puolueiden kehitystä he kuvaavat muutoksella äänestäjäkunnan suhteen. Puolueen funktio on kulloistenkin poliittisten päämäärien määrittämä.⁶⁶

⁶³ Panebianco 1988, 264.

⁶⁴ Mt., 268.

⁶⁵ Katz ja Mair 1997, 109, puoluemalleista ks. havainnollistava kaavio s. 110—111.

⁶⁶ Mt., 109.

Kaaderipuolueiden dominanssin aikakaudella toimintaa ohjaa privilegioden jakautuminen ja puolueiden kilpailu fokusoitui niiden kannattajiin liitettyihin statusarvoihin. Joukkopuolueiden ilmaantumisen aikakaudella sosiaalinen reformi tai sen vastustaminen nousi politiikan valokeilan keskipisteeseen. Yleispuolueiden ilmaantuessa fokus taittui kohti olojen parantamista kokonaisen uudistuksen sijasta. Tällöin puolueet kilpailivat enemmän kyvyllään tehdä politiikkaa tehokkaasti kuin edustavuutensa kokonaiskapasiteetillä. Viimeinen vaihe Mairin ja Katzin puoluetrendien sarjassa on siis kartellipuolue, jonka aikakautta kuvaa politiikan professionalisoituminen. Poliitiikan tavoitteet ovat itse määräytyviä ja poliitikko on oma ammattinimikkeensä.⁶⁷

Kaaderipuolue tavoittelee kannatusta rajatussa ja kontrolloidussa kilpailutilanteessa, joka mullistui valtaisesti äänioikeuden laajettua koskemaan laajoja kansankerroksia joukkopuolueiden aikakaudella. Kilpailu äänistä perustui suurten äänestäjäjoukkojen liikkeelle saamiseksi. Yleispuolueiden ilmaannuttua vaalistrategiat muuttuivat kilpailullisemmiksi: äänestäjät piti voittaa omalle puolelleen. Kartellipuolueen ilmaantuminen haastoi tämän strategian. Puolueet luonnollisesti kilpailevat yhä, mutta näin tehdessään ne tiedostavat sen, että ne jakavat kilpailijoidensa kanssa molemminpuolisen halun kollektiiviseen organisationaaliseen selviytymiseen ja joissain tapauksissa voi jopa ilmaantua virike olla kilpailematta. Kartellipuolue jatkaa vaalipuolueen kehitystrendiä vaalitaistelun rahoituksen kannalta, sillä kartellipuolueen rahoitus on miltei ekslusiivisesti pääomavetoista, professionalisoitunutta ja keskitettyä. Kartellipuolueen rahoitus nojaa myös vahvasti valtion tarjoamiin tukiin ja etuihin, sekä tulonsiirtoihin.⁶⁸

Puolueen jäsenyys on myös muuttunut sekä luonteeltaan että suhteessa puolueen johtajistoon puolueiden muuttuessa. Kaaderipuolueessa jäsenistö koostuu ainoastaan puolueen johtajista, joten polarisoituvaa ongelmaa ei synny. Joukkopuolue taas perustuu suureen ja homogeeniseen jäsenistöön, joka vaatii oikeutta kontrolloida puolueen johtoa ja joiden nimissä johto toimii. Joukkopuolueen jäsenyys kuitenkin edellyttää velvollisuuksia ja osallistumista puolueen toiminnan rahoittamiseen. Yleispuolue kannustaa edelleen jäsenyyteen, mutta ei perustu sen varaan, kuten joukkopuolue. Äänestäjiä houkutellaan primaaria kannattajakuntaa laajemmalla haarukalla.

⁶⁷ Mair ja Katz 1997, 112.

⁶⁸ Mt., 112–113.

Johtajiston vastuu ei ole enää jäsenistön tahdon toteuttamisessa vaan laajemman äänestäjäkunnan tavoittamisessa ja tyydyttämisessä. Valta jakaantuu ylhäältä alas tässä mallissa.⁶⁹

Vaalipuolueen jäsen voi saada jopa enemmän etuja kuin yleispuolueen jäsen, mutta hänen asemansa voi silti olla heikompi. Jako jäsenten ja ulkopuolisten välillä voi olla hämärä, sillä myös ei-jäsen voi osallistua puolueen toimintaan ja jopa päätöksentekoon. Valtaa käytetään yksilöinä, ei delegaattien kautta. Ehdokkaat valitaan lippuäänestyksellä ennemmin kuin puoluekokouksen tai kongressin kokousten kautta. Tämä atomistinen näkemys puolueen jäsenyydestä korostaa ihmisten kiinnittymistä suoraan puolueen keskusjärjestöön, tehden näin paikallisista organisaatioista jopa tarpeettomia. Mair ja Katz jopa kuvittelevat puolueen, jonka paikallistoiminta on täysin olematonta ja jäsenet saavat informaationsa postituslistan välittämien viestien kautta puolueen keskusorganisaation päämajasta käsin.⁷⁰

Kirjoittaessaan kartellipuolueesta ja demokratiasta Mair ja Katz ilmaisevat, kuinka edustuksellisesta demokratiasta voi tulla keino hallitseville hallita äänestäjiä, eikä toisin päin, kuten asian pitäisi olla. Tämä valtasuhteen muutos johtuu siitä, että kartellipuolueiden aikakaudella yksikään suurista puolueista ei ole suuntaamassa oppositioon tai kohti vaalitappiota toisten puolueiden ollessa matkalla sisään. Puolueet siis samanlaistuvat, ja niin tekevät myös puolueiden ohjelmat. Vaalitulosten potentiaali vaikuttaa tapahtuvaan politiikkaan siis pienenee, kun puolueilla on selkeiden erojen ja erilaisten ohjelmien sijaan yhteisiä ja yhteisesti päätettyjä päämääriä kilpailullisten sijaan. Vetovastuussa ja oppositiossa olevien puolueiden raja siis hämärtyy ja äänestäjä menettää mahdollisuutensa rangaista puoluetta huonosta toiminnasta äänensä kautta. Demokratiasta tulee keino sosiaalisen tasapainon, ei muutoksen saavuttamiseksi. Demokratia lakkaa olemasta kansalaisyhteiskunnan valtiota kohtaan asettama vaade, sen sijaan se muuttuu palveluksi, jota valtio tarjoaa. Poliitikkojen rooli muuttuu kilpailijoista kollegoiksi heidän tavoitellessaan pitkäkestoista uraa ammattipoliitikkona. Vakaudesta tulee voittoa tärkeämpi päämäärä.⁷¹

Klaus von Beyme on muodostanut käsitteen yleispuolue plus, joka kuvaa nykyaikaista puoluetta, jossa kaikki puolueet tavoittelevat kaikkia äänestäjiä. Hän esittää päivitetyn versionsa Sartorin

⁶⁹ Mair ja Katz 1997, 113.

⁷⁰ Mt., 113—114.

⁷¹ Mt., 115.

mallista. Hän jaottelee Suomen kuuluvaksi siihen monipuoluemallien järjestelmien joukkoon, jossa keskusta-asemaa pitävä puolue on kykenevä hallitsemaan poliittista toimintaa.⁷²

Tällainen puolue on joustava kilpailija vaaliareenoilla. Organisaattiorakenne on tarkoin harkiten rajattu pieneksi. Toiminta ja aktivoiminen tapahtuvat erilaisten verkostojen kautta, tavoitteet ovat lyhyelle aikavälille keskittyviä ja pitkän aikavälin radikaalien yhteiskuntamuutosten tekemistä ei enää ajeta.⁷³

Hans-Jürgen Puhle nostaa viime vuosisadan jälkipuoliskon kahdeksi keskeisimmäksi puolueita koskevaksi muutokseksi länsimaissa yleispuolueiden ilmaantumisen toisen maailmansodan jälkeen ja näiden kriisiytymisen ja uudelleenmuotoilun 1970-luvun lopulla. Puoluekehityksen kolmeksi aalloksi Puhle nimeää modernien puolueiden kehittymisen 1890-luvun ja ensimmäisen maailmansodan välisen kauden aikana. Toinen aalto on tuo mainittu yleispuolueistuminen toisen maailmansodan jälkeen. Kolmas aalto on yleispuolueen muotoutuminen pienempää organisaattiorakennetta korostavaksi 1970-luvulla. Tälle kolmannen aallon puoluetypille ei ole vakiintunut mitään tiettyä yleisesti käytettyä nimeä, erialisia vaihtoehtoisia nimityksiä sen sijana on runsaasti. Yleispuolueen kriisin aiheuttajiksi hän nimeää puoluetypin luontaiset heikkoudet ja ominaisuudet. Lisäksi yleispuolueen puhdas muoto on ollut jokseenkin väliaikainen huolimatta sen ilmeisestä pitkäikäisyydestä.⁷⁴

Seppo Kääriäisen tutkimusote väitöskirjassaan on tarkastella näitä mainittuja puoluekehityksen trendejä erityisesti Maalaisliiton ja Keskustapuolueen näkökulmasta. Puolueiden ideaalityypittelyn mukaisia puolueita on tuskin mahdollista löytää, lisäksi teorian ehdoton noudattaminen voi johtaa puoluekuvausten vivahteikkouden menettämiseen erityisesti niissä tapauksissa, joissa puolue on kansanliikkeenomainen. Useampi puoluetyyppi voi esiintyä samanaikaisesti rinnakkain puolueen sisällä, lisäksi erityisesti vanhojen puolueiden sisällä on nähtävissä puolueen syntyjuurista nousevia tendenssejä, jotka sulautuvat osaksi puolueen luonnollista historian kulkua.⁷⁵

Kääriäinen siis tutkii puoluekehityksen termien vaihteellisuutta ja muutosta. Nämä termit – joukkopuolue, yleispuolue, vaalipuolue ja kartellipuolue – asettautuvat täten tutkimuksen keskiöön. Kääriäisen tarkasteluväli on ajallisesti vuosien 1964—2001 välissä. On luontevaa olettaa,

⁷² Von Beyme, 1985, 262; vrt. Arter 2001a, 74.

⁷³ Puhle 2002, 21.

⁷⁴ Mt., 59, 63.

⁷⁵ Kääriäinen 2002, 82.

että ”luokkapohjainen Maalaisliitto, jonka kannatus ja politiikka nojautuivat vielä 1960-luvun alussa valtaosaltaan maaseutuun ja agraariväestöön, suuntautui strategisilla valinnoillaan vauhdittamaan puolueen muuttumista yleispuolueeksi -- ”. Kääriäisen tutkimusongelma on tarkastella teoriaa vasten puoluejohdon strategisia valintoja yleispuoluekehityksen taustalla ja havainnoida mahdollisia poikkeamia suhteessa teoriaan. On perusteltua olettaa, että maalaisliittolainen syväidentiteetti luo perustan puolueen oman tien kulkemiselle ja yleispuoluekehityksen ideaalimallista poikkeamiselle.⁷⁶

Suomalaisen puolueverkoston kehkeytyminen puolueiden esihistoriasta, hattujen ja myssyjen ajasta sijoittuu 1800-luvun loppuun ja vuosisadan taitteeseen, jolloin kielipuolueiden ajasta siirryttiin tulevien puolueiden organisoinnin mahdollistaneeseen joukkoliikkeiden esiinmarssiin. Vuoden 1905 suurlakolla oli merkittävä rooli suomalaisen poliittisen elämän muotoutumisessa. Vuonna 1906 tapahtunut eduskuntauudistus ja äänioikeuden muuttuminen yleiseksi ja yhtäläiseksi loi aivan uuden kilpailutilanteen puolueille, joista vain Sosialidemokraatit olivat organisoineet toimintansa kolmiportaisesti joukkopuolueen tavoin. Toinen merkittävä murrosvaihe oli itsenäistyminen ja kansalaissota. Ajanjakso eduskuntauudistuksen ja itsenäistymisen välillä onkin puolueiden muotoutumisen aikaa Suomessa. Vuosien 1917–1918 jälkeisenä aikana alkoi puolueiden jakautuminen luokkapuolueiksi.⁷⁷

Vuoden 1906 eduskuntauudistus muutti Suomen puolue-elämää. Monipuoluejärjestelmä avasi pääsyn poliittisen vaikuttamisen kentille kaikille kansalaisille, myös naisille ja sellaisille sääty-yhteiskunnan edustajille, joilla ei aiemmin ollut ollut mahdollisuutta osallistua poliittiseen toimintaan. Tuolloin oli havaittavissa kaksi erilaista näkemystä puolueorganisaation roolista kansanedustajia valittaessa ja ohjeistettaessa. Ensimmäisen näkemyksen mukaan edustajat olivat kansakunnan ääniä, puolueista ja valitsijoista riippumattomia toimijoita. Parlamentissa nämä edustajat muodostaisivat löyhiä ryhmittymiä, mutta hallituksen muodostaminen olisi vaikeaa tässä tapauksessa.⁷⁸

Toisen näkemyksen mukaan puolueella tuli olla julkistettu ohjelma, jonka ajamiseen edustajat sitoutuisivat määrääjäksi. Päämääränä oli vakaiden, koko vaalikauden ajan istuvien hallitusten muodostamisen mahdollistuminen. Tähän perinteeseen kuuluivat mandaatit, puolueajattelu ja

⁷⁶ Kääriäinen 2002, 82.

⁷⁷ Mickelsson 2007, 44.

⁷⁸ Aarnio 2003, 430–431.

ryhmäkuri, jotka ensimmäisessä traditiossa oli kielletty. Toinen traditio oli erityisesti työväenpuolueessa merkittävä ajattelumalli. Yksikamarisuus sai kannatusta, koska sen ajateltiin häivyttävän juovaa tavallisen kansan ja eliitin välillä. Kaksikamarisessa edustuslaitoksessa säätyerot korostuivat pakosta. Yksikamarisuuden ongelmana nähtiin puoluekurin suuri rooli päätösten tekemisessä.⁷⁹

Eduskuntaudistus nosti esiin kysymyksen puolueen ohjelmasta. Yhteiskunnallisessa keskustelussa puntaroitiin sitä, pitääkö ehdokkaan hyväksyä puolueen ohjelma päästäkseen ehdokkaaksi vaaleissa. Problematiikka oli juuri tässä ehdokkaan oman harkinnan ja ohjelmaan sitoutumisen kysymyksissä. Puolueet käyttivät ohjelmia identifi kaation ja erottautumisen välineenä. Ohjelmat korostavat puolueen aktiivisuutta muun muassa verbien valinnalla.⁸⁰

Puoluetoinnin varainhankinnasta ennen puoluelaitoksen virallista rekisteröimistä ja puoluetukea Aarnio toteaa, että puoluetoinnin säännöllistyessä varainhankinnan rooli korostui. Jäsenmaksut yleistyivät 1920-luvulla. Kokoomuksen toiminta säännöllistyi ja menetti kaaderipuolueelle tyypillisen aktiivisuuden vain vaalien aikana. Samoin tapahtui Maalaisliitossa. Työväenliike oli syntymästään saakka rahoittanut paikakallisen, piiritason ja puoluejohdon toiminnan varainkeruun avulla. Maalaisliitto ja Kokoomus asettivat aktiivisen ja säännöllisen toiminnan tavoitteekseen. Pää tavoite oli vaaleissa menestyminen. Kokoomus tehosti järjestötoimintaa vakinaistamalla piiritoimikuntien sihteerien virat. Puoluetoinnin rahoituksen onkin katsottu olleen merkittävä puolueiden erojen määrittäjä puoluetukia edeltävällä ajalla. Kaaderipuolueet hankkivat varansa lahjoitusten ja avustusten kautta, joukkopuolueet keräsivät varansa jäsenmaksujen avulla. Kaaderipuolueissa rahoitus virtaa keskusjohdosta jäsenjärjestöihin, joukkopuolueissa taas yksityisiltä jäseniltä keskusjohtoon. Sotien jälkeisenä aikana puolueiden johtajat havaitsivat nopeasti, että puolueorganisaatioiden täytyi nopeasti laajentua ja lujittua.⁸¹

⁷⁹ Aarnio 2003, 430—432.

⁸⁰ Mt., 435—436.

⁸¹ Mt., 447—448.

2.1.3. Suomen puolue-elämän erityispiirteitä

Giovanni Sartorin 1970-luvulla esittelemä viitekehys puolueiden luokitteluun on hyvin kattava ja taajaan siteerattu teoreettinen malli puolueiden analysoimiselle. Toisaalta on huomattavaa, että moniulotteisetkin mallit, kuten Sartorin, ovat aina vain kalpea heijastuma äärettömän monimutkaisesta todellisuudesta, jossa asioita on mahdotonta esittää täydellisinä tapahtumaketjuina. Toisaalta luokittelut mahdollistavat juuri yksinkertaistusten kautta kokonaiskuvan havainnoimisen. Tästä syystä Sartorin malli on edelleen validi. Kiinnostavaa on myös puntaroida sitä, kuinka hyvin kokonaisia puoluejärjestelmiä voidaan kuvantaa erilaisten mallien avulla.⁸²

Suomalaisten puolueiden kehitystrendeistä on myös tarjolla teoreettista kirjallisuutta. Katz ja Mair ovat toimittaneet kirjan puolueiden organisoitumistavoista⁸³. Suomea koskevan luvun on kirjoittanut Jan Sundberg, jonka artikkeli keskittyy ajallisesti 1960-luvun alusta 1990-luvun alkuun ja temaattisesti puolueiden organisoitumiseen, johtajuuteen, jäsenistön aktiivisuuteen ja henkilöstön rooliin.⁸⁴

Vuonna 1969 säädetty puoluelaki on keskeisin puolueiden roolin ja organisaation muutokseen johtanut tekijä. Tällöin puolueet merkittiin puolurekisteriin, mikäli ne täyttivät ehdot⁸⁵, sen sijaan paikallisjärjestöt rekisteröitiin yhdistysrekisteriin. Sundberg muistuttaa myös, että sotia edeltäneenä aikana sosialistisilla puolueilla oli kehittynein organisaatorakenne. Toisaalta Maalaisliitto kehitti järjestökenttäänsä nopeasti siten, että se oli puolueorganisaatiosta vahvin sotien jälkeisenä aikana. Nykyisin organisaatiolla ei juuri ole eroa puolueiden välillä, niiden kasvun huippuvuodet ovat kuitenkin jo takanapäin. Osallistuminen toimintaan ei ole enää massaorganisaation jäsenyyttä, vaan formaalien rakenteiden kautta tapahtuvaa toimintaa.⁸⁶

Keskeistä Sundbergin artikkelissa on puoluejärjestelmään kuuluvien puolueiden jaottelu yhden ja kahden jalan puolueisiin. Kahdella jalalla seisova puolue on *korporatiivinen*. Tällä Sundberg tarkoittaa sitä, että puolueeseen vaikuttaa jokin intressiryhmä. Tämä kytkentä ei ole virallinen

⁸² Ks. tarkemmin Sartori 1976; Ware 1996, 148–149.

⁸³ Katz ja Mair 1994.

⁸⁴ Sundberg 1994, 158.

⁸⁵ Puolueella tuli olla 5000 allekirjoitusta kannattajilta, poliittinen ohjelma sekä demokraattisen organisaation takaavat säännöt. Sundberg 1994, 161.

⁸⁶ Sundberg 1994, 161–165.

Suomen puoluejärjestelmässä, mutta työnjako puolueen ja ammattiyhdistyksen välillä vakiintui yleiseen äänioikeuteen siirtymisen kaudella. Jäsenistö on limittynyt puolueen ja ammattiyhdistyksen välillä. Sama toistui agraaritaustaisen Maalaisliiton ja Maataloustuottajien keskusjärjestön kohdalla: jäsenistö oli suurelta osin sama molemmissa yhdistyksissä.⁸⁷

Sundberg muistuttaa, että intressiryhmät toimivat painostusryhminä aina vuoteen 1968 saakka. Tällöin aloitettiin tulopoliittisten sopimusten laatiminen. Hallitus, keskusjärjestöt, työnantajajärjestöt ja työntekijäjärjestöt sopivat keskitetysti raameista, joita noudatetaan. Tästä alkaen korporatismi on ollut keskeinen tekijä Suomen hallinnossa. Tupo-neuvotteluissa intressiryhmät ovat anastaneet puolueiden lainsäädännöllistä valtaa, vieläpä puolueiden aktiivisella hyväksynnällä. Tämä näkyy intressiryhmien kattavassa edustuksessa ja laajassa roolissa tupo-neuvotteluissa ja tulevaa lainsäädäntöä valmistelevissa komiteoissa.⁸⁸

Jäsenistön limittyminen puolueen ja intressiryhmän kesken johtaa kolmeen keskeiseen vaikutukseen puolueessa. Ensinnäkin se johtaa alkuperäisen luokkaperustan säilymisen. Toiseksi se säilyttää vahvan intressien esilletuomisen. Kolmanneksi puolueesta tulee voimakkaasti intressijärjestöstä riippuvainen.⁸⁹

MTK:n jäsenistä, samoin kuin Maalaisliiton jäsenistä suurin osa oli viljelijöitä. Kokoomus sen sijaan ei ole historiallisesti linkittynyt mihinkään tiettyyn intressiryhmään tai etujärjestöön, mutta se on ollut läheisesti tekemisissä keskeisten työnantajajärjestöjen kanssa. Tämä yhteys oli luonteva tulopoliittisten kokonaisratkaisujen aikakaudella, mutta yhtä vahva kuin sosialisteilla tai viljelijöillä. Maalaisliitolla on ollut suuri jäsenpohja, mutta se on ollut suhteessa hyvin riippuvainen MTK:sta, vaikka MTK on suhteessa paljon puoluetta pienempi jäsenmäärän perusteella mitattuna. MTK on tarjonnut puolueelle aktiivisten jäsenten ytimen, taloudellista tukea ja apua henkilöstökysymyksissä.⁹⁰

Yhdellä jalalla seisovia puolueita Sundberg kutsuu *vaalipuolueiksi*. Tällä hän tarkoittaa puolueita, joita ei voida liittää luontevasti minkään etujärjestön kanssa yhteistoiminnassa oleviksi. Korporatismi on vierasta parlamentarismille, samoin myös Suomen perustuslaille, joten periaatteen tasolla vaalipuolueet seuraavat sääntöjä. Toisaalta vaalipuolueet ovat usein

⁸⁷ Sundberg 1994, 166.

⁸⁸ Mt., 166. Tupo lopetettiin 2008.

⁸⁹ Mt., 166.

⁹⁰ Mt., 167.

korporatiivisia puolueita heikommin organisoituja, ja pienemmässä roolissa päätöksenteossa. Kristilliset ja vihreät ovat parhaiten pärjänneitä vaalipuolueita. Nimitys vaalipuolueiksi tulee siitä, että puolueelle ei tule rahoitusta tai taustatukea ulkopuolisilta ryhmittymiltä. Vaalit ovat puolueen ainoa keino päästä valtaan, näin ollen tappio vaaleissa tietää usein aseman heikkenemistä dramaattisesti. Toisaalta puolueen toiminta perustuu enemmän vapaaehtoisuudelle ja ideologialle.⁹¹

Kokoomus ja ruotsalaiset ovat tyypillisiä keskivälin puolueita. Mikään suuri etujärjestö ei sido niiden käsiä tyyten, mutta ne ovat läheisissä suhteissa useisiin intressiryhmiin⁹². Puolueiden tehtävä demokratiassa on olla edustajana kansalaisille. Paloheimo ja Raunio pitävät keskeisimpänä länsimaisten puolueiden kehityksen jaottelussa Arend Lijphartin teoria seitsemästä ristiriitaisuudesta. He nostavat esiin myös Ronald Inglehartin arvojen vallankumouksen ja siirtymisen postmoderniin aikaan. Inglehartin teoria perustuu humanistisen psykologian isän, Abraham Maslow'n tarvehierarkiaan.⁹³

Puoluejärjestelmien luokittelun teoreetikoista Paloheimo ja Raunio nostavat esiin Duvergerin, Downsian ja Sartorin. Sartorin 1970-luvulla esittelemä nelijako puoluejärjestelmien suhteen on heidän mukaansa laajalti omaksuttu. Sartorin mallissa ensimmäinen puoluejärjestelmä on yksipuoluejärjestelmä, jota ei voida pitää demokraattisena, sillä vapaat vaalit tai kilpailu puolueiden kesken ei toteudu. Kaksipuoluejärjestelmässä kahden suurimman puolueen välinen dikotomia on poliittisen elämän keskeisin jakolinja. Yhdysvallat on tästä selkein esimerkki, mutta myös monet eurooppalaiset järjestelmät tulevat lähelle kaksipuoluejärjestelmää. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa, Ranskassa ja Saksassa on pitkään ollut yksi konservatiivinen ja yksi sosialidemokraattinen puolue. Monipuoluejärjestelmässä on useita puolueita, joista yksikään ei ole kannatukseltaan ylivoimainen. Hallituskoalitiot muodostuvat tällöin usein kahden tai useamman puolueen välille. Tällaisia järjestelmiä on esimerkiksi Suomessa ja Hollannissa. Neljäntenä on hallitsevan tai dominoivan puolueen järjestelmä, jossa yksi puolue kykenee laajan kannatuksensa avulla johtamaan maata monipuoluejärjestelmässä. Selkein esimerkki tästä on Ruotsi, jossa sosialidemokraatit ovat pitäneet valtaa pitkään.⁹⁴

⁹¹ Sunberg 1994, 168–169.

⁹² Mt., 169.

⁹³ Paloheimo ja Raunio 2008, 11–13.

⁹⁴ Mt., 16–17.

Suomen puoluejärjestelmä on selkeä monipuoluejärjestelmä. Efektiivisen lukumäärän indeksillä mitattuna Suomen puoluejärjestelmä oli vuosien 1945—2000 välillä Länsi-Euroopan fragmentoitunein. Puolueista yksikään ei ole kohonnut muita hallitsevammaksi. Lisäksi Keskustan asema oikeiston ja vasemmiston välillä on totuttanut puolueet toimimaan erilaisissa hallituskoalitioissa yhteistyössä myös poliittisten vastustajien kanssa.⁹⁵

Kehityksen pidemmällä aikajaksolla Paloheimo ja Raunio jakavat kahteen osaan. Itsenäistymisestä aina 1960-luvulle saakka on nähtävissä kuusi aatteellista perussuuntausta: vasemmistososialistinen, sosialidemokraattinen, agraarinen, liberaalinen, konservatiivinen sekä ruotsinkielinen. Pohjoismaisesta niin kutsutusta viiden suuntauksen mallista Suomi poikkeaa lähinnä RKP:n osuuden johdosta. Vuoden 1970 eduskuntavaaleista alkaa uusi ajanjakso, jota leimaa aatteellisuuden ja luokkapohjaisuuden uusjako. Fragmentaatio alkaa erityisesti vennomolaisten noustessa eduskuntaan Pientalonpoikien puolueesta 1966, mutta vuoden 1970 protestivaaleissa puolueen paikkaluku nousi 18. SPP syntyi 1959 lohkeamana Maalaisliitosta. Sitten nimeksi tuli SMP ja 1995 Puolueen aatteellinen toiminta jatkui Perussuomalaisissa.⁹⁶

Muita uusia tulokkaita ovat kristilliset ja vihreät. SKL nousi eduskuntaan 1970 ja Vihreä liitto 1983. Liberaalia suuntausta edustavat ovat käytännössä kadonneet puoluekartalta.⁹⁷

Suomen puoluejärjestelmä on muutoksista huolimatta pysynyt varsin vakaana. Maailmansotien jälkeisellä kaudella kolme suurinta puoluetta saivat yhteensä 60—70 prosenttia eduskuntavaalien äänistä koko kauden ajan. Puoluejärjestelmän fragmentaatio kuvaa heidän mielestään kolmen suuren puolueen, Kokoomuksen, Keskustan ja SDP:n roolia. Suurin näistä on yleensä pääministeripuolue ja hallitusneuvotteluiden vetäjä. Yksi on yleensä hallituskumppani pienempien puolueiden ohella, ja kolmas suurista puolueista on pääoppositiipuolue. Vuonna 1969 säädetty puoluelaki on keskeinen tekijä, kun puolueita ja muita poliittisia organisaatioita tutkitaan ja jaotellaan. Puoluelain mukaan puolurekisteriin voidaan liittää puolue, jonka tavoitteena on valtiollisiin asioihin vaikuttaminen. Lisäksi tarvitaan 5000 allekirjoitusta kannattajilta, sekä tavoitteet ilmaiseva yleisohjelma.⁹⁸

⁹⁵ Paloheimo ja Raunio 2008, 17.

⁹⁶ Mt., 18—19.

⁹⁷ Mt., 19—20.

⁹⁸ Paloheimo ja Raunio 2008, 21, Sundberg 2008, 63.

Panebiancon kuvaaman vaalipuoluekehityksen on nähty heikentävän demokratiaa ja sen toimivuutta. Puolueet muuttuvat asiantuntijaryhmiksi, ja kansalaisyhteiskunta on etääntynyt puolueista. Puolueet ovat samankaltaistuneet ideologialtaan ja toiminnaltaan. Kaikkialla länsimaissa äänestysaktiivisuus laskee ja kansalaiset eivät luota politiikkaan. Puolueet ovat toisaalta sitoneet itsensä tiukemmin kiinni valtiolliseen toimintaan, ne ovat siis muuttuneet osaksi valtiollista koneistoa. Julkinen rahoitus, eli puoluetuki vähentää pimeän rahoituksen tarvetta, mutta myös sitoo puolueet tiukemmin kiinni valtioon. Euroopan unioni muuttaa puolueiden roolia ja vaikutusvaltaa. Poliittika on teknistynyt ja median rooli on korostunut. Kansalaisten osallistumisen tavat ovat muuttuneet. Internet on kokonaan uusi areena politiikan teossa, myös anonyymisti.⁹⁹

Suomalaisista puolueista Maalaisliitto, Edistyspuolue ja RKP omaksuivat jo varhain liberalistisen, eli negatiivisen käsityksen vapaudesta. Kokoomuksen ja vasemmiston ohjelmissa tämä vapauskäsitys näkyy selvemmin vasta toisen maailmansodan jälkeisenä aikana. Toisaalta Paloheimo nostaa esiin hyvinvointivaltion luomisen kaikkia puolueita yhdistäneenä tavoitteena, jossa positiivinen vapauskäsitys on ollut korostunut.¹⁰⁰

Maalaisliiton transformaatiosta Sundberg toteaa, että uhkana eivät olleet ainoastaan vasemmistopuolueet, vaan myös puolueen oman potentiaalisen äänestäjäkunnan pienentyminen perinteisten maaseutuelinkeinojen vähentyessä. Tuloksena oli tyypillisen agraaripuolueen seuraajana puolue, joka pyrki edustamaan kaikkia maaseutuäänestäjiä, erityisesti niitä, jotka kokivat nopeatahtisen kaupungistumisen uhkana sotien jälkeisellä kaudella.¹⁰¹

Mair punnitsee puoluetutkimuksen nykytilaa. Alan aiempi teoreettinen tutkimus, erityisesti Duvergerin ja Panebiancon teoriat voidaan ajatella reflektioksi siihen näkökulmaan, jossa joukkopuolue nähdään puolueiden toiminnan kultakautena. Joukkopuolueen fragmentaation myötä myös kiinnostus puolueiden organisaatiotutkimukseen on vähentynyt. Empiirisen analyysin sijasta tutkimus on keskittynyt esiin nouseviin uusiin sosiaalisiin liikkeisiin, joiden on jopa ennakoitu muuttavan puolueiden roolia valtion ja kansalaisten välissä.¹⁰²

⁹⁹ Paloheimo ja Raunio 2008, 22–23.

¹⁰⁰ Paloheimo 2008, 27–29.

¹⁰¹ Sundberg 1994, 160.

¹⁰² Mair, 1994, 2–3.

Sten Rokkanin ja Seymour M. Lipsetin klassikkokirja *Party Systems and voter alignments* vuodelta 1967 on asemansa ansainnut. Suomea koskevan luvun ovat kirjoittaneet Erik Allardt ja Pertti Pesonen. Artikkelin pohjustaa Suomen poliittisen järjestelmän kuvausta sen syntyhistorialla. Venäjän hetkellisesti heikko valtatilanne ja Suomen voimakas nationalismi loivat pohjaa muutokselle. Vuonna 1906 säädetty eduskuntauudistus yksikamarisesta, kaksisataajäsenisestä edustuslaitoksesta, joka kelpuutti myös naiset ei vain äänestäjinä vaan myös ehdokkaina edustajiksi oli historiallinen. Miltei silmänräpäyksessä suuriruhtinaskunta siirtyi säätyedustuksesta yleiseen äänioikeuteen. Vuoden 1904 vaaleissa vain 125 000 ihmistä oli äänioikeutettuja. Vuonna 1907, ensimmäisissä yleisissä vaaleissa äänioikeutettujen määrä oli noussut 1 237 000 henkeen. Uudistuksen jälkeisinä vuosina ensimmäinen ja voimakkain jakolinja olikin vanhastaan etuoikeutetun vähemmistön ja vasta äänioikeuden saaneen ”tavallisen kansan” välinen.¹⁰³

Jakolinja oli sekä kielellinen että koulutuksellinen. Vähemmistöön, sekä siis eliittiin kuuluneet olivat tavallisesti hyvin koulutettuja ja ruotsinkielisiä. Kielijakoon perustuneet puolueet olivat puolueiden ensimmäisiä edustajia säätyvaltiopäivillä. Kieltäkin voimakkaampi jakolinja oli suhtautuminen Nikolai I venäläistämistoimiin Suomen alueella. Perustuslaillisten mielestä Suomen lakia ei voinut ylittää. Myöntyväiset kannattivat tsaarin toiminnan varovaista kannattamista suurten vahinkojen välttämiseksi. Valtaosa myöntyväisistä oli fennomaaneja, perustuslailliset puolestaan enimmäkseen svekomaaneja sekä nuorsuomalaisia, jotka olivat eronneet fennomaaneista. Vahvin tsaarinvallan vastustaja oli kuitenkin työväenpuolue, joka oli perustettu vuonna 1899.¹⁰⁴

Työväenpuolueen toimintamahdollisuudet säätyvaltiopäivillä olivat sangen rajalliset. Vuoden 1906 eduskuntauudistuksen aikaan sosialidemokraatit olivat kuitenkin 100 000 jäsenellään ainoa kolmiportaisen organisaation kautta järjestäytynyt puolue sekä ainoa joukkopuolue Suomessa. Lisäksi puolueella oli selkeä, ulkomaista perua oleva poliittinen doktriini, sosialismi. Puolue oli ensimmäinen yhtä sosiaaliluokkaa edustava puolue.¹⁰⁵

Suomen monipuoluejärjestelmää voi pitää skandinaavisen mallin mukaisena, mutta sillä on myös omat erityispiirteensä. Ensinnäkin poliittisessa toiminnassa on aktiivisesti mukana kielivähemmistön asiaa ajava puolue. Toiseksi agraaritaustainen keskusta ei ole menettänyt

¹⁰³ Allardt ja Pesonen 1967, 326—327.

¹⁰⁴ Mt., 327.

¹⁰⁵ Mt., 328.

asemaansa, vaan vahvistunut yhteiskunnan voimakkaasta ja nopeasta rakenneuudistuksesta huolimatta.¹⁰⁶

Von Beyme huomauttaa, että agraaripuolueita on syntynyt ainoastaan sellaisissa maissa, joissa talonpoikaisväestö on ollut tarpeeksi itsenäistä nousemaan suurmaanomistajia vastaan. Muita syitä agraaripuolueiden syntyyn ovat kaupunkien suhteellisen pieni koko poliittisen aktivoitumisen ja puoluelaitoksen synnyn aikana. Kolmas keskeinen tekijä on valtionmuodostuksen ajallinen myöhäisyys suhteessa muuhun läntiseen maailmaan.¹⁰⁷

Vahvoja agraaripuolueita syntyy, kun seuraavat ehdot täyttyvät. Kaupungit ja asutuskeskukset ovat heikkoja äänioikeuden laajetessa koskemaan kaikkia kansalaisia. Pien- ja vuokraviljelijöillä on lainsäädännöllisesti turvattu asema suurmaanomistajien mielivallalta. Kaupunkien ja maaseudun välillä on voimakkaat kulttuuriset murit. Katolisella kirkolla ei ole merkittävää vaikutusvaltaa.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Allardt ja Pesonen 1967, 331.

¹⁰⁷ Von Beyme 1985, 112.

¹⁰⁸ Arter 2001b, 163—164; ks. myös von Beyme 1985, 48; vrt. Ware 1996, 39.

2.2. Ohjelman rooli puolueen politiikan kuvaajana

Kuvaannollisesti puhuen ohjelma on puolueen pyhäpuku¹⁰⁹. Borgin mukaan puolueohjelmat voidaan jakaa periaateohjelmiin ja toimintaohjelmiin. Suomessa tyypillisin ohjelmamuoto on kuitenkin näiden välillä, hieman enemmän periaateohjelman suuntaan viittaavaa yleisohjelmaa. Mikäli tiukasta binaarioppositiojaottelusta halutaan pitää kiinni, on yleisohjelmat luettava enemmän periaateohjelmiin kuin toimintaohjelmiin. Yleisohjelmalle on tyypillistä periaatteiden ja tavoitteiden sekä toimintasuunnitelmien yhdistäminen siten, että ohjelman aluksi ja kunkin erityisen kohdan saatteeksi ilmaistaan ensin puolueen ideologisia arvoja ja maailmankatsomusta, tämän jälkeen siirrytään propagoivaan toimintaohjelman kuvaukseen. Yleisohjelmien rinnalle kirjoitetaan usein erityisohjelmia, joilla on jotakin tiettyä asiantilaa tai tapahtumaa koskeva toimintasuunnitelman tai halutun politiikan status.¹¹⁰

Erityis- ja toimintaohjelmia Borg nimeää kolme lajia. Ensinnäkin ovat organisatoriset erityisohjelmat, jotka koskevat esimerkiksi vain puolueen nais- tai nuorisojärjestöä. Toiseksi tulevat funktionaaliset erityisohjelmat, jotka kirjoitetaan tiettyä politiikan lohkoa tai sektoria varten. Nämä ohjelmat ovat erityisohjelmiäkin suppeampia ja ovat esimerkiksi veropoliittisia tai maatalouspoliittisia ohjelmia, tällaisia seikkaperäisiä erityisohjelmia voi kutsua myös reformiohjelmaksi, sillä niiden funktio on konkreettisen muutoksen propagoiminen. Kolmannen erityisohjelmien lajin muodostavat tilannekohtaiset ohjelmat, erityisesti vaaliohjelmat. Puoluerajat ylittäviä ohjelmia ovat yhteistyöohjelmat, lisäksi oman tyyppinsä muodostavat kansalliset rajat ylittävät kansainväliset suositus- ja malliohjelmat, joita on miltei yksinomaan sosialistisilla puolueilla.¹¹¹

Keskeisiä syitä ohjelman kirjoittamiselle Borg määrittää kuusi: Ensinnäkin uusi, muotoutuva puolue tarvitse itselleen kirjoitetun ohjelman. Toinen syy on ohjelman sisällöllinen vanhentuminen ja sen korvaaminen uudella, ajanmukaisella ohjelmalla. Kolmanneksi kimmokkeen uuden ohjelman kirjoittamiselle voi antaa muutos puolueen poliittisessa toimintalinjassa tai tavoitteissa, kuitenkin puoluerakenne ei ole kriisiytynyt. Neljänneksi syyksi ohjelman uudistamiseksi Borg määrittää puolueen sisäisen kriisin laukaisemisen ohjelman tuomien muutosten avulla. Viidentenä

¹⁰⁹ Mickelsson 2007, 146–149.

¹¹⁰ Borg 1965a, 17–18.

¹¹¹ Mt., 17–19.

syynä ovat kannatustaktiset seikat. Kuudes ja viimeinen syy on puoluejohdon vaihtuminen ja uuden johdon linjanvetojen tekeminen.¹¹²

Puolueohjelman idea on olla kokoontumispaikan vertauskuva. Tarkoitus on ilmaista sosiaalista yhteyttä konkreettisesti siten, että ohjelma havainnollistaa konkreettisesti puolueeseen kuuluvia ja sen ulkopuolella olevia ja näiden ryhmien välistä eroa. Ohjelman funktio onkin toimia itsetuntona, jonka kautta puolueeseen itsensä lukevat tuntevat kuuluvansa tiettyyn moraalisen elämän kokonaisuuteen. Puolueen olemassaolon kannalta on siis keskeistä kyetä joka hetki määrittämään sellainen identifikaation mahdollistava identiteetti, jotta puolueen olemassaololle olisi syy. Identiteettiä reflektoidaan ohjelmassa, eli se on konkreettinen väline puolueen olemassaolon perusteleminen. Puolue edellyttää yhteistä pyhien asioiden kokemusta. Näihin pyhiin asioihin hän lukee muun muassa ideologian ja yhteiset intressit. Kollektiivinen pyhyiden kokemus luodaan ainakin osittain puolueohjelmissa, jotka sanallistavat puolueen pyhät arvot. Ohjelmien funktio on toimia yhteisenä merkinä ja jopa uskonnollisena kokemuksena. Yhteisiä pyhiä arvoja korostetaan ja lausutaan ääneen juhlatilaisuuksissa, erityisesti puoluekokouksissa.¹¹³

Puolueohjelmien merkitys onkin Suomessa korostunut. Toisaalta samaan aikaan ohjelman voi katsoa kriisiytyneen, sillä niiden asema politiikan tekemisessä on heikentynyt 1970-luvulta lähtien. Tämän Pekonen katsoo johtuneen useista limittäisistä syistä. Ensinnäkin erityisesti vasemmiston suosima tyyli oikeuttaa puolueen olemassaolo historiallisilla seikoilla on yleisyytensä vuoksi vaikeasti konkretisoitavissa poliittisiksi tavoitteiksi. Toiseksi kriisiytymistä on aiheuttanut ohjelmien kirjallinen tyyli tavoitelistoina tai kauniiden asioiden korulauseina. Keskeistä on ohjelmien aikakausiluonteisuus ja niiden näkeminen itsereflektion mahdollistajina. Ainakin ohjelmien kirjoittajien on ollut paneuduttava tavoitteisiin ja epäkohtiin ohjelman aikaansaamiseksi.¹¹⁴

Weijo Pitkäsen mukaan ohjelmat ovat puoluejohdon työvälineitä, ”keppihevosiä”, joilla toimitaan ”poliittisessa tilassa”. Valtapotentiaali saadaan käyttöön sen kautta, millaisia ongelmia yhteiskunnassa katsotaan olevan ratkottavina. Pitkäsen näkemys ohjelman funktiosta on instrumentaalinen, sillä vanhennuttuaan sisällöllisesti ohjelma yksinkertaisesti korvataan uudella. Ohjelma ei siis ole primääristi jatkuvuuden korostamisen agora, vaan instrumentti politiikan

¹¹² Borg 1995, 6–8.

¹¹³ Pekonen 1995, 28–30.

¹¹⁴ Mt., 26, 33.

tekemisessä. Toisaalta yhteiskunnallisten muutosten taltioiminen nopeillakin ohjelmauudistuksilla on Pekosen kuvaileman ohjelman aikakausiluonteisuuden mukaista.¹¹⁵

Ohjelman tarkoitus on toisaalta saada puolueeseen itsensä jo lukevat (eli ”oma väki”) ohjelman taakse eli hyväksymään sen arvolausumat. Toisaalta tavoitteena on myös uusien äänestäjien haaliminen puolueen ohjelmalinjauksen taakse. Tasapainoilu on haastavaa ensinnäkin siksi, ettei puolue voi täysin tuntea äänestäjäkuntaansa ja toisekseen, koska oma väki ei luovu jo saavutetuista eduista helpolla. Uuden ohjelman rakentaminen onkin helpompaa kuin vanhan uudistaminen, lisäksi ohjelman tyyli selkeänä arvonotaatioiden kokonaisuutena helpottaa ohjelman kirjoittamista.¹¹⁶

Jukka Kanerva näkee ohjelmat ”äärimmäisen ei-oraalisina tuotteina”. Niitä ei ole kirjoitettu ”kaikkien yleisöä” eli kansalaisia varten, ne ovat ”spesiaaliyleisölle” suunnattuja tekstejä, joista suurin osa oraalille ilmaisulle tyypillisistä tehokeinoista on karsittu pois. Tällä tarkoitetaan esimerkiksi toistoja ja esimerkkejä. Ohjelmat eivät ole puolueen kannattajien tai identiteetin ylläpitämisen kannalta ensisijaisia välineitä, vaan ne kiinnostavat korkeintaan joitain suppeita osia puolueen johdosta ja alan tutkijoita. Kanervan näkemys siis eroaa voimakkaasti Pekosen näkemyksestä.¹¹⁷

Kanervan käyttämät käsitteet ”kaikkien yleisö” ja ”spesiaaliyleisö” ovat sanavalintoja Chaïm Perelmanin ja Lucie Olbrechts-Tytecan argumentaatioteoriassa esiintyville universaaliyleisön ja erityisyleisön käsitteille¹¹⁸. Kanerva siis näkee puolueohjelman erityisyleisölle suunnattuna retorisenä välineenä, joka pyrkii vakuuttamaan suostuttelemisen sijasta. Tällöin ohjelman kirjoittajalla tai kirjoittajilla on tietty yleisökonstruktio mielessään.¹¹⁹

Puolueohjelmien kirjoittamisesta ei ole kritiikistäkään huolimatta luovuttu, sillä ei ole keksitty mitään yhtä ekonomista tapaa ilmaista konkreettisesti puolueen tavoitteet ja suhde muihin puolueisiin. Ohjelmalla onkin suuri välillinen merkitys, se suuntaa ja kuvaa toimintaa. Lisäksi se järjestää ja informoi puolueen vastustajia. Ohjelmilla oli keskeinen rooli jo ensimmäisissä yksikamarisissa eduskuntavaaleissa vuonna 1907, vaikka suuri osa juuri äänioikeuden saaneista

¹¹⁵ Pitkänen 1995, 60.

¹¹⁶ Mt., 61–62.

¹¹⁷ Kanerva 1995, 92.

¹¹⁸ Perelman 1996, 22–25; ks. myös Perelman ja Olbrechts-Tyteca 1971.

¹¹⁹ Perelman 1996, 24–25; ks. myös Summa 1996, 67–70.

kansalaisista oli luku- ja kirjoitustaidottomia. Niiden rooli vaalikamppailun välineinä oli keskeinen jo tuolloin.¹²⁰

Ohjelman merkitys onkin muuttunut. Ideologisesta kehikosta on tullut poliittisen toiminnan tekstilaji, kokonaan uusi ja oma genrensä, jota on myös tutkittava omana tekstilajinaan. Puolueväki vaikuttaa tähän uuteen tekstilajiin, tällöin ohjelman funktio poliittisena tekona kommentointikierroksineen korostuu.¹²¹

Pertti Lappalaisen mukaan ohjelmalle ei voi antaa pysyvää merkitystä, vaan sen merkitys on muuttuva. Hän viittaa juuri Aarnion väitöskirjaan ja sen otsikkoon ”Päämäärät liikkeessä”. Ohjelmalla on siis funktio aina omassa aikaraamissaan, lisäksi ne ovat monikerroksisia siten, että uudet kerrokset ilmestyvät vähitellen korvaamaan vanhoja.¹²²

Poliittisen toiminnan tilannesidonnaisuus on myös vakio. Lappalainen nostaa esille R. G. Collingwoodin kysymysten ja vastausten logiikan poliittisen toiminnan tutkimiselle hyödyllisenä ajattelutapana, sillä se ei tunne ikuisia kysymyksiä. Collingwoodin ja hänen ajatuksiaan kehitelleen Quentin Skinnerin metodologiaa punnitaan sosiaalisen konstruktionismin luvussa. Ongelmien sitoutuminen tiettyyn kontekstiin on luonnollista, mutta sen sijaan on virheellistä olettaa, että kysymykset pysyisivät samoina.¹²³

Myös Lappalainen kytkee ohjelman kirjoittamisen historian puolueiden historiaan. 1800-luvulla ohjelmaa karsastettiin siinä missä puolueitakin. Sosialidemokraattisen puolueen Forssan ohjelma vuodelta 1903 on tunnetuin ohjelma eduskuntauudistuksen ajalta, tällöin ohjelmaa alettiin pitää puolueen erottamattomana osana ja keskeisenä puolueidentifikaation välineenä. Itsenäistymistä seuranneella kaudella Uudet puolueet (SKP, Edistyspuolue, Kokoomus) kirjoittivat ohjelmiaan ja jo olemassa olleet puolueet tarkistivat omiaan. Tuolle kaudelle tyypillistä oli ohjelmien voimakas ideologinen kannanotto. Valtion rakentaminen sai aikaan vilkasta ideologista keskustelua ja tästä seurasi tarve kirjoittaa ideologiset mielipiteet konkreettisesti sanoiksi. Puolueohjelmakirjoittamisen alkuvaiheessa tämä identifikaation tarve oli voimakas, ohjelmien kirjoittajat pohtivat, keitä he

¹²⁰ Borg 1965b, 7; Mickelsson 2007, 88.

¹²¹ Aarnio 1998, 98–99.

¹²² Lappalainen 2006, 259–260.

¹²³ Mt., 262.

olivat ja mitä heidän periaatteensa ovat. Ohjelman identifioiva luonne loi myös käsityksiä eri puolueista ja niille tyypillisistä ideologioista.¹²⁴

1950- ja 1960-luvut olivat konsensushakuista Suomessa, mikä näkyi luonnollisesti myös ohjelmien kirjoittamisessa. Tällöin periaateohjelmien funktio oli toimia käytännön politiikan ohjeena. Ohjelma sai suunnitelmallisen luonteen. Ohjelman laadinnan jälkeen siinä listattuja tavoitteita ryhdyttiin toteuttamaan. 1960-luvun loppua kohti tultaessa rationaalisen suunnittelun painotus näkyy selkeästi ohjelmissa. Yhteiskuntasuunnittelun aikakaudella jatkuvan kasvun ihanne sai sanallisen vahvistuksen ohjelmissa. Ohjelmia pidettiin keinoina ratkaista yhteiskuntaa vaivaavia ongelmia ja myös välineenä niiden korjaamiseen ohjelmien kuvatessa tulevaa toimintaa. Usko puolueideologioihin vahva.¹²⁵

1960-luvulla ohjelmakirjoituksessa tapahtui yleisösuhteen muutos. Erityisyleisön sijasta ryhdyttiin tavoittelemaan mahdollisimman laajaa yleisöä, universaaliyleisöä. Lappalainen käyttää nimenomaan Perelmanin termejä.¹²⁶

Keskeinen päätelmä puolueohjelman merkityksestä on absoluuttisen ohjelmauskon vaarallisuus. Tilanteet muuttuvat nopeasti, eikä ohjelmaa voi pitää toiminnan tavoitteiden kuvaajana, erityisesti koska poliittisen elämän käänteet muuttuvat yhä nopeammin vaihteleviksi tilanteiksi ja konteksteiksi. Liiallinen sitoutuminen ohjelmaan kaventaa odotushorisonttia liiaksi, pahimmillaan se voi aiheuttaa toiminnan lamaantumisen. Lappalaisen toinen keskeinen päätelmä on ideologioiden muuttuminen ohjelmien piilojuonteeksi. Ideologiset linjanvedot eivät ole enää yhtä suuressa ja näkyvässä roolissa ohjelmissa. Puolueet ovat samankaltaistuneet ohjelmien tasolla, toisaalta samankaltaistuminen ei tarkoita oman erityisyyden katoamista. Lappalainen lopettaa artikkelinsa todeten seuraavaa: ”Jos puolueohjelma osaisi puhua, se varmaankin vastaisi kritikoilleen: ”Väitteet kuolemastani ovat vahvasti liioiteltuja.””.¹²⁷

Aarnion tutkimuksessa kävi selvästi ilmi, että ainakin keskustalaisissa piireissä ohjelman merkitystä keskustelun areenana korostetaan vahvasti. Se on myös pätevyitymisen foorumi, jonka kautta opitaan ajattelemaan, mutta toisaalta myös esittämään asioita siten, että puolueväen

¹²⁴ Lappalainen 2006, 264.

¹²⁵ Mt., 264.

¹²⁶ Mt., 296.

¹²⁷ Mt., 270—271.

sitouttaminen on mahdollista. Tärkeää on myös kyetä esittämään asiat puolueen historiaan perustuen ja muista puolueista erottuen.¹²⁸

Ohjelman rooli on siis dualistinen, toisaalta on oltava osa jatkumoa, toisaalta taas tukevasti läsnä hetkessä, ajan trendeissä ja tendensseissä. Ohjelmaa ei todella ole kyetty korvaamaan millään muulla välineellä, tämän tilanteisuuden ja jatkuvuuden näkökulmien kautta ohjelmat ovatkin kiinnostavaa materiaalia tutkimukselle, sekä ideologiselle että lingvistikiselle. Puolueen yhteinen tahdonilmaisus on yhtä lailla keskeinen areena eilen, tänään ja huomenna. Tutkimuksen rooli on analysoida erilaisista kehikoista käsin näitä tuotettuja ilmaisuja, jotka puolueet ovat itse rakentaneet ja hyväksyneet. Ohjelmataso tutkimus on siis paitsi kiinnostavaa, myös tärkeää, sillä se on kuivahkosta maineestaan huolimatta verbaalisesti rikas ja moniulotteinen ilmaisukanava, jonka veroista ei ole vielä löytynyt.

¹²⁸ Aarnio 1998, 181–193.

2.3. Historiallinen taustadiskurssi 1962—1976.

Maalaisliiton synty voidaan kaikista Suomessa 1900-luvun taitteessa syntyneistä poliittista liikkeistä selkeimmin johtaa äänioikeusuudistukseen 1906. Mickelsson nostaa esille kollektiiviseen identiteettiin kiinnittymisen aikakaudelle ominaisena identifikaation lähteenä kaikkien kansanosien keskuudessa. Tällöin kollektiiveista tuli puolueiden toiminnan aktivoitumisen myötä poliittisia subjekteja, joilla oli suuri merkitys yhteiskunnallisesti. Maalaisliittolaisten näkökulmasta kaupunkien porvarit olivat oma leirinsä, johon ei maaseutuväestöllä ollut asiaa. Yhdessä ruotsinkielisen vallasväestön kanssa muodostui identifikaation vastakohtana pidetty ”herrasväki” Köyhän kansanosan asiaa ajaneen SDP:n identiteetti ja toimintalinjaukset nähtiin liiaksi tilattoman väestön, torppareiden ja teollisuustyöväestön etujen ajamiseen keskittyneinä.¹²⁹

Maalaisliitto perustettiin kahdessa paikassa yhtä aikaisesti ja perustajien toisistaan tietämättä. Etelä-Pohjanmaan Nuorsuomalainen Maalaisliitto perustettiin Vaasassa 19.9.1906 ja Suomen Maalaisväestön Liitto Oulussa 18.—19.9.1906. Edellisen vahvin hahmo oli luonnollisesti Santeri Alkio ja jälkimmäisen Otto Karhi. EPNM:n asema oli aluksi epäselvä, sillä se ei ollut selkeästi erottautunut nuorsuomalaisista erilliseksi puolueeksi. Puolueet yhdistyivät vuonna 1908 ja uusi kollektiivi otti nimekseen lyhyesti Maalaisliitto.¹³⁰

Syntyneen puolueen ideologiassa keskeiseksi termiksi nousee maahenki, jota voidaan pitää myös sen syväidentiteetin keskeisenä tekijänä. Puolueen keskeiseksi ideologiksi ja oppi-isäksi nousi Santeri Alkio, jonka snellmanilainen näkemys suomalaisuudesta vaikutti syntyvään puolueeseen voimakkaasti isänmaanrakkauden korostamisen kautta.¹³¹

Sotia edeltänyttä aikaa Mickelsson luonnehtii leiriytymisen kaudeksi, jolloin kollektiivi-identiteeteistä voimansa saaneet poliittiset puolueet järjestäytyivät ja asemoituivat valtakunnan keskeisestä poliittisesta vallasta peistä taittaviksi poliittisiksi subjekteiksi. Leirien asemoitumiseen vaikuttivat erityisesti kysymykset kielestä ja suhteesta Venäjään. Ensimmäisessä jakolinjan muodostivat fenno- ja svekomaanit, sekä vuosisadan taitteessa vallalla ollut yleiseurooppalaisesti vaikuttanut nationalismin aalto. Jälkimmäisessä tapauksessa jakolinja oli myöntyväisten ja perustuslaillisten välinen. Suhde Venäjään ja eritoten sortokausina tunnettuun ajanjaksoon

¹²⁹ Mickelsson 2007, 80.

¹³⁰ Mt., 81.

¹³¹ Mickelsson 2007, 81; Kääriäinen 2002, 43.

muodostivat oman huomiota vaativan poolinsa historiallisen taustadiskurssin näkökulmasta. Itsenäistymisen jälkeen valtiomuotokysymys oli keskeinen poliittinen linjanmuodostaja.¹³²

Yllä mainittujen leirien lisäksi yhä keskeisemmäksi muodostui herrojen ja työväestön jakautuminen omiin kollektiivisiin leireihinsä. Vuoden 1918 sodan jälkeen tämä kuilu oli ammottavan laaja. Kansakunnan rakentamisessa työväestöä ei luettu mukaan kehitystyöhön kuuluvana toimijana, joten valkoisten ja punaisten välisiä leirejä ei haluttukaan tuoda lähemmäs toisiaan. Mickelsson kuvaa leiri-Suomen aikaista verkostoitumista kolmen kehän rakentumisena. Puolueen ydinkehän muodostavat puolueen jäsenet, joiden määrä ilmoitettiin suureksi, vaikka Suomessa ei vuosisadan kolmella ensimmäisellä vuosikymmenellä ollut muita joukkopuolueiksi luettavia poliittisia ryhmittymiä kuin SDP ja vuonna 1923 lakkautettu Suomen Sosialistinen Puolue. Muut puolueet olivat tällä tasolla aktiivisia vain ennen vaaleja.¹³³

Keskikehään kuuluviksi Mickelsson laskee puolueen oheisjärjestöt ja puoluelehdet, joiden molempien vaikutusvalta oli puolueen kautta rajattu, vaikkakin sekä järjestöt että lehdistö olivat muodollisesti itsenäisiä. Uloimmaksi kehäksi rajautuvat järjestöt ja yritykset, joilla ei ollut virallista yhteyttä puolueeseen, vaikka ne laskettiin leireihin kuuluviksi ja epävirallisesti puolueeseen liittyviksi. Tällaisia liikkeitä olivat esimerkiksi nuorisoseurat, Työväen Urheiluliitto (TUL) ja Edistysmielinen osuuskauppaliike (E-liike).¹³⁴

Aarnion näkemys on yhteneväinen Mickelssonin kanssa:

”1950- ja 1960 -luvut voi nimetä puolueyhtenäisyyden, kokonaisuuden edun ja ohjelmatyön yhtenäisyyden ja harmonian kaudeksi. Vielä 1970-luvulla puolueiden toiminnan keskeinen piirre oli yhteiskunnallinen suunnittelu. Uskottiin jatkuvaan kasvuun ja puolueen kykyyn ohjata tätä kasvua. Puolue oli suunnittelun ja toteuttamisen ensisijainen subjekti. Erilaisia epävarmuuksia tai muiden puolueiden toiminnan vaikutusta omaan toimintaan ei käsitelty julkisesti.”¹³⁵

Maalaisliiton tilannetta muutti voimakkaasti ensinnäkin Kekkosen valinta presidentiksi vuonna 1950, hänet liitettiin sekä puolueen toimijoiden että ulkopuolisten silmissä edelleen voimakkaasti entiseen puolueeseensa. Toinen muutosta ennakoanut tekijä oli yhteiskunnan kehitys ja raju rakennemuutos, jolloin maaseutuväestö alkoi valua kaupunkiin maa- ja metsätaloustöiden

¹³² Mickelsson 2007, 91.

¹³³ Mt., 91.

¹³⁴ Mt., 92.

¹³⁵ Aarnio 2003, 457.

vähentyessä koneiden ja mekaniikan lisääntyessä. Maalaisliitto oli esiintynyt pitkälti maaseudun pientilallisen väestön ja talonpoikien edustajana. Yhteiskunnan muuttuessa kaupungistumisen ottaessa yhä voimakkaamman roolin oli puolueen ensisijainen kannattajajoukko kaventumassa huomattavasti. Puolueen sisällä muutostendenssiin suhtauduttiin pääasiassa kahtalaisesti. Puheenjohtaja Sukselaisen kannattajat olivat perinteessä pysymisen ja nimen pitämisen kannalla. Nouseva ideologi ja puolueen varapuheenjohtaja Johannes Virolainen puolestaan oli voimakkaasti ideologisen uudistamisen ja ennen kaikkea puolueen nimen vaihdon kannalla. Vielä vuoden 1950 puoluekokouksessa uudistusehdotus sai varsin viileän vastaanoton. Tilanne muuttui 1950-luvun kuluessa erityisesti Ruotsin sisarpuolueen vaihtaessa nimensä. Toinen syy uudistusinnon nousulle oli vaaleissa koettu tappio vuonna 1958.¹³⁶

Sukselaisen asema useiden valtion toimielinten hallinnoissa ja Kelan johtajana nähtiin pahana erityisesti K-linjalaisten mielissä. Virolainen alkoi esiintyä käytäväkeskusteluissa ja epävirallisissa lähteissä vahvana ehdokkaana Sukselaisen seuraajaksi. Puolueen sisällä keskeiset toimijat ryhtyivät nopeasti valmistelemaan puheenjohtajan vaihdosta, K-linjan toimijoiden järjestäytyessä niin kutsutuksi Torni-toimikunnaksi, joka ryhtyi johtamaan ”Projekti X” nimen saatutta operaatiota.¹³⁷

Äänestys meni miltei tasan Kouvolan puoluekokouksessa vuonna 1964, Virolainen sai 888 ääntä ja Sukselainen 866 häviten siis vain 22 äänellä. Kekkonen nimitti odotetusti Virolaisen myös pääministeriksi 12.9.1964.¹³⁸

Nimenvaihdosta puolestaan enteili havainto, jonka mukaan muissa Pohjoismaissa rakennemuutos oli jo tapahtunut, Suomessa sen sijaan voimakkaat erot etelään keskittyneen kaupungistumisen ja autioituvan maaseudun välillä olivat voimakkaat. Kääriäisen mukaan puolueen toiminnan ”poliittis-ideologisen kolmion” muodostivat 1960-luvulla Virolaisen valinta puheenjohtajaksi, nimen vaihto ja uuden puolueohjelman hyväksyminen vuonna 1966. Näistä kaksi ensimmäistä, Virolaisen valinnan ja nimenmuutoksen Kääriäinen näkee pakettina, joka toteutettiin kokonaisuutena. Puolueen toiminnan rakenne ja johdonmukaisuus perusteltiin näillä kolmella tekijällä.¹³⁹

¹³⁶ Arter 2001a, 65—66.

¹³⁷ Isohookana-Asunmaa 2006, 26—27.

¹³⁸ Mt., 43.

¹³⁹ Isohookana-Asunmaa 2006, 45; Kääriäinen 2002, 93, 107.

Nimi vaihdettiin Maalaisliitosta Keskustapuolueeksi ylimääräisessä puoluekokouksessa Kuopiossa 17.10.1965. Tätä edelsi vilkas ja paikoitellen erittäin aktiivinenkin keskustelu ensinnäkin uudistuksen tarpeellisuudesta ja toiseksi mahdollisesta uudesta nimestä. Suosituin vaihtoehto oli Keskustaliitto, jonka liberaalit olivat kuitenkin jo varanneet. Puolueväessä oli paljon yleispuoluekehitystä tukevia hahmoja, mutta myös niitä, joille asemoituminen vasemmisto—oikeisto-akselin keskipisteeseen oli tärkeää. Äänestyksen lopputulos oli yksimielinen: 1036 Keskustapuolueelle ja vain 127 Maalaisliitolle. Kuudella äänellä esitettiin näistä poikkeavia vaihtoehtoja. Nimi muutettiin virallisesti yhdistysrekisteriin 27.10.1965.¹⁴⁰

Aarnion mukaan nimen vaihdolla haettiin myös toisaalta jatkuvuutta:

”Erilaiset positionimet viittaavat aina puolueiden tai ideologioiden väliseen kilpailuun. Tilametaforia ovat käyttäneet muun muassa Keskustapuolue ja Perustuslaillinen Oikeistopuolue ja aikametaforia esimerkiksi Kansallinen Edistyspuolue. Suomessa Maalaisliiton nimenmuutosta Keskustapuolueeksi vuonna 1965 perusteltiin yleisöproblematiikalla, mutta jo maalaisliittolainen vaikuttaja Santeri Alkio oli käyttänyt keskustapuolue-metafora paikantaessaan puolueen suhdetta muihin puolueisiin.”¹⁴¹

Näin voidaan siis havaita, että nimen vaihto oli kahtalainen prosessi toisaalta uusiutumisen ja toisaalta jatkuvuuden turvaamisen kannalta. Ideologisen suunnan muuttaminen ja sitä seurannut nimenvaihto olivat radikaali liike puolueelle, joka jo nimensä perusteella oli maalaisten edustaja. Puolueen toiminnassa tästä voidaan johtaa eräänlainen katkos, tila, jossa muutos on jo alkanut, mutta ei vielä tapahtunut.

1960-luvulle tultaessa voidaan nimetä nimen ja ideologian vaihtamisen lisäksi kolme keskeistä tekijää Maalaisliiton ja Keskustapuolueen poliittisen toiminnan kartalla, näissä tapahtumissa puolueen oma valinta ei ollut ensisijainen. Nimi ja ideologia siis vaihdettiin puolueen omasta tahdosta ja toimesta, nämä nyt nimeämäni tekijät eivät olleet puolueen omasta valinnasta johtuvia. Nämä tekijät muodostivat sekä uhkia että mahdollisuuksia puolueen toiminnalle. Ensimmäinen on presidentti Kekkonen, joka oli toki virallisesti irrottautunut puolueesta, mutta tosiasiallisesti puolue ja presidentti muodostivat valtatasapainoa tavoitelleen symbioosin, jossa molemmat toisaalta tarvitsivat ja toisaalta hyötyivät toistensa toiminnasta. Maalaisliitto näki Kekkonen edelleen omaan piiriinsä kuuluvana, Kekkonen puolestaan käytti Neuvostoliiton häntä kohtaan osoittamaa luottamusta ja ulkopoliittikkaa aseenaan sulkiessaan kokoomuslaiset pois

¹⁴⁰ Isohookana-Asunmaa 2006, 64, ks. myös 198; Mickelsson 2007, 207—208.

¹⁴¹ Aarnio 2003, 420.

hallitusneuvotteluista. Mickelsson kutsuu tätä toimintaa ulkopoliitiikan käyttämisenä sisäpolitiikan ”käsikassarana”.¹⁴²

Kekkosen ja Maalaisliiton välistä suhdetta sekä henkilökysymyksiä on tutkittu ja ruodittu sekä puolueen omien toimijoiden että ulkopuolisten tutkijoiden näkökulmasta. Suhde on saanut jossain määrin jopa myyttiset mittasuhteet, kuten koko Kekkosen valtakausi. Eikä näistä kumpaakaan voikaan aliarvioida, sen sijaan on vaikeaa sanoa, mikä lopulta on totta ja mikä mielikuvituksen ja huhujen muokkaamaa poliittista propagandaa. Kekkodiskurssi on suoranainen joukko representaatiota itsessään.

Puolueessa oli myös sisäisiä jakaumia, joista K-linjaan kuuluneet pitivät säännöllisesti yhteyttä presidenttiin. Hokkanen on jaotellut puolueen vuonna 1962 valitun eduskuntaryhmän sisältäneen 24 K-linjalaista, vastapoolina tälle olivat 18 S-linjalaista Sukselaisen ryhmittymään kuuluvina ja 11 epävarmaa tai liikkuvaa jäsentä. Isohookana-Asunmaa kuitenkin kiistää näin selkeän linjajakauman olemassaolon, koska asiakysymyksissä jaottelua ei näin selkeänä ole havaittavissa. Yhteys K-linjalaisten ja presidentin välillä toki oli, ja ilmeisen kiinteä sellainen. Paasikiven-Kekkosen ulkopoliittista linjaa kannattavista ihmisistä oli myös muodostunut Aurora- tai Arkadia-seuraksi kutsuttu ryhmittymä. Varsinaiseksi linjojen hämärtyamisen hetkeksi Isohookana-Asunmaa laskee Virolaisen nousun puolueen keskiöön. Jaottelu kuitenkin perustui edelleen ”köyhän ihmisen asian ajajiin” ja niihin, jotka nähtiin tämän linjan ulkopuolisiksi toimijoiksi. Jälkimmäisiin lukeutui esimerkiksi Puheenjohtaja Sukselainen monien edustustehtäviensä ja vastuullisten rooliensa takia.¹⁴³

Puolueen keskinäisissä jaotteluissa voidaan siis selkeästi havaita neljien kasvojen kautta identifioituva jakaantuminen eri leireihin kunkin ideologian kantaisän mukaan. Tässä voidaan myös nähdä juonteita, jotka tulivat johtamaan vennamolaisten hyppäykseen omaksi puolueekseen. Tämä on toinen puolueen keskeinen murroskohta 1960-luvulla. Veikko Vennamo oli sotienjälkeisellä kaudella Karjalasta siirretyn väestön asuttamisesta vastannut henkilö.¹⁴⁴

Isohookana-Asunmaa nostaa puolueen virallisessa historiikissa esiin murroskausina vetoavan populistisen retoriikan, jonka avulla tehdään ero uuden ja vanhan välille. Retorisesti on helppoa nostaa esiin agitoivia sanavalintoja, kuten mielivalta, vääräys, sorto ja riisto. On myös helppoa

¹⁴² Isohookana-Asunmaa 2006, 14; Mickelsson 2007, 143.

¹⁴³ Hokkanen 2002, 47; Isohookana-Asunmaa 2006, 14.

¹⁴⁴ Kääriäinen 2002, 56, kasvot olivat Alkio, Kallio, Sunila ja Pykälä.

vedota siveellisyyden ja moraalin palauttamisen retoriikkaan tarkentamatta sen enempää, mitä niillä oikeastaan tarkoitetaan. Vennamolaisia voikin kuvata sosiaalikonservatiiveiksi ja perhesidonnaisiksi nurkkapatriooteiksi, joiden poliittisessa ohjelmassa yksinkertaistava vastakohtien esille nostaminen oli pääosassa. Tällaisia jaotteluita olivat esimerkiksi pientilalliset ja suurmaanomistajat, maaseudun autioituminen ja muuttoliike kaupunkeihin, maaseudun unohdettu väki ja byrokratia.¹⁴⁵

Borg kuvaileekin Suomen pientalonpoikien puolueen ohjelmaa ideologiselta tematiikaltaan dualistiseksi. Ohjelman luonnos oli yksinomaan Veikko Vennamon käsialaa ja lopullinen, Kiuruveden ensimmäisessä puoluekokouksessa hyväksytty versio oli miltei luonnosta vastaava. Ohjelmassa esille nousevat teemat ovat toisaalta oikeistoporvarillisia, toisaalta sosialistisesti sävyttyneitä. Tämä johtuu Borgin mukaan puolueen tavoitellusta äänestäjäkunnasta, joka koostui Maalaisliiton ja SKDL:n välillä epäröivistä äänestäjistä. Ohjelman luonne on emotionaalinen ja se on rakennettu selkeästi taktisia näkemyksiä ja propagandaa silmällä pitäen. Ohjelman ekspressiivinen funktio jääkin selkeästi pragmaattisen funktion varjoon. Mickelsson tuo esiin vennamolaisuuden vetoamisen niin sanottuun alkuperäiseen alkiolaisuuteen, tämä ei kuitenkaan näkynyt ohjelmatasolla, koska tavoitteena todella oli myös vasemmiston äänen kerääminen, ohjelman dualistinen asettelu tulee esille miltei jokaisella politiikanlohkolla.¹⁴⁶

Alan Ware nostaa esille sellaiset puoluemääritelmää haastavat puolueet, jotka ovat usein keskittyneet hyvin vahvasti yhden karismaattisen johtajan ympärille. Tällaisten puolueiden ajamat asiat voivat olla niin laajalla skaalalla valittuja, että voi olla vaikeaa havaita yhtenäistä, jäsennettyä mielipidettä, johon puolueen toiminta perustuisi. Esimerkkinä hän mainitsee Argentiinassa 1940- ja 1950-lukujen taitteessa hallinneen Juan Perónin, jonka poliittinen agenda yhdisti sellaisia elementtejä vasemmisto- ja oikeistopolitiikasta, joita tavallisesti pidetään mahdottomina yhdistää.¹⁴⁷

Vennamo voidaan siis määrittää karismaattiseksi johtajaksi ja kuten Borg toteaa, vennamolainen poliittinen agenda on ohjelmatasoa myöten voimakkaan dualistinen, se yhdisteli varsin vapaasti ideoita oikealta ja vasemmalta. Ajatusten ja tavoitteiden yhdistäminen ristiriitautuvuuden kumpaiseltakin äärilaidalta ja näiden nivominen yhtenäiseksi ohjelmaksi on tyypillistä

¹⁴⁵ Isohookana-Asunmaa 2006, 132—133.

¹⁴⁶ Borg 1965b, 340; Borg 1965a, 103; Mickelsson 2007, 150—151.

¹⁴⁷ Ware 1996, 5; ks. myös Panebiancon käsitys tilanteisesta karismasta: Panebianco 1988, 51—52.

karismaattisen johtajuuden määrittelemälle puolueelle. Tällaiset puolueet haastavat puoluekäsityksen, mutta samalla niiden pitkäikäisyys on kyseenalainen asia.

Vennamo oli suosittu ja lupaava poliitikko, jolla oli kykyjä nousta karismaattiseksi johtajaksi. Mickelsson esittää keskeiseksi syyksi hyppäykselle Vennamon häviötä Sukselaiselle puolueen puheenjohtajavaaleissa vuonna 1956. Nimen valinta heijastelee intressipuolueiden kauden esiin nousua, erityisesti herraviihasta kumpuavaa pykäläläisyyden traditiota maalaisliittolaisessa ideologiassa.¹⁴⁸

Vennamo kuvataan poliitikkona hyvin populistisena hahmona, joka osasi hyödyntää karismaansa ja tehdä oikeita siirtoja oikeilla hetkillä. Tällaisena siirtona voidaan pitää puolueen nimenvaihtoa vuonna 1966, miltei heti sen jälkeen, kun Maalaisliitto oli päättänyt muuttaa nimensä Keskustapuolueeksi ja näin jätti ikään kuin tilaa uudelle maaseututoriiikkaa käyttävälle puolueelle. Suomen maaseudun puolue oli suoraa jatkoa Vennamon populistiselle retoriikalle. Yhteiskunnan sosiaalinen murros ja hallituspolitiikka tarjosivat myös sopivan tilaisuuden tälle poliittiselle siirrolle.¹⁴⁹

Vennamo hyödynsi taitavasti Maalaisliiton aatteellisen uudistumisen, ja nosti teemakseen ”unohdetun maaseudun”¹⁵⁰. Tällaisen ideologisen vapaan tilan jättäminen oli riskialtis siirto, joskin Vennamon uhka todennäköisesti arvioitiin alkuun pienemmäksi, kuin miksi se lopulta muodostui.

Vennamolaisuus oli siis nouseva ja siten myös vakavasti otettava uhka Keskustapuolueelle vuoden 1968 kunnallisvaalien lähestyessä. Taitava poliitikko pelasi retorisin siirtein tarkasti laskelmoitua peliä tavoitellen puolueisiin tyytymättömien äänestäjien kannatusta. Vennamolaiset tekivät hyppäyksensä leikaten siteet maalaisliittolaisiin poikki kerrasta. Se ei halunnut jäädä millään tasolla katsottuna alaosastoksi Maalaisliittoon. Tämä tehtiin selväksi myös ohjelmatasolla, jossa ilmoitetaan, ettei SPP ole minkään puolueen ”hansikas”.¹⁵¹

Kolmas, joskin näistä vähimmälle huomiolle jäänyt, on Ryhmä 70. Ryhmän muodostumista ennakoi 1960-luvun kuluessa maahan levinnyt yleisvasemmistolaisuuden aalto, joka silminnähden huolestutti osaa Keskustapuolueen toimijoista. Ryhmä 70 perustettiin 15.5.1969 Helsingissä, nimeen kuului lisäksi ”Uuden keskustapolitiikan seura”, jolla osoitettiin ryhmän pysyvää

¹⁴⁸ Mickelsson 2007, 149–150.

¹⁴⁹ Isohookana-Asunmaa 2006, 133; Mickelsson 2007, 149.

¹⁵⁰ Ruostetsaari 2006, 42.

¹⁵¹ SMP:n ohjelma 1959.

keskusteluklubin luonnetta. Tavoitteena oli palauttaa puolue todelliselle alkioalais-kekkoslaiseksi yleispuolueeksi, jolla olisi radikaali uudistusohjelma. Ryhmän ydinjäsenet olivat läheisiä K-linjalaisten kanssa, mutta eivät lukeutuneen presidentin ydinpiiriin. Tavoitteena oli vasemmistoyhteistyö, mutta perustajat eivät halunneet liittyä vasemmistoliikkeisiin.¹⁵²

Isohookana-Asunmaa kuvailee ryhmän ilmaantumista myös eräänlaisena sukupolvikriisinä, jossa puolueen nouseva siipi koki, ettei se saanut ääntään kuuluville tarpeeksi voimakkaasti. Toisaalta ryhmän tavoite oli alun pitäenkin keskustelun aikaansaaminen ja uuden poliittisen keskusteluareenan muodostaminen, eikä muiden järjestönuorten tavoin pyrkinyt ensisijaisesti rakentamaan poliittista uraa jäsenilleen. Tämä keskustelun herättämisen tavoite myös onnistui, sillä ryhmä sai nopeasti syntymästään lähtien mediajulkisuutta. Ryhmän synnyn taustalla olikin toisaalta ärtynyt ilmapiiri, joka maassa vallitsi Yleisradion vasemmistolaistumisen johdosta syntyneen polemiikin takia.¹⁵³

Ryhmä 70 ja vennamolaiset aiheuttivat vasta nimeään vaihtaneelle puolueelle kahden tulen välissä olemisen kauden, jolloin vanhemmalla väellä oli vaikeuksia venyttää solidaarisuuttaan puolueen sisäisen fraktion radikaalien keskustelunavausten aiheuttamien tilanteiden selättämiseksi. Toisaalla Vennamon puolue näytti etenevän omaa linjaansa puheenjohtajansa vanassa. Monet pitivät puoluetta liian oikeistolaisena, vennamolaiset taas aivan liian vasemmistolaisena.¹⁵⁴

Maalaisliiton ja Keskustapuolueen suhde Maataloustuottajien keskusliittoon on monimutkainen, sillä toisaalta MTK:lla ei ollut yhtä suurta vaikutusvaltaa puolueeseen kuin SAK:lla SDP:hen, mutta toisaalta MTK käytti taidokkaasti Kokoomusta aseena Keskustapuoluetta vastaan aina kun siihen oli vähänkin tarvetta. MTK toimi siis omaa etuaan ajavana takapiruna.¹⁵⁵

Puolueen ulkopuolelta tulevana muutostendenssinä voidaan pitää puoluetuen maksamisen aloittamista ja puolurekisterin perustamista. Enne puoluetuen maksamisen aloittamista toiminnan rahoittaminen oli puolueelle keskeinen haaste. Jäsenmaksut olivat tärkeä tulonlähde, mutta varoja kerättiin myös esimerkiksi järjestämällä arpajaisia. Tällöin puolueelle annettiin oikeustieteellisestä näkökulmasta rajat ja tarkka määritelmä. Puolueista tuli, kuten Mickelsson asian ilmaisee, rekisteripuolueita, joiden suhde valtioon oli aiempaa tiukempi juuri puoluetuen

¹⁵² Isohookana-Asunmaa 2006, 165

¹⁵³ Mt., 166.

¹⁵⁴ Mt., 166–167.

¹⁵⁵ Arter 2001a, 85; Isohookana-Asunmaa 2006, 279.

maksamisen takia. Puoluetuen tarkoitus oli vähentää näkymätöntä rahoitusta ja suoranaista lahjontaa.¹⁵⁶

Suunnittelunäkökulman korostaminen oli tietysti luontevaa aikakaudelle tyypillisen suurten linjojen ja kokonaisuusratkaisujen tekemisen ollessa muodikkaita. Maalaisliitolle puoluetuki oli vaikea asia, sillä Vennamo käytti sitä oivaltavasti propagandansa välineenä taloudellisesti vaikeana aikana, sillä kansalaisten keskuudessa puoluetukea pikemminkin vastustettiin kuin kannatettiin. Suhtautuminen puoluetukeen jakoi Maalaisliiton puolueväkeä sekä eduskuntaryhmää kahtaalle. Erityisesti Pohjois-Pohjanmaan edustajat vastustivat esitystä. Vennamo onnistui siis paitsi hajottamaan vanhan puolueensa äänestäjäkunnan omalla loikkauksellaan, myös kääntämään kannattajiksi jääneitä pois puolueen piiristä puoluetukea retorisenä apuvälineenä käyttämällä. Jako vastustajiin ja kannattajiin oli alueittain erilainen, mutta toisaalta sangen voimakas ristiriitaisuus puolueen sisällä.¹⁵⁷

Puoluetukea alettiin maksaa vuonna 1967 ja puoluelaki säädettiin vuonna 1969. Laki muutti puoluetuen maksatuksen lakisääteiseksi. Puoluelain johdosta perustettiin myös puolerekisteri, jonne kaikki eduskuntapuolueet kirjattiin 1.2.1969. Puolueista tuli rekisteröityjä ja niiden asema virallistettiin. Puoluetuen maksaminen muutti puolueiden varainkeruustrategioita huomattavasti. Samaisena vuonna 1969 säädettiin myös laki kansanedustajien vaalista, jonka nojalla ehdokkaiden asettaminen eduskuntavaaleihin oli puolueiden oikeus. Lakia ehdittiin soveltaa käytäntöön vain vuoden 1972 vaaleissa, sillä lakia muutettiin vuonna 1975 siten, että myös valitsijamiesyhdistykset saivat asettaa ehdokkaita. Uudelle puolueelle puolerekisteriin pääseminen tarkoittaa 5000 allekirjoitetun kannattajakortin keräämistä. Paikatta jääminen kaksissa perättäisissä vaaleissa puolestaan tarkoittaa puolueen poistamista rekisteristä. Puoluetuen seurauksena alettiin maksaa avustuksia myös puolueiden liitännäisjärjestöille, kuten nuorisojärjestöille ja raittiusjärjestöille. Puoluetuki paransi myös naisjärjestöjen asemaa, sillä kahdeksan prosenttia puoluetuesta piti osoittaa naisjärjestöjen toiminnalle.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Mickelsson 2007, 177,

¹⁵⁷ Isohookana-Asunmaa 2006, 140—141, Pohjois-Pohjanmaan edustajista Saalasti ei kuitenkaan lukeutunut puoluetuen vastustajiin.

¹⁵⁸ Mickelsson 2007, 188—189, 195.

Puoluetukea kirjattiin budjettiin kymmenen miljoonaa markkaa vuonna 1969. Jakoperusteeksi esitettiin puolueen kansanedustajien lukumäärää ja pohjustukseksi tuen maksamiselle esitettiin pitkäjänteisen suunnittelun ja taloudellisuuden näkökulmia.¹⁵⁹

Maalaisliiton varallisuus oli 1960-luvun alussa vahvalla pohjalla, mutta heikentyi nopeasti järjestötoiminnan ja vaalikampanjoinnin vaatiessa yhä enemmän rahaa, toisaalta samanaikainen ilmiö oli voimakas kaupungistuminen, jonka takia kannattajakunnasta putosi äänestäjiä. Varainkeruussa Maalaisliiton kannalta keskeisessä asemassa olivat maitokeräykset, joiden kautta saatiin sekä varoja että tärkeää tietoa vennamolaisuuden leviämisestä, kun vuosikymmen loppua kohti tultaessa sopimuksia irtisanottiin tai jätettiin uusimatta. Toiminnan rahoittamista varten jouduttiin ottamaan lainaa vuonna 1964, alijäämäiseksi toiminta kääntyi vuonna 1966, vuotta ennen puoluetuen maksamisen alkamista. Vuoden 1970 tappiolliset vaalit muuttivat tilannetta myös rahoituksen kannalta edustajien määrän huvettua ennalta-arvaamattomasti.¹⁶⁰

Uusi vuosikymmen alkoi siis dramaattisissa merkeissä vaalitappion antaessa kiistattoman palautteensa puolueen uudistusprojektin ensiaskelista. Virolainen suuntasi laajalle maakuntakierrokselle palauttaakseen äänestäjien luottamuksen. Uusi ideologia, tai oikeastaan vanhan ideologian häivyttäminen ei ollut tuonut uusia äänestäjiä. Vanhat peruskannattajat olivat pettyneitä puolueen aatteettomuuteen ja köyhän asian unohtamiseen. Ryhmä 70:tä syytettiin suoranaisestä hajotustyöstä, vaikka tosiasiassa sen rooli vaaliareenalla on ollut verraten pieni.¹⁶¹

Mickelsson määrittelee vuoden 1966 vedenjakajaksi, jonka jälkeen siirryttiin tulevaisuus- ja ohjelmapuolueiden kaudelle aina vuoteen 1978 saakka. Ohjelmissa taistelumetafora saa väistyä koneiden ja rationaalisuuden tieltä. Logiikan ja suunnittelun korostamisesta kertovat esimerkiksi yhteiskuntasuunnittelun lukujen ilmaantumisen Keskustapuolueen ohjelmiin. Tyypillistä oli myös tuottaa lukemattomat määrät erityisohjelmia aiheesta kuin aiheesta. Vuosikymmenestä onkin puhuttu ”kaiken politisoitumisen” aikana. Nuorisojärjestöt olivat nosteessa, ja politiikka levisi kouluneuvostoihin ja yliopistoihin. Konsensushakuisuudesta kertoo tulopolitiikan ilmaantuminen politiikan teon keskiöön.¹⁶²

¹⁵⁹ Isohookana-Asunmaa 2006, 140.

¹⁶⁰ Mt., 138—139.

¹⁶¹ Isohookana-Asunmaa 2006, 291; Mickelsson 2007, 240.

¹⁶² Mickelsson 2007, 220, 240—242,

Kääriäinen näkee Keskustapuolueen muuttuneen maaseudun yleispuolueeksi 1970-luvulla. Intressipuoluevaihe oli siis jäänyt taakse. Vuosikymmenen hän jakaa kahteen osaan, josta alku oli defensiivistä vaalitappiosta toipumista, joka kymmenluvun loppua kohti tultaessa muuttui paineeksi sukupolven- ja puheenjohtajan vaihdosta kohtaan. Kekkonen presidenttiyden loppua arvuuteltiin yhä kiivaammin.¹⁶³

1970-luvulla siirryttiin yhteiskunnallisesti moraalitaloudesta suunnittelutalouteen. Moraalitalouden aika heijasteli vielä sotienjälkeistä uutta asennoitumista tasapainottelevaan kansainväliseen asemaan. Kannanotoissa vedottiin ”yleisesti hyväksyttyihin moraalisiin periaatteisiin”. Suunnittelutalouden aikaa leimasi vahva usko tieteen kykyyn ratkaista kaikki ongelmat. Muutos kahden erilaisen aikakauden välillä on tietenkin paljon moniulotteisempi ja suurempi, kuin kahden käsitteen välinen, mutta ne kuvaavat oivasti sitä askelta, joka vuosikymmenen vaihteessa otettiin.¹⁶⁴

Voidaan siis puhua toisaalta laajasta yhteiskunnallisesta muutoksesta, joka näkyi sekä diskurssien tasolla kielenkäytön erilaisina muotoina että konkreettisesti rakenteiden muutoksena. Pellot paketoitiin sekä käytännössä että puheissa. Muutosta enteilevä tilanne oli kuin tyyntä ennen myrskyä.

2.4. Hypoteesit

Tarkastelen tutkimuskysymystä neljän hypoteesin kautta. Nämä ovat: Muutos näkyy maaseutukeskisyyden häviämisenä. Puolueen minäkuva muuttuu suhteessa itseensä ja muihin puolueisiin. Ideologista siirtymää perustellaan paluuna alkuperäiseen ideologiaan. Äänestäjäkatoa häivytetään retorisesti taustalle, sen sijaan korostetaan muutosta ja uudistumista.

Maaseutukeskisyyden häviämisellä tarkoitan ensinnäkin retorisen tason muutosta, jolloin ohjelmassa havaittavat retoriset valinnat muuttuvat. Agraaripuolueessa retoriikka on korostuneen maaseutukeskistä ja mitä kauemmas tästä tullaan, sitä vähemmän tietyn määritellyn ryhmän painotukset näkyvät. Yleispuolue on tällaisissa kannanotoissa varovainen. Toiseksi maaseutukeskisyyden häviäminen tarkoittaa konkreettista politiikan muutosta. Ohjelmassa

¹⁶³ Kääriäinen 2002, 143—144.

¹⁶⁴ Alasuutari 1996, 105—110.

kuvatut tavoitteet ja tulevat toimintasuunnitelmat muuttuvat yleisemmiksi, eivätkä ne enää de facto kierry tietyn intressiryhmän tavoitteiden ajamisen ympärille.

Minäkuvan muutoksella tarkoitan puolueohjelmatekstissä esiin nousevaa tapaa, jolla puolue kuvaa itseään. Valitaanko suoraan tietty ryhmä, jota edustetaan vai annetaanko yleisempiä määritelmiä, jotka jättävät tilaa tulkinnalle. Minäkuvan rakentaminen lähtee identiteetin kuvaamisesta. Identiteetti ja siihen perustuva ideologia antavat oikeutuksen puolueen toiminnalle ja tarpeelle olla olemassa. Muuttuva minäkuva vaihtaa siis identiteetin ja ideologian kautta tapaansa hahmottaa itsensä. Agraaripuolueesta tulee yleispuolue. Kuinka tämä näkyy ohjelmatekstissä? Minäkuva muuttuu myös suhteessa muihin puolueisiin ja ohjelmissa otetaan kantaa myös tähän.

Puolueen ideologinen oppi-isä Santeri Alkio kannatti jo vuosisadan taitteessa humaania keskustaatetta¹⁶⁵. Muutosta perustellaan paluuna tähän, alkuperäiseen ideologiseen näkemykseen. Tämä voi tapahtua joko suorilla lainauksilla tai vivahteikkaammin ideologisena uudelleenohjauksena, jolloin perustelut muutokselle haetaan historiallisesta näkökulmasta. Kolmas hypoteesini onkin muutoksen perusteleminen paluuna puolueen alkuperäiseen ideologiaan.

Nimenvaihdon jälkeen aika oli sikäli turbulenttia, etteivät tulokset olleet heti positiivisia. Vuoden 1970 eduskuntavaalien tappio oli ase muutosta vastustaneille. Neljäs hypoteesini koskee tätä myöhemmin kirjoitettuja ohjelmia. Oletan, että vaalitappiota ja uutta identiteettiä tämän aiheuttajana häivytetään taustalle retorisia keinoja käyttäen. Sen sijaan keskitytään ohjaamaan politiikkaa entistä voimakkaammin laajemman ideologian mukaiseen suuntaan pidemmän aikavälin muutoksen tarvetta ajatellen. Tapahtuva yleisösuhteen muutos rakentaa tilaa laajemman kannattajakunnan tavoittelulle samanaikaisesti alkuperäiseen ideologiaan palaamisen kanssa.

¹⁶⁵ Ks. esim. Alanen 1979, 623—628,

3. TUTKIMUSMETODI JA -AINEISTO

Tutkielmassa aineiston muodostavat seuraavat ohjelmat. Maalaisliiton ohjelmista olen valinnut mukaan vuoden 1950 yleisohjelman erityisesti sen agraaristen painotusten takia. Vuodelta 1962 on sekä yleis- että tavoiteohjelma. Keskustapuolueen ensimmäinen ohjelma on vuodelta 1966. Puolueen yleisohjelma vuodelta 1968 on jo selvästi uutta aikaa kuvaava. Alkuun on valittu sitaatti puolueen ideologiselta isältä, Santeri Alkiolta. Lähiaikojen tavoiteohjelma on vuodelta 1970. Uudella vuosikymmenellä muodissa oli erityisohjelmien tehtailu, niitä löytyy myös Keskustapuolueelta kunnioitettava määrä. Lisäksi vuonna 1976 on hyväksytty tavoiteohjelma kymmenluvun loppupuolelle, ohjelma juhlistaa myös puolueen toiminnan 70-vuotispäivää. Vuodelta 1974 ovat sekä puolueen yleisohjelma että puolueen lähiajan talouspoliittinen ohjelma.

Olen valinnut analyysiä syventämään myös ohjelmia muilta puolueilta. Näistä keskeisimmät tulevat Kokoomukselta, jonka vuonna 1966 hyväksytty toimintaohjelma on kirjoitusajankohdaltaan hyvin tutkimuksen aikajanelle sopiva verrokkiohjelma. Tavoiteohjelma 1960-luvulle on vuodelta 1961. Lähiajalle suuntaa antava ohjelma on vuodelta 1969.

Lisäksi hyvää materiaalia tarjoavat Maalaisliitosta omille teilleen lähteneen Veikko Vennamon perustaman SMP:n ohjelmat, joista olen tässä nostanut esille vuoden 1959 perustamisohjelman, jolloin nimi oli vielä Suomen Pientalonpoikien puolue. Lisäksi ohjelma vuodelta 1967 on keskeinen, koska se ennakoi jo vuoden 1970 eduskuntavaaleja, jolloin Keskustapuolue koki tappion SMP:n nostaessa kannatuslukemansa uusille mittareille. Ohjelmatoiminnasta vastasi pääasiassa juuri Vennamo.¹⁶⁶

Olen päätenyt samaan ratkaisuun kuin Eeva Aarnio väitöskirjassaan: SDP:n ohjelmatoiminnan ollessa huomattavasti harvemmin tapahtuvaa kuin kahdella muulla suurella puolueella, olen jättänyt kyseisen puolueen ohjelmat pois analyysistä. Tämä tietoinen valinta keskittyä kahteen porvaripuolueeseen johtuu ennen kaikkea siitä, että ne ovat tuottaneet uuden periaateohjelman, vaaliohjelmia sekä tavoiteohjelmia runsaasti. Periaateohjelma on uudistettu vähintään kerran vuosikymmenessä ja erityisohjelmia on tehtailtu lukemattomat määrät.¹⁶⁷

¹⁶⁶ Borg 1970, 182–183; 1965b, 340.

¹⁶⁷ Aarnio 1998, 15–16.

Ohjelmat ovat siis oma tekstilajinsa, genrensä, jossa kullekin ohjelmatyypille voidaan määrittää omat ominaispiirteensä. Ohjelmissa on myös havaittavissa aikakausittaista vaihtelua ja erilaisia toiminnan rakentamisen sanastoja, joita erittelen seuraavassa luvussa.¹⁶⁸

Diskurssien rakentumista havainnoin kehikoiden ja järjestysten käsitteiden kautta. Näin rakentuva hahmo saa muotonsa kokonaisuuksista, jotka jakautuvat erilaisiin alaluokkiin, kukin omaan diskursiiviseen metatason pääkehykseensä. Diskurssijärjestysten muodostumista on luontevaa seurata kronologisesti edeten. Historiallisen ja etenkin aatteellisen tason perspektiivien muutos tulee selkeimmin esille juuri aikajänteen mukaisesti edetessä.¹⁶⁹

Historian tutkimisen taustana käytän Cambridgen koulukunnan ja erityisesti Quentin Skinnerin metodologiaa. Skinnerin ajattelun ydin on asioiden näkeminen niiden omasta näkökulmasta käsin. Metodologisesti tämä tarkoittaa sitä, että pointin tutkimisen pointti on asioiden näkeminen subjektin näkökulmasta käsin. Historiaa ei ole järkevää tutkia nykyhetken tietämyksen varassa, vaan on pyrittävä kontekstualisoimaan asiat niiden omien aikakausisidonnaisten ominaisuuksien kautta.¹⁷⁰

Tämä havainnollistuu erityisen hyvin käsitehistorian kautta, sillä käsitteitä tutkittaessa on erittäin tärkeää tietää, mitä käsite on kulloisellakin hetkellä tarkoittanut ja mitkä ovat siihen liitetyt kulttuurisidonnaiset konnotaatiot. Käsitteiden merkitykset muuttuvat ja niiden tutkiminen nykyaikaisten merkitysten kautta voi johtaa jopa virheellisiin johtopäätöksiin.¹⁷¹

Törmätessään tällaiseen anakronistiselta vaikuttavaan tulkitaan, tutkijan tulisi ajatella erehtyneensä, kääntäneensä tekstiä virheellisesti tai ymmärtäneensä väärin. Tämä epäonnistumisen mahdollisuus on hyväksyttävä jo tutkimuksen lähtökohdaksi. Kuitenkaan emme voi palata ajassa taaksepäin tarkistamaan johtopäätöstemme oikeellisuutta. Teksteille ei pitäisikään antaa ajattomuuden leimaa tai konseptia iättömyydestä, sillä kaikki tekstit on tuotettu tietyn aikakehyksen sisällä. Skinnerin metodologian pointteja onkin raja-aitojen madaltaminen klassikoina pidettyjen tekstien suhteen.¹⁷²

¹⁶⁸ Fairclough 1997, 91; Aarnio 1998, 55—60.

¹⁶⁹ Mt., 1997, 68—63.

¹⁷⁰ Skinner 2002, 3, Skinnerin terminologinen ilmaus on "Seeing things their way".

¹⁷¹ Mt., 49—50, 52.

¹⁷² Skinner 2002, 55—58, Ks. myös Borg 1965b, 2—5.

Kaikki toimijat ovat kulttuuriseen kontekstiinsa sidottuja. Tämä johtaa siihen, että se, mitä odotamme jonkun tekevän tai sanovan, vaikuttaa määräävästi siihen, miten tulkitsemme heidän tekemisiään tai sanomisiaan, vaikka toimija itse olisikin aivan eri mieltä tekojensa motiiveista tai tulkinnosta. Tietoisuus tästä vaikutusmallista on tärkeää myös historiaa tutkittaessa. Tämä helpottaa anakronistisuuden ansan välttämistä. Anakronismin riski on suuri. Tutkittaessa aineistoja pitkällä aikavälillä tutkijaa saattaa houkuttaa aineiston kokonaisuutta koskevien johtopäätösten tekeminen. Emme kuitenkaan voi olettaa, että kirjoittajalla olisi ollut jokin suuri johtoajatus, jota koko tuotanto jollain tapaa reflektoisi. Päinvastoin, olennaista on tunnistaa kunkin tekstin syntyajankohdan tilanteet ja antaa subjektien puhua kontekstualisoinnin avulla.¹⁷³

Markku Hyrkkäsen mukaan "[h]istoriallinen selittäminen ei ole perimmäisten syiden, vaan ilmiöiden keskinäisten yhteyksien jäljittämistä ja selittämistä." Asiat ja käsitteet ovat erotettavissa toisistaan vain analyttisesti, todellisuudessa ne ovat toisistaan erottamattomia. Hyrkkänen puntaroi myös historian tutkimuksen fragmentaatiota. Yhä useammat erilaiset ryhmät ja joukot saavat äänensä kuuluviin, samalla se tarkoittaa yhden, yhteisen historiakäsityksen puuttumista. Pointin tutkimisen pointti on siis käsittämisen käsittäminen. Historian tutkiminen on subjektin toiminnan ymmärtämistä. Edellytys käsitehistorian ymmärtämiselle on vaihtoehtoisuuden ja toteutumatta jääneiden vaihtoehtojen ymmärtäminen ja selittäminen. Käsittämisen käsittämisen ohella on ymmärrettävä merkityksiä.¹⁷⁴

"Pointin tutkiminen merkitsee toiminnan ja siten myös politiikan tutkimista toimijan tilanteesta käsin." Näin Palonen pukee sanoiksi näkemyksensä Skinnerin doktriinin ytimeksi.¹⁷⁵ Historiaa tutkittaessa on siis otettava lähtökohdaksi toimijoiden näkemys. Historian tutkimisen haasteellisuus tulee näin hyvin esiin, tutkija ei todellakaan voi lopulta tietää, mitä kukin subjekti on toimeensa ajatellut ja kuinka toiminta motivoituu. Osittain siksi on tutkimuksen ajanjakso valittu tässä siten, että iso osa toimijoista on vielä keskuudessamme ja kykenee näin ollen kertomaan oman näkemyksensä toiminnastaan. Toimija itse kirjoittaa historiaa muistellessaan, mutta subjektin näkemys se on joka tapauksessa. Muistelmateosten käyttöä tutkimuksessa voi myös harkita.

¹⁷³ Skinner 2002., 59.

¹⁷⁴ Hyrkkänen 2002, 9, Ks. myös Skinnerin ajattelun legitimointi ja filosofinen tausta: Hyrkkänen 2002, 15—17; Palonen 1995, 142—143 ja Skinner 2002, 7, jossa Skinner itse kommentoi saamiaan kritiikkejä.

¹⁷⁵ Palonen 1995, 145.

Myös Aarnio ottaa Skinnerin metodologian lähtökohdaksi omassa tutkimuksessaan. Skinnerin ”innovatiivinen ideologia” mahdollistaa kielenkäytön resurssivisuuden ja toiminnallisuuden havainnoimisen. Tekijän käsitys puheaktien tarkoituksista on keskeistä toiminnan legitimoimisen kannalta. Poikkeavien tilanteiden legitimointi tapahtuu retoristen käsittemuutosten kautta, tästä syystä toimijan intention ja illokuution arviointi on toiminnan seurausten arviointia merkittävämpää. Innovatiivisen ideologian keskeinen pointti Skinnerillä on pakko uskottavuuden säilyttämisestä suhteessa julistettuihin periaatteisiin, eikä niinkään se, onko toimija tosiasiallisesti motivoitunut julistamistaan periaatteista. Tämä mahdollistaa pintatason tarkastelua syvemmän analyysin.¹⁷⁶

Skinnerin käsitteistöä ja näkemyksiä on siis validia käyttää myös puolueohjelmakäytännössä erityisesti siinä, että Skinnerin näkemysten mukainen analyysi tuo esiin periaatteiden sidonnaisuuden lausumien sovellutusalueisiin ja asenteisiin. Toinen keskeinen huomio on käsitteiden sisällöllinen uudistuminen sisällöllisesti vakiintuneen kielenkäytön kautta. Toiminnan kontekstualisoinnissa ohjelmalla on merkitystä. Ohjelmatyöllä voi siis olla myös sellainen rooli, jossa käsitteistöä keskustellaan ja kommunikaation avulla pyritään esimerkiksi suostuttelemaan tai avaamaan kielen sitoumuksia. Aarnio johtaa tästä kaksi vastausta ohjelmakritiikkiin. Ensinnäkin ohjelmien merkitystä ei voi kiistää, vaikka kirjoittajat näin tekisivätkin. Toiseksi, lukijat voivat antaa käsitteille omia, kirjoittajien alkuperäisestä intentiosta mahdollisesti poikkeavia käsityksiä.¹⁷⁷

Palonen kirjoittaa innovatiivisen ideologian ongelmista, joista keskeisin on legitimoinnin problematiikka. Tämä legitimoinnin ongelma on Skinnerille avoimesti retorinen kysymys. ”’Ideologioiden’ tutkimukselle ei ole tärkeää vain retoristen siirtojen pointtien eksplikointi, vaan on tutkittava myös niiden legitimoimista muille.” Legitimoimista tutkimalla voidaan edesauttaa pointin ymmärtämistä, toisaalta on tapauksia, joissa pointti itsessään on selkeä ja ongelma koostuu sen perustelemisesta muille.¹⁷⁸

Diskurssianalyysi sijoittuu teoreettisesti sosiaalisen konstruktivismin metodologiseen perheeseen. Keskeistä on kielen ja sen käytön sijoittaminen toiminnan keskiöön. Kielenkäyttö on toimintaa ja päinvastoin toiminta on kielenkäyttöä. Teot ja puheet eivät ole vastakohtia, vaan saman tuottamisen logiikan alaisia toimintoja, joilla pyritään välittämään merkityksiä. Diskurssin

¹⁷⁶ Aarnio 1998, 19–20, 25–26.

¹⁷⁷ Mt., 28–29.

¹⁷⁸ Palonen 1996, 149–150.

käsitteellä tarkoitetaan sellaisia kielenkäytössä syntyviä kokonaisuuksia, jotka voidaan luokitella samaan kokonaisuuteen kuuluviksi. Selonteko on vaihtoehtoinen määrite diskurssin käsitteelle ja käytän niitä rinnakkain ymmärtäen ne toistensa synonyymeiksi. Eero Suoninen määrittelee diskurssin ”verrattain eheäksi merkityssuhteiden kokonaisuudeksi tai merkitysulottuvuudeksi, joka rakentaa todellisuutta tietyllä tavalla.”¹⁷⁹

Fairclough tuo esille kriittisen lingvistiikan koulukuntana tunnetun diskurssianalyysin alaryhmän, jonka keskeinen oivallus liittyy tekstin rakentumiseen ideologisesti. Diskurssin ajatellaan saavan rakenteensa ideologisen prosessin ja lingvistisen prosessin suhteen kautta. Teksti on siis rakentunut valintojen kautta. Tällaisia valintoja ovat erilaiset sanastot sekä lauserakenteelliset ja kieliopilliset valinnat, jotka tekstin tuottaja tekee osin tietoisesti, mutta osin myös tiedostamattaan. Näiden valintojen kautta tekstien tuottamisen kautta käytetään myös valtaa. Teksti rakentuu siis mahdollisten kieliopillisten rakenteiden ja sanastojen valinnan kautta, ja näiden valintojen kautta rakentuvat representaatiot saattavat olla ideologisesti merkityksellisiä.¹⁸⁰

Diskurssit paikantuvat tekstiaineistossa tutkijalähtöisesti. Tämä lisää paitsi tutkijan vapautta, myös vastuuta perustella esiin nostamansa diskurssit selkeästi ja tutkimuksen kannalta olennaisesti. Tutkija ei pyri suoraan nimeämään tai selittämään tekoja ja toimintaa, vaan ymmärtämään, kuinka tekstin tai puheen tuottaja itse ymmärtää itsensä tuottamisen rakentuvan. Tutkimuksen keskiössä ovat siis ne tuottamisen tavat, joilla todellisuutta rakennetaan.¹⁸¹

Fairclough’n analyysimallissa on keskeistä rakentaa ”diskurssijärjestys”, jossa toimijoiden vaikutussuhteet raamitetaan siten, kuin niiden katsotaan vaikuttavan toistensa rakentumiseen. Diskurssit voivat olla selkeärajaisia ja toisistaan helposti erottuvia, ne voivat myös olla sekoittuneina toisiinsa ja limittäin. Ne ylläpitävät rakenteita ja tästä katsantokannasta käsin niiden voidaan ajatella olevan hegemonian rakentamisen tukipylväitä. Diskurssien tutkimisen kannalta keskeiset käsitteet ovat representaatiot ja genret.¹⁸²

¹⁷⁹ Suoninen 1999, 20, sosiaalinen konstruktivismi ks. tarkemmin esim. Fairclough 1997, 43, 76—77; Leiwo ja Pietikäinen 1996, 102 – 103, ks. myös Välvirronen 1998, 13—14 .

¹⁸⁰ Fairclough 1997, 40—41 ks. myös kriittisen lingvistiikan kritiikistä erityisesti sen kokonaisuuden sivuuttavasta lausekeskeisyydestä johtuen Fairclough 1997, 43.

¹⁸¹ Suoninen 1999, 18.

¹⁸² Fairclough 1997, 77—80, 86.

Leiwo ja Pietikäinen määrittelevät diskurssianalyysin keskeiseksi tehtäväksi ”diskurssin sisäisen rakenteen tarkastelemisen”¹⁸³. He erottelevat kielellisen rakenteen tutkimisen ja sen taustalla olevien kulttuuristen ja sosiaalisten merkitysten analysoinnin. Näin analyysi on kaksitasoinen. Toisaalta kyse on kielen ja sen käytön mikrotason tutkimisesta, toisaalta taas kontekstin muodostaman makrotason analysointia. Analyysin kaksi eri tasoa kuvaavat eri puolia aineistosta, ne kuitenkin yhdistyvät muodostaen kokonaisuuden.¹⁸⁴

Leiwo ja Pietikäinen lähestyvät diskurssianalyysia kielitieteellisestä näkökulmasta, jossa sanastot ja lauserakenteet morfeemeineen muodostavat tutkimuksellisesti kiinnostavan keskiön. Oma fokukseni on enemmän kulttuuristen kontekstien tutkimisessa.

Norman Fairclough on tunnettu kriittisen diskurssianalyysin teoriastaan. Diskurssianalyysissä keskeistä on teoreettisen tason yhdistäminen tekstien ”lähilukuun”, jotta tutkimuksen validiustaso kohoaisi. Kriittisyys tarkoittaa Fairclough’n teoriassa sitä, että tutkijan on oltava jatkuvasti tietoinen tekstien tasolla esiintyvistä kausaalisuudesta, joka muodostuu arkielämän näkymättömistä valtasuhteista ja vakiintuneista käytösmaalleista. Vallankäytön muotona kieli on erittäin keskeinen, siksi sen analysoiminen on tärkeää, kriittinen malli tarjoaa mahdollisuuksia tähän.¹⁸⁵

Diskurssianalyysin ytimessä on idea jaetuista representaatiosta, jotka ovat kulttuurisidonnaisia. Tämä ajatus perustuu sosiologi Emile Durkheimin teoriaan kollektiivisista representaatioista, joiden avulla jaetut kokemukset mahdollistavat kulttuurin ja sosiaalisen ympäristön rakentumisen. Yksilö sitoo itsensä ryhmään ja laajemmin kulttuuriin niiden representaatioiden perusteella, joiden kautta hän jäsentää ajatteluaan. Jaetut representaatiot luovat kollektiivin.¹⁸⁶

Representaation käsitteeseen perustuu myös idea merkitysten tuottamisesta kielen avulla. Väliverronen huomauttaa, että representaation käsite sisältää kaksi potentiaalista suomennosta, esittämisen ja edustamisen. Nämä molemmat aspektit liittyvät merkityksen tuottamiseen kielen kautta, sillä se esittää jotain tietynlaisena. Valitsemalla sanoja, lauseita ja käsitteitä luomme merkityksiä. Tällöin puhujalla tai kirjoittajalla on oma tulkintansa ja kuulijalla tai lukijalla omansa.

¹⁸³ Leiwo ja Pietikäinen 1996, 102—103.

¹⁸⁴ Leiwo ja Pietikäinen 1996, 103, ks. myös Väliverronen 1998, 13—14.

¹⁸⁵ Fairclough 1997, 74.

¹⁸⁶ Väliverronen 1998, 18.

Viestinnän onnistumisesta ei sinänsä ole takeita, mutta kulttuuristen representaatioiden kautta riittävän moni voi käsittää esitetyn asian halutulla tavalla.¹⁸⁷

Kielen tutkimisen ongelma on ilmeinen: tutkija operoi itse samalla kielellä, jota hän tutkii. Diskurssin refleктоiminen tapahtuu kielen kautta, eikä tämä kieli ole, kuten Gergen osuvasti huomauttaa ”sen paremmin reflektio kuin kartta subjektistamme”¹⁸⁸. Diskurssianalyysin haasteena voidaankin pitää sen tulkinnallisuutta, jokainen diskurssi on tulkinnallinen ja siten ne perusteet, joiden perusteella jokainen diskurssi on luotu, on tuotava mahdollisimman selkeästi esille, jotta tutkimuksen reliabiliteetti ei kärsi.¹⁸⁹

Sosiaalinen konstruktivismi on laaja kattokäsite useita erilaisia tutkimusmetodeita käsittävälle tieteenalalle. Tässä ei ole tarpeen esitellä aihetta kovin laajasti, suuntaa antavasti totean vain, että sosiaalisen konstruktivismin näkemys toiminnan luonteesta kielellisenä muodon antamisena¹⁹⁰ on määräävässä asemassa myös tässä tutkimuksessa.

Gergen kehottaa tutkimaan diskurssia sosiaalisen konstruktivismin näkökulmasta kolmena erilaisena ilmiönä. Diskurssi voi olla esille nouseva rakenne, retorinen väline tai prosessi. Rakenteilla hän tarkoittaa arkikielelle ominaisia, kulttuurisidonnaisia metaforia, joiden ilmaisuvoima perustuu jaettuun tulkintaan. Toisaalta rakenteelliset diskurssit voivat olla narratiiveja, kertomuksia, joilla todellisuutta jäsennetään. Narratiivia käsiteltäessä tärkeää on hahmottaa rakenne, jolla kertomusta rakennetaan. Retorista diskurssia Gergen käsittelee suostutteluna, jossa tärkeää on huomata pyrkimykset hiljentää tiettyjä ääniä. Asioiden esittäminen muuttumattomina, totuudellisina faktoina on juuri tämän kaltaista retorista suostuttelua, jota Gergenin mukaan kannattaa tarkasti tutkia.¹⁹¹

Prosessuaalista diskurssia Gergen käsittelee pragmaattisen ulottuvuuden kautta. Kyky tunnistaa arkielämän merkityksen tuottamisen tapoja on ihmiselle sangen tärkeää. Merkitysten tuottamisen tavat ovat myös itsen tuottamisen kannalta keskeisiä.¹⁹²

¹⁸⁷ Mt., 19.

¹⁸⁸ Gergen 1999, 62.

¹⁸⁹ Mt., 62—63.

¹⁹⁰ Ks. esim. Gergen 1999; Burr 1995.

¹⁹¹ Gergen 1999, 64—76.

¹⁹² Mt., 76—85.

Ymmärrän itse diskurssin kielitieteen käytäntöä laajemmin, siten kuin se yhteiskuntatieteissä yleensä käsitetään, eli laajemman kulttuurisen ajatuksen välittävän merkityksen ilmaisemisena.¹⁹³

Kielenkäyttö on paradoksaalista, koska se sisältää samanaikaisesti sekä autonomisen että toiston ulottuvuuden. Puhuja on sekä kielestä vastuussa että sen vanki. Billig korostaa kielenkäyttäjän roolia toiston ja jo opittujen, kulttuuriin sitoutettujen rakenteiden käyttäjänä ja uusintajana.¹⁹⁴

Billigin terminologiassa esiin nousevat ankkurointi ja objektifikaatio. Näistä ensimmäinen tarkoittaa outojen ideoiden istuttamista tuttujen joukkoon. Outoutta on tarkoitus vähentää ja siten asettaa uusi idea tuttuun kontekstiin. Idea ankkuroidaan tuttujen ideoiden joukkoon. Objektifikaation käsitteellä Billig puolestaan tarkoittaa osittain samaa kuin ankkuroinnilla, sillä tämäkin on tuntemattoman tekemistä tutuksi. Erona näillä on tarkkuusaste. Objektifikaatio on erityinen prosessi, ankkurointi puolestaan yleinen.¹⁹⁵

Palosen artikkelissa esille tuleva retorinen käänne ajattelun tutkimuksessa saa laajemman kontekstin yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen lingvistisen käänteen kautta. Lingvistisellä käännteellä Väliverronen tarkoittaa yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kääntymisen kielellistä ja tekstuaalista näkökulmaa kohti. Vaikutukset näkyvät Väliverronen mukaan niin retorisessa kuin diskurssianalyttisessä tutkimuksessa, sekä useilla yhteiskuntatieteellisillä tutkimuksen aloilla aina sosiologiasta politiikan tutkimukseen. Lingvistisestä näkökulmasta katsottuna korostetaan kielen merkityksiä tuottavaa vaikutusta, tämä käänne nousee tutkimuksen keskiöön 1970-luvun jälkipuoliskolta alkaen.¹⁹⁶

Kulttuurintutkimuksen näkökulmasta tutkitaan merkitysten tuottamista Stuart Hallin inspiroimana ”ideologian ja yhteiskunnallisen valtakamppailun näkökulmasta”. Erityisesti median tutkimukseen vaikuttanut Hallin ajatus kulttuurista jaettuina merkityksinä on huomionarvoinen. Tämä viittaa siihen sosiaalisen konstruktivismin ajatukseen, jonka mukaan kaikki toiminta on sidoksissa kieleen ja kielellisyyden tuottamiin merkityksiin. Jaetut merkitykset on käsitteenä lähellä Emile Durkheimin ajatusta kollektiivisista representaatioista. Kulttuurintutkimuksen lähtökohta on, melko lailla samaan tapaan kuin Skinnerillä, oletus siitä, että käsitteet ovat merkityksellisiä tietyssä kontekstissa, aikaan sidottuina, mutta samalla ne näyttäytyvät erilaisina eri yksilöille. Sosiaalisen

¹⁹³ Väliverronen 1998, 21.

¹⁹⁴ Billig 1991, 8–9; ks. myös Billigin näkemys diskurssianalyysin eroista suhteessa keskustelunalyysiin 14–17.

¹⁹⁵ Mt., 64–65.

¹⁹⁶ Väliverronen 1998, 13.

konstruktivismiin näkökulmasta tätä lähestytään siten, että vain tekstin kautta voidaan saada tietoa todellisuudesta.¹⁹⁷

Toiminta tulee siis ymmärtää kielellisenä konstruktiona. Teoreettisena premissinä sosiaalinen konstruktivismi ansaitsee siis paikkansa myös viitekehyksen luvussa, ei pelkästään metodin kuvailussa. Sosiaalinen konstruktivismi auttaa kontekstualisoimaan sen, minkä Skinnerin metodologia aloittaa: tilanteisuuden ja kielenkäytön tilannekohtaisuuden. Puolueohjelmia tutkittaessa tutkitaan kieltä.

Gergen kirjoittaa konstruktivismiin emansipatorisesta luonteesta, tällä hän tarkoittaa vapautumista ainoan mahdollisen vaihtoehdon ajatuksesta. Kuten Skinnerillä, myös Gergenillä erilaisten vaihtoehtojen esiin pluralisointi aineistosta nousevina ääninä muodostaa konstruktivismiin teoreettisen funktionaalisuuden.¹⁹⁸

Konstruktivismiin avulla tutkimusaineiston havainnoinnista voi rikastua sisällöllisesti. Täten sosiaalinen konstruktivismi teoreettisena viitekehyksenä on myös tarpeellinen kehys analyysille perinteisempien puoluetutkimuksen teorioiden rinnalla. Kuten olen tässä pyrkinyt tuomaan esille, on Skinnerin metodologiassa, eli poliittisen ajattelun tutkimuksen retorisisessa käänteessä ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen lingvistisessä käänteessä paljon yhteistä. Paradigma on kielen resurssinäkökulman kannalla.

”[I]hmistieteiden” lingvistinen käänne ja 1980-luvun retorinen käänne saivat aikaan sen, että kielen katsottiin menettäneen neutraaliutensa. Kielen ei enää katsota refleктоivan todellisuutta, joka on riippumaton kielestä. Sen sijaan kieli nähdään todellisuuden luomisen välineenä ja siksi tutkimuskohteena itsessään. Puhuttaessa politiikan kielellisyydestä on huomattava, kuinka suuri määrä poliittisesta toiminnasta tapahtuu kielen välityksellä tai kielessä itsessään. Toiseksi poliittisten käsitteiden käyttäminen ja ylläpitäminen on kielessä tapahtuvaa toimintaa, jossa käsitteisiin sijoitetaan tiettyjä uskomuksia, käytäntöjä ja muita konnotaatioita. Kriteerit käsitteistöjen käyttämisessä ovat osa lingvistisen perspektiivin omaksumista poliittisen kielenkäytön tutkimisessa. Kielen yhteisyys syntyy kolmesta kriteeristä. Ensimmäinen kriteeri on käsitteen soveltamisen kriteeri. Toinen kriteeri on käsitteen viittausalue. Kolmas kriteeri on käsitteiden ilmaisema asenne. 1980-luvulta lähtien on siirrytty erityisesti retorisen välineen

¹⁹⁷ Mt., 17–19.

¹⁹⁸ Gergen 1999, 35.

käyttöön analyysia tehtäessä, myös Aarnio viittaa Perelmanin argumentaatioteoriaan¹⁹⁹. Lingvistisen ja retorisen käänteen seurauksena ohjelmat saavat uudenlaisia merkityksiä. Toiminnan ohjaamisen sijaan ne ovat poliittisia tekoja, symboleja ja poliittista kieltä.²⁰⁰

4. DISKURSSIT AJASSA JA KEHIKOISSA

4.1. Analyysin rakenne

Analyysi alkoi perehtymisellä aineistoon. Tässä vaiheessa tein alustavia muistiinpanoja aineiston pohjalta, kuitenkin rajoja asettamatta. Aineiston kanssa käymäni keskustelu pohjautuu metodisiin valintoihini. Teorialähtöisessä analyysissä tämä tarkoittaa viitekehyksestä esiin nousevien hypoteesien testausta suhteessa aineistoon. Laadullisessa tutkimuksessa pyrin paikallistamaan erilaisia diskursseja, joiden kautta hypoteesien esiintyvyyttä on mahdollista havainnoida. Tämä haarukointi oli hyvin alustava ja osin summittainen, oli saatava hyvä yleiskatsaus aineistoon kokonaisuutena ennen syvemmälle menevää analyysivaihetta. Vaihetta voisikin kokonaisuudessaan kutsua tutustumiseksi, jonka aikana rakennetaan alustavia käsityksiä ja havaintoja aineistosta. Vaihetta kuvaa avoimuus aineistolle, sillä Gergenin²⁰¹ näkemyksen mukaisesti on pyrittävä nostamaan aineistosta esiin mahdollisimman monia ääniä, joiden kautta analyysia voi alkaa rakentaa.

Toista osaa analyysissa kuvaa syventyminen. Tällöin tarkensin muistiinpanoja ja alustavia diskurssikehikkoja, jotka olin sommitellut ensimmäisessä vaiheessa. Syvällisempi paneutuminen tarkoittaa sekä tarkempaa, yksityiskohtiin suuntautuvaa lukemista ja keskustelua aineiston kanssa että tarkempien rajausten tekemistä diskurssikehikoiden välille. Alustava tietoisuus vaihtuu siis jäsennykseen, jonka kautta hypoteeseja on mahdollista tutkia. Vastaukset tutkimuskysymyksiin alkavat saada muotonsa. Tässä vaiheessa rakennetaan karttaa, jonka perusteella diskurssit voidaan jakaa ja ryhmitellä. Edelleen eteneminen tapahtuu hypoteeseja testaamalla ja tarkistamalla.

Kolmatta vaihetta kutsun jäsentämiseksi, jolloin havaitut diskurssit asettuvat omiin kehikkoihinsa ja niitä peilataan suhteessa toisiinsa. Rakensin tämän osuuden ensin temaattisesti eteneväksi,

¹⁹⁹ Aarnio 1998, 22–23.

²⁰⁰ Mt., 23, 29.

²⁰¹ Gergen 1999, 32.

mutta kronologinen jäsennys oli selkeästi loogisempi ja napakammin etenevä. Aikaulottuvuus rakentuu tutkimusta jäsentäväksi teemaksi. Analyysi saa lopullisen muotonsa jäsennyksen hahmottuessa kokonaisuudeksi. Kokonaisuus koostuu siis osista, jotka on tutkimuksen teon aikana havaittu merkityksellisiksi hypoteesien kannalta. Tällaista kokonaisuutta on järkevää tarkastella Skinnerin analyysimallin kautta osana omaa historiallista taustaansa. Pienistä virroista syntyy siis moniulotteinen havaintoaineisto tulkintoineen, jota voin verrata suhteessa muiden puolueiden ohjelma-aineistoon ja teoreettiseen viitekehykseen yksityiskohtia unohtamatta.

Neljännessä vaiheessa vastasin asettamiini hypoteeseihin ja viimeistelin diskurssikehikoiden määritelmät ja kuvaukset esimerkein. Tuo vaihe kirjautuu selkeästi tässä tutkielmassa. Esittelen seuraavassa luvussa keskeiset tulokset ja havainnollistan näitä esimerkein, jotka olen poiminut ohjelmista. Kuljetan analyysin lomassa teorian eri näkökulmia tuoden niitä näkyville metodin erilaisten painotusten kautta. Havainnollistan puolueohjelmia sekä omana tekstilajinaan että poliittisesti toimimisen kannalta kiinnostavana kielenkäytön muotona.

Tulokset esitän kronologisessa muodossa. Tämä esitystapa on yhteneväinen analyysin rakentumisen kanssa ja samalla selkeä lähestymistapa, jossa vertailu ohjelmien välillä on helppoa ja johdonmukaista. Aloitan keskustan ohjelman tarkastelusta, vertaan muutosta ja muuttuneita diskursseja suhteessa aiempaan, toisaalta seuraavan ohjelman ennakoiminen on aika-avaruuden—lineaarisella akselilla mahdollista, joten milloin se on luontevaa ja tarkoituksenmukaista, on seuraava ohjelma huomioitu. Fokuksen keskiössä olevan puolueen ohessa tuon esille näkökulmia muiden puolueiden ohjelmista, erityisesti näkökulman laajentumisen takia. Historiallisen perspektiivin tulkinta saa lisää muotoa ja laajuutta. Laajentuva kuva puhalttaa hengen diskursseihin, jolloin ne asemoituvat osaksi kokonaisuutta. Temaattinen lähestyminen asettuu kronologisen jäsennyksen ohkeen, jolloin aikajänteen jäsennettyä kuvaan keskeiset tutkimustulokset eli diskurssit, jotka olen aineistosta paikantanut. Diskurssit olen jakanut kahteen kehikkoon, pysyviin ja muuttuviin. Kuvaan diskurssit ja havainnollistan niitä, tutkin myös diskurssien siirtymiä kehikoiden välillä ja tämän liikehdinnän vaikutusta asettamiini hypoteeseihin puolueen muutoksen kannalta. Analyysin rakenteessa näkyy selkeästi valitsemani metodologiset painotukset. Yhdessä historiallinen perspektiivi ja diskurssianalyysi antavat kiinnostavia tutkimustuloksia puolueen muutoksesta.

4.2. Analyysin kronologiset tulokset

Ohjelma on viestintäkanava puolueen toimijoilta edustajien valinnasta vastaaville kansalaisille. Ohjelmassa sanallistettavan puolueen tavoitelistauksen avulla voi äänestäjä arvioida puolueen tavoitteita ja niiden sopivuutta omalla kohdallaan. Ohjelmassa on kuitenkin aina sekä vähemmän huomiota saavia osa-alueita että eritoten emotionaaliseen kiintymykseen tähtääviä kohtia.²⁰²

Olen valinnut esimerkkejä eri puolueiden ohjelmista tuodakseni esille ajankohtaan kiinteästi liittyvien laajempien yhteiskunnallisten temaattisten kokonaisuuksien roolia ja asemaa. Ajankohtaisuus näkyy selkeästi. Tätä kautta nousevat esiin myös puolueiden erilaiset suhtautumistavat näihin yhteiskunnallisiin tilanteisiin ja ongelmiin. Esimerkkien kautta havainnollistuu ideologian rooli ohjelmatekstissä. Puolueet reagoivat muutoksiin ja tilanteisiin omien ihanteidensa mukaisesti ja raportoivat tästä ohjelmassa. Ajallisesti rinnakkaisten ohjelmien vertailu on valaisevaa juuri erojen havaitsemisen kautta, sillä ohjelman eräs keskeisimmistä tarkoituksista on erottaa kirjoittava puolue muista puolueista.

Kahden selkeästi rajautuvan diskurssikehikon ja neljän hypoteesin kautta olen rajannut kolme vaihetta Maalaisliiton yleispuolueistumisessa. Kuvaan kunkin vaiheen omassa alaluvussaan. Ensimmäistä vaihetta kutsun häivyttämiseksi. Toinen on tasapainottaminen ja kolmas on uuden identiteetin omaksuminen. Ohjelmatasolla tämä tarkoittaa jakolinjoja ohjelmien välillä. Analyysi keskittyy nimenomaan ohjelmapuheen tutkimiseen hypoteesien kautta kehikoiden kautta diskursseja peilaten. Kehikot esittelen omassa luvussaan.

4.2.1. Maalaisliiton 1960-luvun ohjelmat: Kenen asialla ollaan?

Vuonna 1950 Maalaisliitto oli selkeästi agraaripuolue, joka perusteli olemassaoloaan pienviljelijöiden aseman parantamisella.

”Maaseutu on kansan elinvoiman lähde. Siitä syystä Maalaisliitto, jonka erikoistehtävänä on maaseutuväestön yhdistäminen maan ja maaseudun asioitten tehokasta ajamista varten valtiolliseksi puolueeksi, asettaa kaikessa ehdottomaksi vaatimukseksi, että maaseudun taloudellisista, sosiaalisista ja sivistystarpeista oikeudenmukaisesti huolehditaan. Talonpoikaisväestölle on saatava tämän väestöryhmän kokoa ja merkitystä vastaava yhteiskunnallinen ja poliittinen asema sekä sen elinmahdollisuudet tasapuolisesti turvattava.”²⁰³

²⁰² Borg 1970, 9.

²⁰³ Maalaisliiton puolueohjelma 1950.

Maaseutukeskeisen elämäntavan korostaminen tuodaan esiin heti ohjelman ensimmäisessä osassa, johtavissa periaatteissa. Tämä on suoraa jatkumoa puolueen aiemmille ohjelmille. Kannattajakunnan nimeäminen talonpoikaisväestöksi tuo vanhahtavaa kaikua tekstiin. ”Maaseutu on kansan elinvoiman lähde.” Lause aloittaa luvun ja kuvaa retorisesti puolueen oikeutusta olemassaololleen. Elinvoima, josta kansa saa energiansa saa myös puolueen toimimaan. Kyseessä on todellisuuden rakennetta muokkaava argumentti, jossa analogian avulla perustellaan puolueen olemassaoloa. Samalla vedotaan epäsuorasta alkiolaiseen maahengen ideaan²⁰⁴.

Lähtötilanteessa maaseutukeskisyys on siis voimakkaasti ohjelmaa määrittävä tekijä, kiistämätön tosiasia. Puolue on olemassa agraaritaustaisen väestön etujen turvaamiseksi. Samalla korostetaan arvonantoa kokonaista ihmisryhmittymää kohtaan. Tässä on nähtävissä selkeästi alkiolaisia kaikuja, erityisesti oikeudenmukaisuuden vaateessa. Maaseutuväestö nähdään muusta väestöstä selkeästi erotettavissa olevana ryhmänä, joka tarvitsee oman asianajajansa.

Puolueen minäkuva on selkeästi jäsentynyt juuri tuon tietyn väestönosan hyväksi toimimisen kautta. Sitä ei ole ollut tarpeen kyseenalaistaa tai muotoilla uudelleen. Kuva saa pontta myös suhteesta muihin agraaripuolueisiin:

”Maalaisliitto tahtoo myös ylläpitää suhteita muiden maiden kansanvaltaisesti ajatteleviin talonpoikaispuolueisiin, koska olojen rauhallinen kehitys erittäin suuressa määrin riippuu juuri talonpoikaisväestön ja muiden ruumiillisella työllä elävien yhteiskunnallisten ryhmien suhtautumisesta yleispoliittisiin virtauksiin.”²⁰⁵

Minäkuva asemoidaan lähemmäs joukko- kuin kaaderipuolueita, sillä talonpoikaisväestö ryhmitellään ruumiillisen työn tekijöiden yhteiskuntaryhmittymien kanssa keskeiseksi yhteiskunnan kehittymisen vaikuttajaksi. Puolueen minäkuva saa siis muotonsa yhteyden kokemuksesta suhteesta muihin agraaripuolueisiin. Samalla puolueen edustama väestönosa nähdään keskeisessä asemassa olevaksi. Rauhallinen kehitys nähdään suorassa yhteydessä ruumiillisen työn tekemisen kanssa.

Vuoden 1950 puolueohjelman lisäksi tuotettiin sivistysohjelma, jossa vielä näkyy usko maaseutukeskisyyteen.

”Teollistumisen läpimurto muutti aiemmin vallinneen maatalousvaltaisen elämänmuodon ja synnytti nykyisen sekakulttuurin. *Teollistuminen* avaa uusia mahdollisuuksia varsinkin maaseudun elinkeinoelämän monipuolistamiseen, mutta sen on kyettävä *sopeutumaan maaseutuhenkiseen*

²⁰⁴ Kääriäinen 2002, 56; Mickelsson 2007, 80—81.

²⁰⁵ Maalaisliiton puolueohjelma 1950.

elämänpiiriin, niin että syntyy sopusuhtainen kokonaisuus. Vanhasta maaseutu-kulttuurista on säilytettävä kaikki kehityskelpoinen sekä arvokkaat perinteet. Maaseudun ulkopuolella syntyneestä kulttuuripiiristä taas on omaksuttava maaseudun elämään soveltuva osa. Nämä sivistysvaikutteet huomioon ottaen on maaseutukulttuuria kehitettävä siten, että sen terve henki pääsee vaikuttamaan koko kansan kulttuuriin. Maaseutuhenkisen kulttuurin syventäminen ja laajentaminen vaatii koko kansan, mutta erityisesti maaseutuväestön ja sen nuorison omatoimisuuden ja arvostelukyvyn kehittämistä terveeseen suuntaan.” (kursivoinnit tässä ja jatkossa KH)²⁰⁶

Maaseutukeskeisyys samastetaan voimakkaasti terveyteen ja tervehenkisyyteen. Se nähdään alkuperäisenä olemisen muotona, johon muutosten on sopeuduttava sen sijaan, että se joutuisi itse sopeutumaan muutoksiin. Minäkuva on vahva, jopa murtumaton.

Parlamentarisuuden korostaminen tuo puolueen lähemmäs kaaderipuoluetta:

”Tasavaltaisen hallitusmuotomme aikaansaamisessa ja turvaamisessa Maalaisliitolla on ollut ratkaiseva osuus. Oma pohjoismaiseen talonpoikaisvapauteen perustuva yhteiskuntamuotomme on osoittautunut kestäväksi kaikissa vaiheissa. Sen pohjalla on olojamme jatkuvasti kehitettävä ja tarmokkaasti torjuttava kaikki kansanvallanvastainen toiminta. Tämä edellyttää myöskin, että laillisesti valittu eduskuntamme nauttii sille kuuluvaa arvontoa ja työrauhaa eikä sen toimintaa ulkoparlamentarisin keinoin häiritä.”²⁰⁷

Lausumalla sanoudutaan irti sekä vallankumouksellisuudesta että äärioikeiston harjoittamasta terrorista 1930-luvulla. Talonpoikien vapaus torpparilaitoksesta nähdään pohjoismaisen yhteiskunnan perustana. Vuoden 1918 valtiomuutoksesymyksessä kanta oli monarkian vastainen.

Vuonna 1950 Maaseutukeskeisyys näkyy siis selvästi. Puolueen minäkuvaa määrittää arvonnannon hakeminen sen edustamalle kansanosalle historiallisen oikeutuksen kautta. Edustettu väestönosa nähdään tervehenkisenä ja tätä ”henkeä” halutaan välittää myös muille kansaosille. Minäkuvassa ei vielä näy ohjelmatasolla edes hiusmurtumia, se on vahva ja selkeä, eikä kyseenalaista puolueen olemassaolon oikeutusta.

Kokonaisuutena ohjelma edustaa agraaripuolueen identiteettiä ja ideologiaa. Se heijastaa pienviljelijöiden arvoja ja kuvaa ahkeran, mutta vaatimattoman maanviljelijän ihannetta. Jännitettä pysyvyyden ja muutoksen välillä ei voi vielä havaita selvästi. Ohjelmaa leimaa myös usko tulevaisuuteen ja kasvuun. Kasvot halutaan kääntää pois sotavuosista ja menetyksistä.

Seuraavan ohjelman väliin mahtuu kaksitoista vuotta, joiden aikana tilanne on muuttunut huomattavasti. Vuonna 1962 hyväksyttiin sekä laaja tavoiteohjelma kuluvalle kymmenluvulle että puolueohjelmaksi toimiva Maalaisliiton johtavat periaatteet. Tilanne oli muuttunut, kuin maalaisliittolaiseen politiikkaan kyllästynyt Vennamo oli loikannut perustamansa Suomen

²⁰⁶ Maalaisliiton sivistysohjelma 1950.

²⁰⁷ Maalaisliiton puolueohjelma 1950.

pientalonpoikien puolueen puheenjohtajaksi. Vuodelta 1959 olevassa puolueen ensimmäisessä ohjelmassa otetaan voimakkaan populistisesti kantaa epäkohtina pidettyihin asioihin. Ohjelma oli pääasiallisesti Vennamon käsialaa ja erikoinen sekoitus erilaisia aatteita²⁰⁸.

”Puolueemme näkee, että pientalonpoikia, vapaita työmiehiä ja todellisia pienyrittäjiä painaa ja uhkaa rahan ja valtion kasvava mahti. Aikaisemmin kansaa orjuutti kartanoherruus ja suurmaanomistus sekä vieraskielinen yläluokka. Vaihdantatalouden kehittyessä ovat näiden lisäksi astuneet esiin raharikkaiden mahtikeinot.”²⁰⁹

Vennamon intressinä oli siis asettua ääneksi niille, jotka Maalaisliitto oli SPP:n mukaan unohtanut. Keskeisenä painotuksena tuodaan esiin koulutuserojen näkyvyys puoluepolitiikkaan mukaan pääsemisessä.

”Puolueemme järkkymätön laki on, että puolueen kaikissa elimissä puolue- edustajistosta alkaen on poikkeuksetta oltava varma enemmistö siihen väestöryhmään itseensä kuuluvia ja sen keskuudessa työskenteleviä, joita puolue edustaa. Näin estetään ne ikävät ilmiöt ja onohdukset, mitkä muissa puolueissa ovat havaittavissa.”²¹⁰

Tässä voidaan selkeästi havaita, kuinka ohjelman kautta rakennetaan etäisyyttä moittimalla olemassa olevien puolueiden toimintatapaa. Maatalouspolitiikka, sekä eritoten sotien jälkeinen asutustoiminta saa huomiota, olihan Vennamo maalaisliittolaisuudessa nimenomaisesti pettynyt johtamansa asuttamispolitiikan puolitiehen jättämiseen.

”Puolueemme varman vakaumuksen mukaan voidaan maassamme turvata jokaiselle koti. Samoin voidaan maassamme turvata jokaiselle sitä todella haluavalle elinkelpoinen ja kunnollinen tila perusparannustöillä, tehokkaalla asutustoiminnalla ja pätevällä ammattikoulutuksella, koska maassamme on asutukseen ja perusparannuksiin käytettäväksi sopivaa maata riittävästi. Ns. vanhojen pientilojen parantaminen asutustoimenpiteillä on *lupausten mukaisesti* todella saatava kiireellisesti käyntiin sekä *terveesti huolehdittava tilattoman ja kodittoman väestön asuttamisesta*. Maankäyttölakia on käytettävä tehokkaasti valtion maiden sekä tukkiyhtiöiden, kuntien, seurakuntien, keinottelijoiden, rappioalueiden ja suurten tilojen maiden käyttämiseksi myös pakkolunastustietä lisämaiksi ja muuhun asutukseen. Maan hinnan tulee olla kohtuullisen. Rahalaitosten kautta tapahtuvassa asutuslainoituksessa ei vähäväkisempää väestöä saa jättää sorrettuun asemaan eikä heitä syrjiä heikkojen vakuuksien vuoksi. *Sodanjälkeisen asutustoiminnan keskeneräiset työt on kiireellisesti toteutettava ja puutteellisuudet korjattava.*” (kursivoinnit kh)²¹¹

Tässäkin käytetään terveyttä perusteena maan asuttamispolitiikalle. Kiinnostavaa on, kuinka SPP reflektoi muita puolueita määrittäessään itseään. Sen minäkuva muodostuu olemassa olevien puolueiden toiminnan kritisoinnille. Se ottaa itselleen sen ideologisen tilan, joka Maalaisliiton yleispuolueistuksessa jäi vapaaksi. Oikeisto—vasemmisto-akselille jäi sopiva markkinarako populistisella retoriikalla pelaavan puolueen napattavaksi. SPP:n ohjelma rakentuu kritiikille ja

²⁰⁸ Borg 1965b, 340.

²⁰⁹ Suomen pientalonpoikien puolueen ohjelma 1959.

²¹⁰ Suomen pientalonpoikien puolueen ohjelma 1959.

²¹¹ Suomen pientalonpoikien puolueen ohjelma 1959.

tavoitelistoille, se antaa ymmärtää, että maalaisliittolaisuus on menettänyt alkuperäisen ideologisen otteensa.

Kansallinen kokoomus hyväksyi tavoiteohjelmansa 1960-luvulle vuonna 1961. Heti alussa otetaan kantaa populistisiin näkemyksiin.

”Ei politiikassa riitä yksin kieltäminen ja vastustaminen. Ei äänestäjää lohduta suurestikaan tieto, että asioita on hoidettu huonosti tai että muut ovat väärässä. Poliittisen puolueen on esitettävä myös oma tiensä. Arvosteluun tulee liittyä ratkaisu.”²¹²

Samalla osoitetaan, kuinka muutospaineet ovat lävistäneet myös kokoomuslaista politiikkaa

”Elämme muuttuvassa yhteiskunnassa. Uusi aikakausi tekee tuloaan Suomeen. Voimakkaat sosiaaliset muutokset nostavat 1960-luvulla näköpiiriin joukon vaikeasti ratkaistavia ongelmia.

Puolue, joka ei pysty seuraamaan kehitystä, on menettänyt mahdollisuutensa. Äänestäjät kääntävät sille selkänsä.”²¹³

Yleispoliittisesti aika oli siis sekä mahdollistava että haastava kaikille puolueille. Tietoisuus suuresta yhteiskunnallisesta rakennemuutoksesta näkyy ohjelmatasolla selkeästi omana diskursiivisena teemanaan, jota käsitellään sekä pysyvyyden että muutoksen näkökulmista käsin. Muutoksen hyväksymisen aste vaihtelee SPP:n kieltämyksestä kokoomuslaiseen kehitysuskuon. Uudistumisen diskurssi onkin jokaiselle aineiston ohjelmalle yhteinen. Nimenomaisesti rakennemullistus, joka ravisteli koko maata lopultakin sangen nopeassa tahdissa.

Maalaisliiton johtavat periaatteet vuodelta 1962 toimii jo muutoksen airuena tekstuaalisella tasolla. Asemoituminen suhteessa äänestäjiin ja sitä myöten minä kuva on jo erilainen. Maaseutukeskisyyden häivyttäminen on ottanut harppauksen eteenpäin.

”Maalaisliitto haluaa tasoittaa *eri väestöryhmien välisiä eturistiriitoja*, lisätä kansalaissopua ja lujittaa kansallista yksimielisyyttä. Sisäisen rauhan turvaamiseksi on harjoitettava kansan *eri väestöryhmien oikeudet* tasapuolisesti turvaavaa politiikkaa suorittamalla uudistuksia, jotka luovat edellytyksiä yhteiskunnan vähäväkisten väestöpiirien aseman parantamiselle.”²¹⁴

Olemassaolon määrittely ei enää liity yksiselitteisesti yhden väestönosan edustamiseen vaan ryhmien välisten kuilujen kaventamiseen. Muutos on huomattava aiempaan verrattuna, jolloin keskeinen diskurssi selkeästi oli pienviljelyksen merkitystä korostava. Maaseutukeskisyyden häivyttäminen ja minäkuvan muutos ovatkin osittain päällekkäisiä prosesseja, kuitenkin ne voi hahmottaa erillisinä tapahtumina, joissa keskinäiset rajat limittyvät. Maaseutudiskurssin

²¹² Kokoomuksen 1960-luvun politiikan tavoitteet.

²¹³ Kokoomuksen 1960-luvun politiikan tavoitteet.

²¹⁴ Maalaisliiton johtavat periaatteet 1962.

häivyttäminen on tietoinen valinta puoluejohtolta. Tämä valinta heijastetaan ohjelmaan, jonka kautta se saa painoarvoa. Minäkuvan muutosta voi pitää tunnustelevampana prosessina, jossa uutta määrittelyä testataan suhteessa muihin, kun halutaan selvittää, minkä verran liikkumatilaa ristiriitaisuudella oikein on.

Maaseutukeskisyttä häivytetään siis laajentamalla puolueeseen potentiaalisesti liittävien ihmisten määrää, muutos on yleispuolue-teorian mukainen. Äänestäjäpohjan laajentaminen edellyttää voimakasta aiemman ideologisen painolastin häivyttämistä ja uuden identiteetin omaksumista. Eri kansanosien eriarvoisuuden tasoittaminen on neutraali tapa ilmaista laajentumistoivetta. Ei suoraan ilmoiteta muutoksesta, mutta tehdään se riittävän näkyväksi.

Maaseutudiskurssia siis häivytetään tietoisesti. Agrarismi on juuri tuota ideologista painolastia, jota on koetettava keventää. Täydellistä luopumista ei vielä tapahdu, sillä

”Yhteiskuntamme terveen kehityksen turvaamiseksi on välttämätöntä, että maa- ja metsätalous pidetään joka suhteessa tasa-arvoisena ns. teollistuneiden elinkeinojen kanssa. Maatilataloudesta toimeentulonsa saavalle väestölle, niin omaa työtään tekevälle viljelijäväestölle kuin palkkatyöväellekin, on luotava taloudellisen ja henkisen elämän kehityksen edellytykset niin, että tämä väestö saa joka suhteessa tasa-arvoisen aseman muilla aloilla työskentelevän väestön kanssa. Viljelijäväestön asema on turvattava niin, että maassa maatalous voisi jatkuvasti perustua vapaaseen talonpoikaisomistukseen ja pienviljelyyn. Maatilatalouteen välittömästi liittyvien puutarhatalouden, porotalouden, metsästyksen ja kalastuksen kehityksestä on huolehdittava.”²¹⁵

Yhä korostetusti tuodaan esille puolueen varsinaisen äänestäjäkunnan etujen ajaminen, mutta tasa-arvoa korostavasta näkökulmasta, huomattavasti aiempaa ohjelmaa neutraalimmin sävyin. Minäkuvan kautta otetaan tasapainotteleva ote, jonka keskiössä on toiminnan aikaansaaminen.

Tätä kutsun häivyttämiseksi. Tällöin maaseutukeskisyttä ei korosteta aiemman tavan mukaisesti agrarismin näkökulmasta, vaan ohjelman sävy on yleisluotoisempi. Enää ei julistauduta pienviljelijän tai talonpojan edustajaksi, vaan halutaan olla ääni koko maaseudulle. Häivyttämisen vaihe liittyy keskeisesti ideologisen painolastin keventämiseen ja on ensimmäinen näkyvä osa prosessia, joka oli sysätty liikkeelle jo aiemmin. Ohjelma sanallistaa muuttuvaa minäkuvaa laajentamalla katsantokantaa, kuvaamalla maaseutua yhtenäisenä kokonaisuutena, yksikkönä aiemman fragmentoituneen luokkajaon sijaan. Tietenkin on otettava huomioon, että Alkion alkuperäinen ideologinen lähestymistapa painotti nimenmaan keskusta-asemaan sijoittuvaa yleispuoluetta, jonka tärkein tehtävä oli sivistyksen ja hyvinvoinnin lisääminen yhteiskunnassa raa’an politiikan tekemisen sijasta. Alkiolle maalaisliittolaisuus oli aina ennen muuta humaania

²¹⁵ Maalaisliiton johtavat periaatteet 1962.

ihmisyyttä korostava aate, voimakkaan politisoituneen puolueidentiteetin sijaan²¹⁶. Äänestäjäkunnan hakeminen maanviljelijäväestön ja maaseutuväestön välillä kuvaa toisaalta jo laajentuvaa minäkuvaa, toisaalta se on kaikua paluusta alkuperäiseen ideologiaan.

Tämä vaihe alkaa vuoden 1962 ohjelmasta, jonka ideologiset painotukset eroavat selkeästi vuoden 1950 ohjelmasta. Muutosta näiden ohjelmien välillä eteenpäin ohjanneet keskeisimmät tekijät olivat Ruotsin sisarpuolueen nimenmuutos ja sitä seurannut äänimäärän hetkellinen kasvu sekä tappio vuoden 1958 vaaleissa²¹⁷. Lisäksi SPP:n ponnahdus pinnalle 1959 toi selvästi lisää jännitettä toimintakentän muutoksessa.

1962 tavoiteohjelmassa uuden vaiheen alkaminen näkyy myös selvästi. Identiteettiä laajennetaan jo kaupunkieihin.

”Alue- ja yhdyskuntasuunnittelun tarkoituksena on taata mahdollisimman suuressa määrin kaikille yhteiskunnan jäsenille *niin maaseudulla kuin kaupungeissakin* kaikki nykyaikaisen yhteiskunnan edut, jotka tiede ja tekniikka on luonut ihmisistä palvelemaan” (kursiivit kh)²¹⁸

Lisäksi alue- ja yhdyskuntasuunnittelua koskeva luku saa alaluvuikseen sekä maaseutu- että kaupunkiyhdyskuntien suunnittelun. Tausta-ajatus on muuttunut, sillä siinä missä aiemmin korostettiin maaseudun elinehtojen kehittämistä tasaveroiseksi kaupungin kanssa, on nyt kyse alueiden yhtäaikaista kehittämisestä, jossa tasapainon hakeminen edellyttää yhteistyötä, juovan poistamista. Kuitenkin kaupungin tulee olla ”ympäröivää maaseutua palveleva keskus²¹⁹”. Jo havaittua kaupungistumista vastustetaan ohjelman tasolla vaatimalla liian tiiviiden ja suurikokoisten asutuskeskittymien syntymisen estämistä.

Suurkaupungit kuvataan ohjelmassa epäterveinä. Terveysdiskurssi jatkaa siis jakolinjana, mutta kaupunkien kehittymistä ei enää pidetä ehdottomana haittana maaseudulle. Sen sijaan korostetaan oikeaa yhdyskuntasuunnittelua, jonka avulla voidaan rakentaa tasapainotila. Häivyttäminen tulee esille uudenlaisen suunnitelmapolitiikan omaksumisena. Rakennemuutos ei saa olla hallitsematon, vaan se täytyy toteuttaa valtakunnan tasolla suunnitellusti ja pitkäjänteisesti.

²¹⁶ Alanen 1976, 177—180, 410—411, ; Sahlberg 1995, 44—46, 103—106.

²¹⁷ Arter 2001a, 66.

²¹⁸ Maalaisliiton tavoitteet 1960 luvulla, 1962.

²¹⁹ Maalaisliiton tavoitteet 1960 luvulla, 1962.

Enää ei siis tuoda pienviljelijöitä tai talonpoikia erikseen esiin. Sen sijaan sanavalinnoista esiin nousee vähäväkisten väestöpiirien käyttäminen kuvaajana.

Talouspolitiikkaa koskevassa luvussa kolmannen tien linja ilmaistaan seuraavasti:

”Yksityinen omistusoikeus ja yrittäjän vapaus muodostavat perustan sille talousjärjestelmälle, jota puolue tukee ja kehittää. Vain vapaa talousjärjestelmä tarjoaa edellytykset poliittiselle vapaudelle ja taloudellisen kansanvallan toteuttamiselle. Maalaisliitto ei hyväksy kommunistis-sosialistista enempää kuin sellaistaakaan järjestelmää, missä taloudellinen valta on keskittynyt suuromistajien ja suuryhtymien käsiin.”²²⁰

Seuraavassa luvussa kehoitetaan kansanvaltaista pienyritteliäisyyttä ja osuustoimintaa nostamaan päätään taloudellisen kasvun lähteinä. Missään ei enää mainita talonpoikaisen elämäntavan rakentamista. Kolmannen tien talouspolitiikka kahden suuren järjestelmän väliin asettumalla ennakoi jo puolueen nimenvaihtoa ja keskusta-asemaan siirtymistä. Tavoitteena on diskursiivisesti luoda tulevaisuus uudessa positiossa. Tätä diskurssia kutsun tietoisien siirtymän selonteoksi. Keskeistä on sanavalintojen näkeminen muutosta ennakoivina tekijöinä. Tietoisilla valinnoilla on tehty pohjatyötä muutoksen edesauttamiseksi. Tämä näkyy ohjelmassa laajemminkin.

Aiempi assosiatiivinen maalaisliittolaisuuden ja maahengen yhdistäminen muuttuu dissosiatiiviseksi, jolloin puolue ja aiempi identiteetti pyritään erottamaan toisistaan uuden identiteetin keinoin. Provokaation näkökulmasta arvioituna muutos on sangen voimakas, sillä se on niin yhtäkkinen. Tällä en tarkoita nopeaa muutosta – ohjelmien hyväksymisen välillä on yli vuosikymmen – vaan sitä, ettei ohjelmien välissä ollut mitään ”pehmentävää” väliaskelta. Voimakas muutos, aiemmasta luopuminen oli osa laajaa prosessia, jonka heijastuma ohjelmatasolle oli todellisuutta jyrkempi. Historiallisen perspektiivin ja taustadiskurssin korostaminen onkin olennaista, sillä pelkkä tekstitason lukeminen antaa eittämättä harhaanjohtavia lopputuloksia.

Oikeammalle siirtyminen näkyy ennen muuta yrittäjyyden korostamisena. Toki puhutaan pienyrittäjyydestä. Suuri muutos diskursiivisesti on myös Talouselämä muodostaa kokonaisuuden -otsikon alle lisätyssä yhdessä ainoassa lauseessa: ”Maa- ja metsätaloutta, teollisuutta ja erilaisia palveluelinkeinoja on kehitettävä tasapuolisesti.”²²¹

²²⁰ Maalaisliiton johtavat periaatteet 1962.

²²¹ Maalaisliiton johtavat periaatteet 1962.

Aiemminhan maaseutuelinkeinojen kehittäminen on ollut etusijalla, sillä niiden on nähty olevan alisteisessa asemassa suhteessa muihin tuotannon- ja elinkeinonaloihin.

”Maamme talouselämän terveen kehityksen ja yhteiskuntarauhan turvaamiseksi on välttämätöntä, että pääelinkeinomme maatalous pidetään kaikissa suhteissa tasa-arvoisena muiden elinkeinojen kanssa. Maatalousväestölle, niin omaa työtään tekeville viljelijälle kuin palkkatyöväellekin, jotka muodostavat samojen taloudellisten lakien ja yhteisten etujen pohjalla toimivan kokonaisuuden, on varattava kaikki ne taloudellisen ja henkisen kehityksen mahdollisuudet, jotka on kaupunkien ja liikekeskusten väestöllä. Maaseudun väestö on siten kohotettava syrjäytetystä asemastaan ja asialliset syyt yhteiskunnalle vaaralliseen maaltapakoon poistettava.”²²²

Terveysdiskurssiin nojaava, välttämättömyytenä esitettävä maatalouden kehittäminen tasa-arvoisena muiden yhteiskunnan elinkeinojen kanssa kuvaa jo alkanutta laajaa yhteiskunnallista murrosta, joka sai nimen maaltapako. Kappaleen lopussa ilmaistava maaltapaon asiallisten syiden poistaminen puolestaan jää hämäräksi tekstin tasolla, sillä sitä ei mitenkään laajenneta tai määritellä. Mitä asiallisilla syillä siis tarkoitettiin?

Vuoden 1950 ohjelmassa maatalouspolitiikka saa laajan luvun, jossa on lukuisia alaotsakkeita. Sitä seuranneessa ohjelmassa oma luku on supistunut yhteen kappaleeseen, jota ei seuraa alalukujen rypäs. Sisältö maa- ja metsätaloutta käsittelevässä luvussa on jokseenkin sama, tosin riisuttu versio aiemmasta:

”Yhteiskuntamme terveen kehityksen turvaamiseksi on välttämätöntä, että maa- ja metsätalous pidetään joka suhteessa tasa-arvoisena ns. teollistuneiden elinkeinojen kanssa. Maatilataloudesta toimeentulonsa saavalle väestölle, niin omaa työtään tekeville viljelijäväestölle kuin palkkatyöväellekin, on luotava taloudellisen ja henkisen elämän kehityksen edellytykset niin, että tämä väestö saa joka suhteessa tasa-arvoisen aseman muilla aloilla työskentelevän väestön kanssa. Viljelijäväestön asema on turvattava niin, että maassa maatalous voisi jatkuvasti perustua vapaaseen talonpoikaisomistukseen ja pienviljelyyn. Maatilatalouteen välittömästi liittyvien puutarhatalouden, porotalouden, metsästyksen ja kalastuksen kehityksestä on huolehdittava.”²²³

Maatalouden näkeminen itseisarvona ei siis enää ollut itsestäänselvyys, se muuttui työksi muiden joukossa. Maaltapakoa ei enää käsitellä yhtä suoraan kuin aiemmin. Roolijako muutoksen estämisessä on muuttumassa. SMP:n vuoden 1959 ohjelmassa maa- ja metsätaloutta käsitellään seuraavasti:

”Maassamme on kaikista elintarvikkeista pula. Kansamme edun nimessä ja työllisyyden turvaamiseksi on maassamme - mikä kuitenkin on törkeästi ja harkitusti laiminlyöty - harjoitettava maatalousväestön valtaenemistön edun mukaista ja sen toimeentulon turvaavaa pienmaa- ja pienmetsätalousvaltaista

²²² Maalaisliiton puolueohjelma 1950.

²²³ Maalaisliiton johtavat periaatteet 1962.

maa- ja metsätalouspolitiikkaa. Näissä asioissa vuosikymmeniä jatkunut epärehellisyys on armotta paljastettava.”²²⁴

Puolue siis sanoo ajavansa maaseudun valtaenemmistön etua, eli pienviljelijöiden aseman parantamista. Samalla aiempi toiminta kuitataan harkiten tehdyksi laiminlyönniksi. Avoimen haastava retoriikka ottaa positiokseen voimakkaan siltojen katkaisemisen. Vennamon tietoinen riski sekä retoriikan että toiminnan tasolla haastaa ohjelman lukijan puntaroimaan, mikä on tietoista retorista asemoitumista ja mikä silkkaa ärhentelyä. Vuoden 1962 ohjelma oli siis jo airut uudelle aikakaudelle. Vuoden 1966 ohjelma on Keskustapuolueen ensimmäinen. Teksti on sanasta sanaan sama, kuin viimeinen Maalaisliiton nimen alla kirjoitettu:

”Maalaisliitto toimii isänmaallisella ja kansallisella pohjalla Suomen henkisen ja aineellisen kulttuurin kohottamiseksi, kansan elinehtojen parantamiseksi ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden toteuttamiseksi.”²²⁵

”Keskustapuolue toimii isänmaallisella ja kansallisella pohjalla Suomen henkisen ja aineellisen kulttuurin kohottamiseksi, kansan elinehtojen parantamiseksi ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden toteuttamiseksi.”²²⁶

Ohjelmassa keskeisten ideologisten muutosten ensimmäinen askel oli agraarisuudesta luopuminen. Vuoden 1950 ohjelmassa agraaritausta nousee vielä selkeästi esille, mutta vuosikymmen myöhemmin sitä ei mainita lainkaan. Toinen keskeinen muutos on uusi nimi, jonka avulla ohjelma puettiin uuteen pukuun sisällön vielä viipyillessä osin maalaisliittolaisissa teemoissa. Pitkän linjan muutoksista voidaan kuitenkin todeta, että Keskustapuolue oli ja on yhä maalaisliittolainen jossain määrin, eli syväidentiteettiä käytetään edelleen siten, kuin Kääriäinen sen määrittelee²²⁷. Tämä ulottuvuus uuden ja vanhan välillä antaa puolueelle sen leimallisen identiteetin, jonka kautta olemassaolon kertomus kerrotaan yhä uudelleen. Uudistumisen taustalla on paitsi halu muuttua, myös tahto nostaa esille lähihistoriaa vanhempia tekijöitä ja seikkoja puolueen menneisyydestä.

²²⁴ Suomen pientalonpoikien puolueen ohjelma 1959.

²²⁵ Maalaisliiton johtavat periaatteet 1962.

²²⁶ Keskustapuolueen johtavat periaatteet 1968.

²²⁷ Jutila 2003, 37—40; Kääriäinen, 52—54.

4.2.2. Nimenvaihdoksen ajan ohjelmat: tasapainottelua

Nimenvaihdos tapahtui siis vuonna 1965, tästä seuraava ohjelma julkistettiin 1968. Keskustapuolueen ensimmäinen ohjelma on nimeä lukuun ottamatta sanasta sanaan sama kuin Maalaisliiton johtavat periaatteet -ohjelma vuodelta 1962.

”Maalaisliiton harjoittaman politiikan tarkoituksena on luoda ja säilyttää sellainen yhteiskunta, mikä turvaa ihmisen perusoikeudet. Jokaisella kansalaisella on oikeus vapauteen ja turvallisuuteen. Hänelle on taattava ajatuksen, omantunnon, uskonnon ja sanan vapaus sekä kokoontumis- ja yhdistymisvapaus. On toteutettava miesten ja naisten tasa-arvoisuus sekä kansalaisten yhdenvertaisuus lain edessä. Ihmisyksilölle on luotava edellytykset kasvaa ja kehittyä henkisesti ja taloudellisesti riippumattomaksi, hänelle on annettava mahdollisuus valita vapaasti ammattinsa ja asuinpaikkansa sekä saada työtä ja siitä kohtuulliseen toimeentuloon riittävä korvaus.”²²⁸

”Keskustapuolueen harjoittaman politiikan tarkoituksena on luoda ja säilyttää sellainen yhteiskunta, mikä turvaa ihmisen perusoikeudet. Jokaisella kansalaisella on oikeus vapauteen ja turvallisuuteen. Hänelle on taattava ajatuksen, omantunnon, uskonnon ja sanan vapaus sekä kokoontumis- ja yhdistymisvapaus. On toteutettava miesten ja naisten tasa-arvoisuus sekä kansalaisten yhdenvertaisuus lain edessä. Ihmisyksilölle on luotava edellytykset kasvaa ja kehittyä henkisesti ja taloudellisesti riippumattomaksi, hänelle on annettava mahdollisuus valita vapaasti ammattinsa ja asuinpaikkansa sekä saada työtä ja siitä kohtuulliseen toimeentuloon riittävä korvaus.”²²⁹

Nimenmuutoksen tapahduttua prosessi oli siis edennyt ja puolue oli omaksunut sekä uuden nimen että sen mukanaan tuoman lokalisaaion ristiriitaisuudella. Kutsun toista vaihetta tasaamiseksi. Erotuksena häivyttämisestä tässä vaiheessa ohjelmapuhe ei ota liian radikaalisti uutta suuntaa. Ikään kuin odotettaisiin äänestäjien pääsevän jälleen kiinni puolueen ideologiasta. Ohjelman kautta rakennetaan tietoisuutta muuttuneesta tilanteesta siten, ettei muutos näennäisestä suuruudestaan huolimatta tee historiaa olemattomaksi.

Tasapainottamisen vaiheessa uusi nimi on ensi alkuun riittävän suuri muutos, jossa on sulatteleminen. Se on välikausi, jonka aikana uuden identiteetin rakentaminen tapahtuu vähittäin ottaakseen sille annettavan muodon myöhemmissä ohjelmissa. Nimenvaihdos on selkeä hyppäys yleispuolueeksi, vaikka ensimmäisessä ohjelmassa ei muita muutoksia tapahdukaan. Vaihetta kuvastaakin tasapainottelu uuden ja vanhan välillä. Muutos on jo valittu toimintalinja, mutta sen välittömiä seurauksia pehmennetään asteittain tapahtuvaksi liukumakaudeksi, jonka aikana uusi nimi saa sitä kuvastavan identiteetin. Tasaamisen vaihe on siis siirtymäaika.

Nimenvaihdosta edeltänyt sisäinen turbulenssi ei välity ohjelmatasolle. Puolueohjelman muuttaminen vain puolueen nimen osalta kertonee tilanteesta, jossa uutta ohjelmaa ei vielä

²²⁸ Maalaisliiton johtavat periaatteet 1962.

²²⁹ Keskustapuolueen johtavat periaatteet 1966.

haluttu kirjoittaa kokonaisuudessaan. Sen sijaan vanha ohjelma kelpasi yhä – kunhan nimi vain vaihdettiin. Tämä toi toisaalta uskottavuutta nimeään vaihtaneelle puolueelle, joka ei tietenkään voinut käyttää vanhan nimen alla kirjoitettua ohjelmaansa enää. Toisaalta kyse on luultavasti hengähdystaosta, jonka puolueen keskeiset toimijat tarvitsivat asetellakseen toiminnan raamit uuden identiteetin ja laajentuneen ideologian mukaisiin mittoihin. Tällöin Keskustapuolueen ensimmäinen ohjelma vuodelta 1966 on ennen muuta ymmärrettävä muodollisena muutoksena, jonka kautta uuden identiteetin omaksuminen oli helppoa ja johdonmukaista aloittaa. Toisaalta viivästyminen ohjelman laatimisessa kertoo myös siitä, ettei muutos ollut yksimielisesti valittu tie.

Lasken tähän vaiheeseen kuuluvaksi myös vuoden 1968 yleisohjelman, jonka ideologiseksi perustermiksi Borg nostaa esiin ”ihmiskeskeisen keskusta-aatteen”, puolue siis nostaa toimintansa perusteeksi ne alkiolaiset ajatukset, joiden hylkäämisestä vennamolaiset heitä syyttivät. Keskeisimpänä poliittisena maalaisliiton perinteenä Borg näkee juuri ”kolmannen tien talousajattelun” korostamisen. Ohjelmassa tämä nousee selkeästi esille.²³⁰

Ohjelma alkaakin Alkio-sitaatilla ”Ihmisyys ja sen kehitystarve on pantava kaiken yhteiskunnallisen ja valtiollisen uudistamisen pohjaksi²³¹”. Tällä tavoin muutos voidaan perustella paluuna alkuperäiseen maalaisliittolaiseen ihmisyyden ideologiaan. Alkion ajatuksia ympäröivä humanisuus on selkeä diskursiivinen kokonaisuutensa, jossa ideologiseksi johtoajatuksiksi nostetaan laaja-alainen kehitys. Yhteiskunnan rakennemuutosta käsitellään jo faktana, sitä ei enää pyritä torjumaan, vaan sen seurauksia halutaan lieventää. Sosiaalipolitiikkaa kuvaavassa luvussa todetaan seuraavaa:

”Erityisesti on pyrittävä torjumaan muuttuvan yhteiskunnan ihmiselle aiheuttamaa aineellisen ja henkisen turvattomuuden ja yhteiskunnallisen paineen ongelmaa. Köyhän ihmisen ohessa sosiaalipolitiikan kohteeksi on näin tulemassa henkisesti turvattu ihminen. Yhteiskunnan on edistettävä yhteisvastuuseen perustuvaa, terveiden ja epäitsekäiden ihmissuhteiden kehittymistä. Ihmiselämää tulee suojella henkiseltä painostukselta, pelottelulta, virkavaltaisuudelta ja vapauden rajoituksilta.”²³²

Yhteiskuntarakenteen muutos näkyy siis selkeästi. Tilanteisuuden näkökulmasta käsin voidaan puhua laajan muutossyklin havaitsemisesta ja sen sanallistamisesta ohjelmatasolla. Aiempi muutosvastarinta on vaihtunut tasapainottamiseen ja vahinkojen minimoimiseen. Tasapainottamisen vaiheen ohjelmissa otetaan siis pieniä, mutta sitäkin varmempia askelia kohti

²³⁰ Borg 1970, 215–216.

²³¹ Keskustapuolueen yleisohjelma 1968.

²³² Keskustapuolueen yleisohjelma 1968.

uuden identiteetin lopullista omaksumista. Maalaisliittolaisuuden perusdiskurssit säilyvät pääosin ennallaan, muutosta perustellaan suunnanmuutoksena kohti alkuperäistä ideologiaa, humaania alkiolaisuutta.

Muutosta kuvaavista diskursseista hypoteesien kautta esiin nousevat maaseutukeskisyyden häivyttämisen jatkuminen, joskin maltillisemmin kuin ensimmäisessä vaiheessa. Rajatun joukon sijaan puhutaan laajalle kokonaisuudelle, kansan laajoille piireille. Puhemuodoista talonpoikaisuus on menettänyt käytännön merkityksensä lähes tyystin, sen sijaan sen retorinen arvo on säilynyt. Pienviljelijästä puhutaan edelleen, mutta maaseutukehityksen puhemuoto on muuttunut aiempaa kokonaisvaltaisemman kehityksen kautta rakentuvaksi. Tällöin esiin nousee erityisesti maaseudun elinvoimaisuus ja kansantaloudellinen tuottavuus. Puhuteltava yksikkö ei enää ole talonpoika tai oman pientilansa isäntä, vaan maaseudun väestö kokonaisuudessaan. Tavoitteellisuuden kannalta tämä lisää haastetta ohjelman sanavalintoihin, sillä aiemman selkeästi rajautuvan joukon sijasta onkin kyettävä tavoittamaan elämäntilanteeltaan ja arvomaailmaltaan entistä hajaantuneempi joukko potentiaalisia äänestäjiä.

Toisaalta ohjelmapuhe alkaa ankkuroitua jo kaupunkienkin tonteille. Keskusta—periferia-jaottelua on lievennettävä jo puolueen nimenkin takia. Kaupunkia ei määritellä enää yksinomaan maalaiselon vastakohtana vaan pyritään rakentamaan tasapainoa, jolloin hyvällä yhteiskuntasuunnittelulla kaupungissakin voi elää. Tasapainon hakemista ohjataan tällä oman tilan ottamisella.

Puolueen olemassaolon narratiivia on siis tietoisesti laajennettu ensin häivyttämällä vanhaa ideologista näkökulmaa sekä tasapainottamalla uutta yleispuoluekuvaa. Pysyvien diskurssien näkökulmasta kahden ensimmäisen vaiheen ohjelmista on löydettävissä selkeät maalaisliittolaisuuden selonteot, alkiolaiset korkeat ihanteet, maaseudun elinvoimaisuus ja kolmannen tien talousajattelun vahvistuminen. Muutosdiskurssien joukkoon luen puolestaan maaseutukeskisyyden ja erityisesti pienviljelijäpuheen häviämisen, tällä laajennuksella otetaan selontekoihin lisää tilaa, joiden kautta narratiivin säilyminen mahdollistetaan.

Kaupunkiselonteot tulevat mukaan ohjelmapuheeseen aiempaa positiivisemmassa sävyssä. Tällöin kaupungistumista ei pidetä yksinomaan maaseudun elinvoiman heikkenemisenä, vaan molempien samanaikainen kehitys nähdään mahdollisena. Tasapainon hakeminen näkyy suunnitteludiskurssin korostamisena, jolloin retorisesti annetaan ymmärtää, että hyvin suunniteltu on puoleksi tehty,

erityisesti yhdyskuntasuunnittelun kautta. Tätä Alasuutari kuvaa suunnitelmatalouden käsitteellä ja Mickelsson puhuu ohjelmakirjoituksen konemetaforasta, jolloin ongelmat nähtiin osana rakennettava prosessia²³³.

Nimensä Suomen maaseudun puolueeksi vaihtanut SPP oli vain vuotta aikaisemmin julkaissut uuden ohjelman, jossa oli paljon samoja elementtejä kuin puolueen ensimmäisessä ohjelmassa. Uusi ohjelma otti ajankohtaisesti kantaa muun muassa puoluelakiin ja vastusti puoluetuen maksamista vanhoja puolueita suosivana. SMP:n uusi ohjelma oli edeltäjänsä tapaan populistisesti²³⁴ rakennettu ja kriittisin äänenpainoin etenevä teksti, jossa keskiöön nousi pienen ihmisen äänenä toimiminen.

”Puolueemme näkee, että talonpoikia, itsenäisiä työmiehiä ja yrittäjiä painaa ja uhkaa rahan ja valtion kasvava mahti. Aikaisemmin kansaa orjuutti kartanoherruus ja suurmaanomistus sekä vieraskielinen yläluokka. Vaihdantatalouden kehittyessä ovat näiden lisäksi astuneen esiin *raharikkaiden mahtikeinot*.

Yhteiskunnallinen kehitys on luonut valtion, kuntien sekä erilaisten järjestöjen ja yritysten mahtavat koneistot, jotka ovat *jatkuvasti vieraantuneet kansasta*. Raharikkaiden rinnalla ovat kansaa sortamaan ja monasti asemaansa väärinkäyttämään astuneet julkisen ja järjestöjen vallan väärinkäyttäjät.”²³⁵

SMP ilmaisi myös mielipiteensä kaupungistumisesta selkein sanavalinnoin: ”Puolueemme vastustaa suurten asutuskeskusten ja pääkaupungin ylivaltaa sekä katsoo, että terve hajasijoitus on toteutettava myös valtion laitoksiin nähden”²³⁶. Ohjelma on kantaaottavan suorasanaa. Ohjelmassa on myös pitkiä listauksia puolueen toimintasuunnitelmista. Ohjelma päättyy retoriseen vaateeseen:

”Vetoamme jokaiseen teistä, viljelijä, oman kodin omistaja, itsenäinen työmies, yrittäjä, kansaa lähellä oleva sivistyneistö. Puolueemme riveissä on jo kymmeniätuhansia kansalaisia. Harkitkaa tekin kaikki asiaamme perusteellisesti, niinkuin mekin olemme tehneet. Toimikaa sitten rohkeasti vakaumuksenne mukaan. On yhdestoista hetki luoda todella suureksi Suomen maanviljelijöiden, itsenäisten työmiesten ja yrittäjien puolue maan suurimman ja terveimmän väestöryhmän hyväksi ja koko kansan menestykseksi.”²³⁷

Suora ehdotus ottaa kantaa puolueen havitteleman äänestäjäkunnan tavoittamiseksi. SMP määrittelee selkeästi, ketä se ohjelmatasolla nimittää potentiaalisesti äänestäjäkseen. Avoimeksi

²³³ Alasuutari 1996, 52; Mickelsson 2007, 220, 240—242.

²³⁴ Esim. oikeus ”siunausselliseen äidinrakkauteen” on sangen vaikeasti määriteltävissä oleva tavoite, mutta retorisesti hyvin vetoava.

²³⁵ Suomen maaseudun puolueen puolueohjelma 1967.

²³⁶ Suomen maaseudun puolueen puolueohjelma 1967.

²³⁷ Suomen maaseudun puolueen puolueohjelma 1967.

jää, kuinka suureksi puolue teoriassa voisi kasvaa tarkasti rajatulla äänestäjäkunnallaan. Vuoden 1970 eduskuntavaalit osoittivat, että uudistuneeseen Keskustapuolueeseen tyytymättömiä oli ja SMP keräsi 18 paikkaa joista 17 oli uusia edustajia. Vennamo itse oli ollut aiemmin puolueen ainoa kansanedustaja²³⁸.

Kokoomuksen ohjelma on vuodelta 1966. Siinä se määrittelee itsensä seuraavasti:

”Kokoomus on valtakunnallinen yleispuolue. Yksipuolisten ryhmäpyrkimysten vastapainoksi kokoomus edustaa yhteiskunnallista kokonaisnäkemyä, jonka mukaan koko maan ja koko kansan on päästävä osalliseksi edistyksestä ja hyvinvoinnista. Koska kansan tarpeet ovat henkisiä ja aineellisia, kuuluvat sekä aatteellinen että taloudellinen toiminta erottamattomina osina valtakunnalliseen politiikkaan. Poliitiikan ja sen sisällön käsittäminen tällä tavoin vaatii käytännön toteuttajilta tasapuolisuutta, edistyksellisyyttä, maltillisuutta ja yhteistyötä.” (kursivoinnit kh)²³⁹

Kokoomuksen minäkuva on siis avoimesti yleispuoluekehityksen kannalla. Se ei epäröi asemoida itseään valtakunnan tasolla laajaa kannatusta hakevaksi puolueeksi. Kehitysdiskurssi kehystää myös kokoomuslaista ajatusmaailmaa. Välineet ovat maltillisemmat kuin esimerkiksi Suomen maaseudun puolueella.

Kasvudiskurssi nousee esiin kahdessa erilaisessa merkityksessä, yksilön kasvuna ja yhteiskunnan, erityisesti kansantalouden kasvuna. Kasvu yksilön kehitykseen tähtäävänä tavoitteena tuodaan esille puolueen ihmisläheisyyttä korostavan diskurssin yhteydessä, ne ovatkin läheisiä, mutta kuitenkin selkeästi toisistaan erotettavissa olevia.

Kokoomuksen vuoden 1966 ohjelmassa kasvu tuodaan esille erityisesti aluepolitiikan kautta. Alueellisen kehityksen ja erityisen politiikkalohkon luominen aluepolitiikalle nähdään olevan osa kasvupolitiikkaa, jolla maan eri osien epätasapainoinen kehittyneisyysaste on lievennettävissä. Kasvupolitiikka kytketään osaksi valtion laajempaa talous- ja yhteiskuntasuunnittelua ja alueita halutaan kehittää kehityspisteiden kautta, ei summittaista hajasijoittamista harjoittaen.

*”Aluepolitiikkaa ei voida harjoittaa irrallisena, vaan toimenpiteet on sopeutettava yleiseen kasvupolitiikkaan. Tämän vuoksi valtakunnan aluepoliittinen ohjelma on kytkettävä niihin kokonaistaloudellisiin ja valtiontaloudellisiin rahoituslaskelmiin, joita Talousneuvosto osaltaan suorittaa. Aluepoliittista ohjelmaa ei voida käsitellä erillisenä, vaan jo alunperin on sovittava toimenpiteitten mitoituksista rinnan muiden kasvupoliittisten tehtävien kanssa.”*²⁴⁰

²³⁸ Nevakivi 2006, 294.

²³⁹ Kokoomuksen poliittinen toimintaohjelma 1966 – Kohti huomispäivän yhteiskuntaa.

²⁴⁰ Kokoomuksen yleisohjelma 1966.

Keskustapuolueen ohjelmassa vuodelta 1968 aluepolitiikka kytetään kasvuun siten, että ”[a]lueellinen kehittämisspolitiikka on osa suunnitelmallista yhteiskuntapolitiikkaa.”²⁴¹

Aiemmin todetaan seuraavaa:

”Valtakunnan ja sen osayksiköiden kuten maakunnan ja kunnan puitteissa on pyrittävä pitkän aikavälin ohjelmointiin ja laadittava kehitysohjelmia, jotka niveltäytyvät toisiinsa. Yhteiskunnan taloudellinen, sosiaalinen ja sivistyksellinen suunnittelu on yhdistettävä maankäytön ja liikenteen suunnitteluun. Tulevaisuuden yhteiskunnassa, jossa ihmisillä on entistä enemmän mahdollisuuksia vapaa-ajan harrastuksilleen, on kiinnitettävä huomiota moniin viihtyisyystekijöihin kuten maiseman- ja luonnonsuojeluun sekä vesien suojeluun ja huoltoon. Keskustapuolueen tavoitteena oleva suomalainen yhteiskunta on ihmiskeskeinen. Sen vuoksi kaiken suunnittelun tulee palvella yksilöä ja hänen tarpeitaan. Suunnittelutyö ei saa hidastaa yhteiskunnan normaalia kehittymistä.”²⁴²

Tämä ohjelmien niveltäytyminen toisiinsa ja kokonaiskuvan havainnollistaminen valtakunnallisen suunnittelun alaotsakkeen kautta on lähtökohtaisesti uusi ja erilainen verrattuna vuoden 1962 ohjelmaan, vaikka valtakunnallinen suunnittelu esiintyy toki jo tässä aiemmassa ohjelmassa ensimmäistä kertaa. Ihmisyyden ja kasvun käsitteet tuodaan diskursiivisesti esille omina kokonaisuuksinaan, jotka voimakkaasti vaikuttavat yhteiskunnan tulevaisuuteen.

Keskustapuolueen ja Kokoomuksen ajallisesti rinnakkaiset ohjelmat puhuvat siis samasta asiasta, kokonaissuunnittelusta, mikä sopiikin Alasuutarin jaottelun mukaisen suunnittelutalouden aikakaudelle ominaiseksi juonteeksi ohjelmateksteissä. Erot puolueiden välillä nousevat kuitenkin esiin talousjärjestelmän käsitteen kautta.

Keskustapuolueen ohjelmatekstissä tarjotaan ”kolmannen tien talousjärjestelmää”, joka ”tarjoaa parhaat edellytykset poliittiselle vapaudelle ja taloudellisen kansanvallan toteuttamiselle”. Tämä puolueen sovellutus talouspolitiikasta on ohjelman mukaan sekä yksityisen aloitteen että yhteiskunnan vahvan ohjaavan roolin mahdollistava talousjärjestelmä.²⁴³

Kokoomuksen ohjelmassa talousjärjestelmä nähdään pääasiallisesti yksityisyrityksen ja kasvun näköaloja korostavana ”Taloudellisen kansanvallan toteuttaminen on suoritettava varallisuutta lisäämällä eikä entistä jakamalla²⁴⁴”, mutta maatalouden rakennemuutos on aikakausittaisena teemana niin keskeinen, että sitä käsitellään myös porvaripuolueen ohjelmassa:

”Teollistamista on kiirehdittävä, jotta väestöä voisi siirtyä maataloudesta teollisuuteen sekä palveluelinkeinoihin. Maataloudellekin on kuitenkin säilytettävä sille kuuluva osuutensa

²⁴¹ Keskustapuolueen yleisohjelma 1968.

²⁴² Keskustapuolueen yleisohjelma 1968.

²⁴³ Keskustapuolueen yleisohjelma 1968.

²⁴⁴ Kokoomuksen ohjelma 1966.

kokonaistuotannossa. Kysymys ei ole eikä saa olla elinkeinorakenteen muuttamisesta maatalouden kustannuksella, vaan rakenteen muutoksella on pyrittävä turvaamaan elinvoimaisen maatalouselinkeinon syntyminen kokonaistuotantomme osaksi. Tällaisesta muutoksesta hyötyy ennen kaikkea maatalous itse ja siitä elantonsa saava kansanos. Myös teollisuuden edistämisessä on pyrittävä tasapuolisuuteen.”²⁴⁵

Tässä on nähtävissä tuo laaja rakennemuutos ja sen vaikutus ohjelmakirjoitukseen. Keskeisenä erona on kuitenkin puolueiden suhtautuminen maatalouden rooliin, Keskustapuolue ajoi, myös ideologisen hyppäyksen jälkeen, maaseutuelinkeinojen voimakasta kehittämistä. Kokoomus tyytyy toteamaan, että maatalouden tulee saada sille kuuluva osa siten, että maatalous säilyy elinkelpoisena ja maataloudesta on mahdollista saada elanto. Keskustalainen itsenäinen talonpoika saati SMP:n käyttämä pientalonpoika eivät saa samanlaista retorista eetosta porvaripuolueen ohjelmassa. Päinvastoin korostetaan varallisuuden kasvun tärkeyttä kansantalouden kilpailukyvyyn säilyttämisen kannalta olennaisena tekijänä.

Velvollisuuseettinen diskurssi muodostaa myös oman kokonaisuutensa. Velvollisuuteen vedotaan, kun odotetaan kansalaisten täyttävän heille asetetut odotukset vastineena puolueen tarjoaman ihmiskeskeisen politiikan harjoittamiselle. Vuoden 1968 ohjelmassa ensimmäisenä lukuna on Ihminen ja yhteiskunta, jonka aluksi sivistystä, kasvua, kehitystä ja demokratiaa tuodaan esiin. Luvun päättää huomattavasti edellistä lyhyempi kappale, jossa todetaan: ”Yksilön on yhteiskunnan jäsenenä kunnioitettava toisten ihmisten oikeuksia, noudatettava lakia ja täytettävä yhteiskunnan hänelle asettamat velvoitukset.”²⁴⁶

Kyse on siis sopimuksesta, velvollisuuteen perustuvasta näkemyksestä yksilön ja yhteiskunnan välisestä suhteesta, jossa molemmat osapuolet ovat sekä ottajana että antajana. Yhteiskunnan yksilölle asettamia velvoitteita ei tarkenneta, joten niillä voidaan ajatella tarkoitettavan mitä moninaisimpia asioita, toisaalta lainkuuliaisuus on yleinen teema ohjelmissa. Yhteiskuntasopimus nojaa puolueen alkioilaisiin – siis snellmanilaisiin – juuriin, tällöin puolueen roolia rakennetaan sekä antajana että ottajana, kansalaisille kirjoitetaan omia velvollisuuksia yhteiskunnan toiminnan mahdollistamiseksi. Sinänsä ohjelman kirjoitetut velvoitteet tai roolit kansalaisille ovat vahva kannanotto, sillä ohjelma ei tekstin tasolla antaudu keskusteluun, se on koonti identiteetistä.

Kahteen ensimmäiseen vaiheeseen luen siis yhteensä neljä Maalaisliiton ja Keskustapuolueen ohjelmaa. Häivyttämisvaiheeseen olen sijoittanut Maalaisliiton tavoitteet 1960-luvulla ja

²⁴⁵ Kokoomuksen ohjelma 1966.

²⁴⁶ Keskustapuolueen yleisohjelma 1968.

Maalaisliiton johtavat periaatteet molemmat vuodelta 1962. Tasapainottamisen vaiheeseen kuuluvat ohjelmat ovat Keskustapuolueen johtavat periaatteet vuodelta 1966 ja Keskustapuolueen yleisohjelma 1968.

4.2.3. Keskustapuolueen 1970-luvun ohjelmat: epäilyksiä tappiovaalien jälkeen

Kolmanteen yleispuoluekehityksen vaiheeseen luen kuuluvaksi neljä ohjelmaa. Nämä ovat Keskustapuolueen lähiajan tavoitteet vuodelta 1970, Keskustapuolueen yleisohjelma (1974) ”Kansantalouden tervehdyttämisen suuntaviivat”, Keskustapuolueen lähiajan talouspoliittinen ohjelma (1974) ja Keskustapuolueen tavoitteet 1970-luvun lopulla (1976). 1970-luvulla tehtäiltä erityisohjelmia en talouspoliittista ohjelmaa lukuun ottamatta käsittele tässä, koska aineisto kasvaisi liian suureksi.

Kutsun tätä kolmatta vaihetta uuden identiteetin vakiintumisen ajaksi. Tällöin prosessin kulminaatiopiste on jo takana ja toiminnan keskiössä on kannatuksen lisääminen uuden ideologian mukaisesti. Vaihe alkaa muutoksen onnistumisen testaamisella vaaliareenalla. Vuoden 1970 eduskuntavaalit olivat puolueelle tappiolliset SMP:n nostaessa reippaasti kannatustaan.

Maaliskuisten eduskuntavaalien jälkeen hyväksyttiin uusi ohjelma kesäkuun puoluekokouksessa. Ohjelmassa paluu alkuperäiseen ideologiaan tuodaan esiin jo johdannossa.

”Keskustapuolueen politiikalle antaa suunnan Santeri Alkion vaatimus ihmisyyden ja sen kehitystarpeiden asettamisesta kaiken yhteiskunnallisen ja valtiollisen uudistamispolitiikan pohjaksi. Keskustapuolue on uudistaja, jonka tavoite on ihmiskeskeinen, ihmistä palveleva yhteiskunta.”²⁴⁷

Paluu alkiolaisuuteen ei siis ole vain vertauskuvallinen identiteetin luomisen keino, vaan konkreettinen ideologinen linjanveto. Uudistumista hahmotetaan ottamalla puolueelle uudistajan rooli poliittisessa kentässä. Tämä uudistaminen linjataan ihmiskeskeisyyden korostamiseksi Alkion aatteiden mukaisesti. Muuttuva diskurssi, uudistuminen saa siis liikkeensä pysyvästä diskurssista, alkiolaisesta ihmiskeskeisyydestä.

²⁴⁷ Keskustapuolueen lähiajan tavoitteet, 1970.

”Perälaudan pettämistä” kommentoidaan ohjelmassa seuraavasti:

”Yhteiskuntamme kehitys on johtamassa siihen, että vaikeudet kasaantuvat ylivoimaisina maaseudun, erityisesti sen pienviljelijäväestön ylle. Pienten tilojen viljelijät muodostavat syrjäryhmän, jonka aineellinen ja henkinen ahdinko jäytää uhkaavasti koko yhteiskuntamme perustuksia. Tämän väestönosan ja samalla koko maaseudun väestön tulevaisuuden uskon vahvistamisessa ja sen kokeman turvattomuuden tunteen poistamisessa on Keskustapuolueella edessään velvoittava kansallinen tehtävä.”²⁴⁸

Samalla kuitenkin laajennetaan äänestäjähaavia koskemaan kaikkia yhteiskunnan kehityksestä kiinnostuneita.

”Keskustapuolueen tavoitteena on yksityiseen omistusoikeuteen ja yrittämisen vapauteen perustuvan yhteiskunnan kehittäminen, *eikä puolue hyväksy sosialisointia*. Tasapainoinen taloudellinen kehitys vaatii kuitenkin yhteiskunnan aktiivista myötävaikutusta aloilla, jotka ovat kansallisesti tai alueellisesti merkittäviä. Vuosisataiselle talonpoikaiselle, kansalliselle perinteelle rakentaen ja kristillisiin elämänarvoihin nojaten Keskustapuolue tahtoo, yhteiskuntaa rohkeasti uudistaen, luoda isänmaastamme *kansankodin*, jonka jokainen tuntee omakseen ja missä ihmiset ovat tasa-arvoisia keskenään. Tähän työhön puolue kutsuu kaikkia: *työhön ihmisyyden puolesta* yhteiskuntamme perusteiden lujittamiseen kansalaisten aineellista ja henkistä hyvinvointia edistäen.” (kursivoinnit kh)²⁴⁹

Identiteetin omaksuminen perustuu siis ideologiseen tasapainotteluun, jossa samalla koetetaan sekä tukkia äänestäjäkato vennamolaisille populistille että edetä kehityksessä yleispuolueen suuntaan. Tässä mielessä vuoden 1970 tavoiteohjelma voisi hyvin kuulua edelliseen, muutoksen tasaamisen vaiheeseen. Ohjelma on kuitenkin hyväksytty tappiovaalien jälkeen, jolloin se on ymmärrettävä myös kannanottona vaalitulokseen. Tasapainottamisen vaiheessa muutoksen onnistuminen on vielä testausta vailla.

Kahteen suuntaan eriytyminen muodostaa selvän haasteen identiteetin rakentamiselle. Pelkkä alkiolaisuuteen nojaava ideologinen juurille palaaminen ei selvästikään tyydyttänyt Maalaisliiton peruskannattajakuntaan kuuluneita pienviljelijöitä. Ohjelman selkeä kannanotto pienviljelijätilanteen huomioimiseksi on ehdottoman huomionarvoinen seikka.

”Eräät maatalouspoliittiset toimenpiteet ja *maataloutta mustaava propaganda* ovat aiheuttaneet maaseudulla *turvattomuutta ja vieraantumista*. Maatalouden harjoittajien usko elinkeinonsa mahdollisuuksiin on palautettava. Tehokkailla maatalous- ja sosiaalipoliittisilla toimenpiteillä on osoitettava, että *yhteiskunta pitää arvossa maatalousväestön työtä ja turvaa maatalouden kannattavuuden*. Tilapäiset ja osittain keinotekoiset maataloustuotteitamme tämänhetkiset ylijäämät eivät saa johtaa elintarvikehuoltomme kannalta hätiköityihin ratkaisuihin.”²⁵⁰

²⁴⁸ Keskustapuolueen lähiajan tavoitteet, 1970.

²⁴⁹ Keskustapuolueen lähiajan tavoitteet, 1970.

²⁵⁰ Keskustapuolueen lähiajan tavoitteet 1970.

Samoin ennen vaaleja kuohuttanut maatalousverotuksen uudistaminen huomioidaan ohjelmassa maatalouspolitiikan luvussa. ”Maatalousverotuksen epäkohdat on viipymättä korjattava ja räikeimmät todettavissa olevat epäoikeudenmukaisuudet hyvitetävä seuraavissa verotuksissa. Maatalousyhtymiä on verotettava samoin kuin yksityisiä maatalouden harjoittajia”²⁵¹. Lisäksi listataan joukko konkreettisia uudistuksia, joilla epäkohdat tulisi korjata. SMP oli ottanut verotukseen kantaa vuonna 1967, kolme vuotta ennen vaaleja²⁵².

Identiteetin vakiinnuttamisen alku oli siis kivikkoinen vaalitappion aiheuttaman kohahduksen takia. Ohjelmatasolla tämä näkyy kahteen suuntaan jakautuvana asemoitumisena, jossa toisaalta pyritään pitämään jo saavutetuista äänestäjistä kiinni, jotta näiden siirtyminen SMP:n kannattajiksi ei jäisi pysyväksi. Toisaalta taas pyritään laajentamaan äänestäjäkuntaan itsensä lukevien määrää yleispuoluekehityksen jatkuessa. Tämän kaiken nitominen yhteen puolueen alkuperäisen ideologian kanssa on kiinnostava rajanmäärittely äänestäjäkunnan turvaamiseksi.

Identiteetin kannalta pyritään siis rakentamaan jatkumoa, jonka osaksi muutos voitaisiin luontevasti ankkuroida. Vaalitappiota ei kommentoida suoraan, vaan korostetaan uudistumista. Tämä hypoteesin mukainen oletus näyttää toteutuvan vaalitappion jälkeisessä ohjelmassa. Uusalkiolaisuus on siis identiteetin rakentamisen kannalta keskeisessä asemassa. Ohjelma ei huomio vaaleissa koettua tappiota suoraan vaan keskiöön nousee uudistuminen. Ohjelman viimeinen luku kuvaa lyhyesti luonnonsuojelua, joka on otettava poliittiselle agendalle kiireellisesti, mutta maatalouselinkeinot ensisijaisesti turvaten.

Vuonna 1974 hyväksyttiin sekä yleisohjelma että talouspoliittinen erityisohjelma Kansantalouden tervehdyttämisen suuntaviivat. 1970-luvulle tyypillistä oli erityisohjelmien tehtailu. Jokin yksittäinen politiikan tai yhteiskuntaelämän alue sai oman erityisohjelmansa. Tähän olen valinnut vain talouspoliittisen ohjelman sen keskeisyyden takia.

Talouspoliittinen ohjelma alkaa Virolaisen ohjelman julkistamistilaisuudessa pitämän puheen litteroinnilla. Puheessa todetaan seuraava:

” -- Näiden seikkojen vuoksi keskustapuolueessa annettiin talouspoliittiselle toimikunnalle muutama kuukausi sitten tehtäväksi valmistella ehdotus kansantalouden tervehdyttämisen suuntaviivoista ja tervehdyttämiseen liittyvistä keinoista. Nyt valmistunut työ ei tietenkään kata edes kaikkea tarpeellista,

²⁵¹ Keskustapuolueen lähiajan tavoitteet, 1970.

²⁵² Suomen maaseudun puolueen puolueohjelma, 1967.

mutta siinä on kuitenkin varsin pitkälle hahmoteltu kansantalouden saneerausohjelmaa. *Toimikunta on työssään voinut nojautua vanhoihin kestäviksi osoittautuneisiin keskustalaisiin periaatteisiin*, kuten omavaraisuuden korostamiseen, uusiutuvien luonnonvarojen elintärkeän merkityksen oivaltamiseen, valtakunnan eri alueiden tasapuolista kehitystä edistävään desentralistiseen tuotantopolitiikkaan, julkisen sektorin kasvun hillitsemiseen ja laadullisen taloudellisen edistyksen korostamiseen yleisen aineellisen kasvupyrkimyksen vastapainona. Seuraavassa puutun lyhyesti muutama näistä periaatteellisista näkökohdista.”²⁵³

Muutoin ohjelma keskittyy talouspoliittisten linjausten tekemiseen enemmän kuin ideologisen muutoksen kuvaamiseen. Johannes Virolaisen puheessaan ottama asemoituminen kestäviksi osoittautuneisiin periaatteisiin kuvaa kuitenkin mitä selkeimmin sitä identiteetin rakentamisen eteen tehtyä työtä, jossa muutosta perustellaan paluulla alkuperäiseen ideologiaan.

Tavoiteohjelma samalta vuodelta alkaa samalla ihmisyyden diskurssin korostamisella. Tässä Alkio-sitaatti on upotettu tekstiin, eikä sen alkuperäistä esittäjää mainita.

*”Yhteiskunta on ihmistä varten. Ihmisyyden kehitystarve ja sen edellytykset on pantava kaiken yhteiskunnallisen ja valtiollisen uudistamisen pohjaksi. Ihmisten moninaiset sosiaaliset, henkiset ja aineelliset tarpeet on otettava yhteiskuntaa kehitettäessä huolellisesti ja tasapainoisesti huomioon. Jokainen tarvitsee riittävien aineellisten elinehtojen lisäksi henkisiä virikkeitä ja mahdollisuuksia persoonallisuutensa kehittämiseen. Ihminen tarvitsee myös turvallisuutta luovia ja elämää rikastuttavia kiinteitä ihmissuhteita.”*²⁵⁴

Luonnonsuojelu mainitaan ohjelmassa. Tämä merkitsee luontosuhteen muutosta: aiempi elinkeinon lähde nähdään enenevässä määrin omana elämänalueenaan, jolla on myös muita merkityksiä.

”Maan eri osien tasapainoiseksi kehittämiseksi, kansalaisten toimeentulon turvaamiseksi sekä puhtaan, viihtyisän ja turvallisen elinympäristön takaamiseksi on harjoitettava voimakasta aluepolitiikkaa.

*Hyvän ihmiselämän perusta on yhteiskunta, joka voi toimia elinkelpoisessa ja turmeltumattomassa ympäristössä. Läheisyys luontoon kuuluu erottamattomasti viihtyisään ja terveelliseen elinympäristöön. Kaikkien ihmisten on päästävä siitä osallisiksi. Elinympäristömme suojeleminen ja parantaminen, luonnon tasapainon säilyttäminen, luonnonvarojen riittävyys ja yhteiskuntakehityksen alueellinen tasapainoisuus on otettava kaikessa päätöksenteossa huolellisesti huomioon. Elinympäristöömme kuuluu myös sosiaalinen ympäristö: suhteet toisiin ihmisiin. Yhteiskuntaa on kehitettävä siten, että ihmiselle välttämättömät luonnolliset ja läheiset ihmissuhteet perhepiirissä, työpaikoilla ja naapurusten kesken tulevat turvatuiksi.”*²⁵⁵

Tasapainon kuvaaminen näkyy uudenlaisen elinympäristön kuvaamisena. Luontosuhde rakentuu aiempaa enemmän viihtyisyyden näkökulmasta tuottavuuden sijaan. Aluepolitiikka ei ole vain

²⁵³ Kansantalouden tervehtyttämisen suuntaviivat – Keskustapuolueen lähiajan talouspoliittinen ohjelma, 1974.

²⁵⁴ Keskustapuolueen yleisohjelma, 1974.

²⁵⁵ Keskustapuolueen yleisohjelma, 1974.

maan eri osien kehityserojen tasaamista, vaan yhteiskunnan kehityksen ideaa kokonaisvaltaistetaan koskemaan aiempaa laajemmin elämää kokonaisuutena. Sama kehityslinja näkyy myös maa- ja metsätaloutta koskevassa alaluvussa.

”Perustuotantona toimiva maa- ja metsätalous on maailman tärkein elinkeino. Se on ihmiskunnan olemassaololle välttämätön uusiutuvien luonnonvarojen kuten mm. ravinnon ja puun tuottajana sekä puhtaan luonnon ylläpitäjänä. Ilman sitä ei voida tulla toimeen.”²⁵⁶

Maaseutukeskisyys on muuttunut uusiutuvien luonnonvarojen ja luonnonsuojelun näkökulmaksi. Tällöin puheeseen nousee uusi sävy, jossa otetaan kantaa nousevaan ympäristömuutoksen uhkaan. Maa- ja metsätalous eivät ole vain Suomen, vaan koko maailman mittakaavassa keskeinen elinkeino ja ihmiskunnan säilymisen edellytys. Laajentuva näkökulma ottaa aiempaa huomattavasti isomman katsantokannan maanviljelyselinkeinon säilymisen tärkeydestä.

”Maatalouspolitiikka on osa yhteiskuntapolitiikkaa, ja siksi pelkästään tuottavuus- ja tehokkuusnäkökohdat eivät saa olla ratkaisevia. Tätä edellyttää sekä tuottajan että kuluttajan etujen huomioon ottaminen. Maatalouden on Suomen oloissa perustuttava *elinvoimaisiin* perhe- ja pienviljelmiin. Tällaisessa perustuotannossa työskentelevien, ensiarvoisen tärkeätä työtä tekevien ihmisten on päästävä samanarvoiseen taloudelliseen, sosiaaliseen ja yhteiskunnalliseen asemaan muiden väestöryhmien kanssa. Viljelijän vaikutusmahdollisuuksia heitä itseään koskeviin päätöksiin on kaikilla tahoilla lisättävä. Maatalouskoulutusta on nämä näkökohdat huomioon ottaen uudistettava.”²⁵⁷

Maaseutukeskisyys ei häviä ohjelmapuheessa, mutta se muuttaa muotoaan. Elinvoimaisuus muuttaa muotoaan siinä, missä aiemmin pyrittiin tekemään pienistäkin tiloista elinvoimaisia, on kiintopisteessä nyt elinvoimaisina pysyvien tilojen säilyttäminen. Rakennemuutos yhteiskunnassa on asettanut maaseudun elinkelpoisuuden uuden haasteen eteen ja tähän otetaan ohjelmassa kantaa.

Vuonna 1976 julkaistiin tavoiteohjelma vuosikymmenen lopulle. Tämä on viimeinen käsittelemäni ohjelma. Olen sisällyttänyt sen mukaan analyysiin, koska siinä nousevat hyvin esiin käsittelemäni muutokset, lisäksi se on julkaistu puolueen 70-vuotisjuhlan yhteydessä, jolloin se toimii myös luontevana päätepisteenä analyysin aikajaksolle. 1970-luvulla julkaistiin vielä tukku erityisohjelmia. Tavoiteohjelma jakautuu kolmeen osaan, joista ensimmäinen käsittelee puolueen toiminnan yleisiä periaatteita ja yhteiskunnan muutosta. Toinen osa on tavoitteita kuvaava, kolmanneksi ohjelmassa on vielä 70-vuotisjuhlakokouksen ulkopoliittinen kannanotto.

²⁵⁶ Keskustapuolueen yleisohjelma, 1970.

²⁵⁷ Keskustapuolueen yleisohjelma, 1970.

Ensimmäisessä osassa on tasa-arvoa kuvaava luku, jossa todetaan seuraavaa:

”Tasa-arvoperiaatetta noudattaen keskustapuolue työskentelee erityisesti talous- ja sosiaalipolitiikassa vähävaraisten ja pienituloisten puolesta. *Tasa-arvopolitiikka on nykyaikainen muoto perinteisestä talonpoikaisesta yhteisvastuusta.* Vähävaraisten ja pienituloisten ihmisten olojen kohentamiseen tähtäävällä uudistuspolitiikalla on kyetty eheyttämään yhteiskuntaa, mikä on *keskustalaisen maailmankatsomuksen keskeisimpiä arvoja.*”²⁵⁸

Ohjelma sijoittaa itsensä osaksi puolueen historian kaanonin

”Yritysmailmassa pienet, usein syrjäseudulla toimivat yritykset ovat joutuneet vaikeuksiin. Lainsäädäntö on suosinut suuria, kasvavia yrityksiä. Raju rakennemuutos on koetellut erityisesti pienviljelmiä ja pienyrityksiä. Monet ihmiset ovat täten joutuneet luopumaan mielekkästä työstään ja viihtyisästä elinympäristöstään. Rakennemuutos on järkyttänyt alueellista tasapainoa. Syrjä-Suomi on kokenut tyhjentymisäällön satojentuhansien ihmisten joutuessa muuttamaan ruuhkakeskuksiin. Keskittymisen aiheuttamat suunnattomat kustannukset ovat turha taakka kansantaloudellemme. Alueellinen keskittyminen rasittaa luontoa, erityisesti ruuhkautumisalueilla. Luonto saastuu ja köyhtyy. Tyhjentyvillä alueilla vaikeutuu puolestaan uusiutuvien luonnonvarojen hoito ja hyväksikäyttö.”²⁵⁹

Ohjelmassa otetaan suoraan kantaa yhteiskunnan rakennemuutokseen. Ihmiset ovat joutuneet muuttamaan kaupunkeihin, jolloin ote kaupungistumiseen on edelleen maaseutunäkökulmasta katsottu. Muutosta kuvataan tasapainon järkkymisenä, muutos on suuri verrattuna aiempaan, jolloin puhe oli maaseutu—kaupunki-jaottelun lieventämisestä ja juovan kaventamisesta. Jo tapahtunutta kasvukeskusten väestön voimakasta kasvua verrataan tyhjentyvään maaseutuun. Maaseudun elinvoimaisuutta kuvataan lähinnä menetettynä viihtyvyytenä ja puhtaana elinympäristönä. Jaottelusta on tullut aiempaa abstraktimpi. Suoran vertailun sijaan punnitaan etuja ja haittoja ihmisen ja luonnon hyvinvoinnin näkökulmasta – molemmat kasvavia tendenssejä, joita on vaikeaa yhteiskunnan tasolla ohjata ja mitata.

Identiteetin tasapainottamisen vaihe kulminoituu tilanteeseen, jossa sekä puolue että ympäröivä yhteiskunta ovat muuttuneet voimakkaasti. Kaupungistuminen on muuttanut yhteiskuntarakennetta, palveluelinkeinot kasvattavat alaansa perustuotannon kutistuessa. Pienet tilat muuttuvat kannattamattomiksi ja tilakoot suurenevät.

²⁵⁸ Keskustapuolueen tavoitteet 1970-luvun lopulla, 1976.

²⁵⁹ Keskustapuolueen tavoitteet 1970-luvun lopulla, 1976.

4.3. Analyysin diskursiiviset tulokset

Analyysin edetessä diskurssit jakautuivat kahteen ryhmään: pysyviin ja muuttuviin. Pysyvien diskurssien ryhmään kuuluvia selontekoja löytyi lähes muuttumattomina jokaisesta ohjelmasta. Ne ovat siis osa puolueen kiinteän minäkuvan ja identiteetin ydintä. Stabiilius tulee esiin sisällössä, joka muuttuu sanavalintoja lukuun ottamatta vain vähän. Usein pysyvät diskurssit ovat luonteeltaan yleisiä ja jopa yleviä. Ne keskittyvät puolueen arvomaailmaan ja ihanteisiin. Niiden kautta on luontevaa perustella omaa olemassaoloa historiallisen oikeutuksen kautta. Pysyvistä diskursseista yleisimmät kaikissa ohjelmissa olivat terveys, sivistys, kehitys ja hyvinvointi. Kehitystä voidaan kuvata myös edistyksenä. Kaikki nämä selonteot kuvataan sekä yksilötason että kokonaisen yhteiskunnan tavoitteina. Terveyttä käytetään myös useasti kuvaamaan oman puolueen ajaman politiikan tervehdyttävää vaikutusta, tällöin muut toimijat kuvataan jopa epäterveinä. Pysyvät diskurssit eivät toki ole muuttumattomia, mutta niiden uudistuminen on pienimuotoisempaa ja pidemmällä aikavälillä tapahtuvampaa kuin muuttuvien diskurssien kohdalla.

Muuttuvat diskurssit ovat ajankohtaan sidotumpia ja niiden vaihtelusykli on selkeästi nopeampi. Tällaiset selonteot ovat reaktioita ohjelmien kirjoittamisen välillä tapahtuneisiin muutoksiin. Jos poliittinen tai puolueen sisäinen tilanne on kahden ohjelman kirjoittamisen välillä muuttunut huomattavasti, ei tämä voi olla heijastumatta myös ohjelmaan. Samoin uudet ihmiset kirjoitusprosessissa tuovat omia näkökulmiaan ja retorisia keinojaan mukanaan. Muuttuvien diskurssien kautta hahmotetaan puolueen sen hetkistä asemaa ja tilannetta puoluekartalla. Näkökulman vaihto voi olla hyvinkin suuri. Aikaulottuvuus on tällöin lineaarinen, koska muutosta verrataan suhteessa aiempaan, yleensä lähimpään edeltävään ohjelmaan. Maalaisliiton kohdalla keskeisimmät muuttuvat diskurssit ovat maaseutukeskisyyden häviäminen, talonpoikaisidentiteetistä luopuminen, puhuttelun vaihtuminen rajatusta joukosta laajaksi joukoksi ja kaupunkinäkökulman mukaantulo ohjelmapuheeseen.

Pysyvien ja muuttuvien diskurssikehikoiden väliin jää pieni joukko harmaan alueen diskursseja, joissa on selkeästi elementtejä kummallekin ryhmälle ominaisten selontekojen piirteistä. Tällaisista osin pysyvistä ja osin muuttuvista selonteista keskeisimmät ovat maaseudun elinvoimaisuuden korostaminen, joka ei häviä missään vaiheessa, mutta sen painotukset muuttuvat, ja niin kutsuttu kolmannen tien talousajattelu, joka on mukana koko ajan, mutta se saa

erilaisia tulkintoja eri aikojen ohjelmissa ollen välillä lähempänä vasemmistolaista ajattelua ja siirtyen sitten lähemmäs oikeistolaista ajattelutapaa.

4.3.1. Pysyvät diskurssit

Terveysdiskurssilla tarkoitan poliittisen toiminnan jakamista terveeseen ja sen vastakohtana epäterveeseen. Tällaisella jaottelulla luodaan kaksi ryhmittymää, joista toinen kuvaa omaan viiteryhmään kuuluvien toiminnan paremmuutta suhteessa ryhmän ulkopuolisiin toimijoihin. Terveys on tila, johon pyrkimistä ei tarvitse perustella, vaan ymmärrys sen tärkeydestä on luontainen. Terveys on omatoimisuutta ja -ehtoisuutta, joka vahvistaa yhteiskunnan rakenteita maaseudusta alkaen. Terveys ihmisen ja yhteiskunnan ominaisuutena kuvataan maasta kumpuavaksi elinvoiman lähteeksi.

Vastavuoroisesti epäterveenä nähdään ennen kaikkea ihmisen vieminen pois luontaisesta toimintaympäristöstään. Epäterve kaupungistuminen onkin muuttuva diskurssi, jonka merkitys muuttuu päinvastaiseksi analyysin ajanjaksolla. Maalaisliittolainen ajatusmalli kuvaa kaupungissa asumista ihmiselle luonnottomana tilana, joka vieroittaa luontoyhteydestä. Tällainen konkreettinen epäterveys nousee keskeiseen rooliin ohjelmapuheessa, mutta vaihtuu lientyvästi keskusteluksi maaseudun ja kaupungin symbioosista, jossa molemmat tarvitsevat toisiaan – ja puolue äänestäjiä molemmista ympäristöistä.

Terveysdiskurssi on paitsi konkreettinen ihanne, myös abstraktin tason toimija. Tällöin kuvataan toimintaa ja haluttua suuntaa terveenä ja vastustajan näkemystä epäterveenä, ei-toivottuna. Terveys yhdistyy retorisesti kehitykseen, jolloin toimintalinjat rakennetaan kuvaamaan luonnollista kehitystä, jonka seuraaminen on tervettä. Erityisesti SMP:n ohjelmissa korostuu muiden puolueiden toiminnan kuvaaminen epäterveenä, rahan ja vallan pyörittämiseen keskittyvänä byrokraattisena koneistona, jossa pieni ihminen unohtuu.

Sivistys on pysyvistä diskursseista selkeimmin liitettävissä alkiolaisuuteen. Sivistyksellä kuvataan kehittymistä ja humaaniutta. Sitä tulee tavoitella, koska se laajentaa ihmisen mahdollisuuksia ymmärtää itseään ja ympäröivää maailmaa. Ohjelmatasolla puhutaan sivistyksen laajentamisesta ja maaseutuväestön oikeudesta sivistää itseään. Konkreettisina toimina tällä ajetaan

koulutusmahdollisuuksien parantamista. Sivistys nähdään väylänä parempaan, henkisesti rikkaaseen elämään, joka mahdollistaa kasvun yksilönä.

Kehitysdiskurssi kuvaa kasvua: ihmistä, joka elää maasta ja maataloudesta. Kehitys on myös ideologiseen perustaan voimakkaasti nojaava diskurssi, jossa maaseutuväestön koulutustarpeesta halutaan huolehtia ja tätä kautta parantaa väestönosan oikeuksia. Abstraktimmalla tasolla kehityksestä hyötyy koko yhteiskunta, jonka on oltava jatkuvassa kasvun tilassa. Ohjelmissa nousee esille rakentamisen teema. Kasvu ja kehitys on mahdollista linkittää kuvaamaan ajatusta maahengestä, jonka kautta luonnon vuotuinen kiertokulku antaa omat raaminsa yhteiskunnan toiminnalle. Rakentuva kokonaisuus kuvaa kokonaisuutta, joka hyväksyy muutoksen osana kehitystä.

Hyvinvointidiskurssin paikallistan kuvaamaan kolmea yllä käsiteltyä diskurssia, ja niiden muodostamaa kokonaisuutta. Puolueideologian taustalla on konkreettisesti tarve lisätä yhteiskunnan jäsenten hyvinvointia. Käytännöllisimmillään tämä tarkoittaa konkreettisia muutoksia, uusia lakeja ja toimintatapoja. Ylevämmällä tasolla puhe keskittyy ihmisyyden ja humaaniuden valmiuksien parantamiseen. Toiminnan päämääräksi rakennetaan hyvinvoivaa ihmistä hyvinvoivassa yhteiskunnassa. Tämä muuttuu entistä abstraktimmaksi maaseutukeskisyyden hävitessä ohjelmapuheesta. Uusien muotojen löytäminen ideologian kuvaamiselle vaatii identiteetin ankkuroimista konkreettisesti alkioalaisuuteen. Hyvinvointidiskurssin kautta kuvataan oikeudenmukaista yhteiskuntaa, joka on toiminnan tavoitteena.

Pysyviä diskursseja voi kuvata myös puolueen pyhiksi arvoiksi, joiden kautta puolueen jäsenitys omasta maailmankuvastaan rakentuu osaksi ohjelmaa. Pysyvyys tuo syvyyttä, koska sen kautta tapahtuu ideologisten valintojen ankkuroiminen osaksi puolueen olemassaolon kertomusta.

4.3.2 Muuttuvat diskurssit

Maaseutukeskisyyden häviäminen on keskeisin muuttuva diskurssi. Se on myös yhteneväinen hypoteesin kanssa. Maaseudun korostaminen muuttuu tasapainoa hakevaksi tilaksi, jossa

huomioidaan yhtä lailla maaseutu ja kaupunki. Uusi, ilmaantuva kaupunkipuhe siirtää maaseutukeskeisyyden diskurssin taka-alalle. Maahenki muuttuu todellisuudesta, jaetusta elämäntavasta osaksi historiallista kaanonia, jonka kautta identiteetti rakentuu historiallisen perspektiivin varaan. Käytännön merkitys siis katoaa lähes täysin, sen sijaan aatehistoriallisesta näkökulmasta sen merkitys puolueen kertomuksen ylläpitäjänä säilyy. Tämä muutos välittyy ohjelmatasolle politiikan tavoitteiden muutoksena. Diskurssia häivytetään hitaasti, samalla muutosta pehmennetään pitämällä kertomusta yllä. Uusia sävyjä diskurssi saa luonnonsuojelupuheen ilmaantuessa ohjelmatekstiin. Maaseudun elinvoimaisuutta ei missään vaiheessa kiistetä, sen rooli vain pienenee samassa suhteessa kuin ympäröivän yhteiskunnan rakenteissa tapahtuu muutosta. Yhä harvemman saadessa elantonsa alkutuotannosta on myös sen etua ajavan puolueen äänestäjäkunta potentiaalisesti pienempi. Tällöin on luontevaa, että maaseutukeskeisyyden korostamisen sijaan etsitään vaihtoehtoisia ratkaisuja, joiden avulla potentiaalista äänestäjäkuntaa on mahdollista laajentaa.

Yleisödiskurssiksi kutsun ohjelman puhuttelumuotoa. Puhuuko se rajatulle vai laajalle joukolle? Ohjelmissa on havaittavissa selkeästi muutos, jonka aikana rajattu yleisö pyritään muuttamaan universaaliyleisöksi²⁶⁰. Puhuttelumuoto vaihtuu rajatusta, talonpoikaisväestöön ja maaseutujen ihmisiin keskittyvästä laajempaa joukkoa tavoittelevaksi. Arvoasetelmissa tapahtuva muutos näkyy myös tavoitteiden asettelun muutoksena, mutta selkeimmin retorisisina sanavalintoina, joiden kautta identiteetin asemoiminen vaihtaa näkökulmaa. Toiminnalliselta kannalta ohjelman rooli on siis suunnata tekstin kautta tapahtuvaa puhetta kohti haluttua yleisöä. Tavoiteltu lukijakunta on määriteltävä asetettujen tavoitteiden mukaisesti. Muuttuva yleisödiskurssi tekee ohjelman tekstilajista yleisemmän. Julistuksenomainen talonpoikaisteksti muuttuu puntaroivammaksi yleiseksi puheeksi. Tätä kautta arvopohjan laajeneminen on mahdollista tuoda mukaan ohjelmatekstiin, mutta samalla menetetään väistämättä tietty terävyys, jonka tarkemmin rajatun yleisön puhutteluun käytetyt sanavalinnat mahdollistavat.

Talonpoikaisdiskurssin häviäminen tapahtuu samanaikaisesti puhuttelumuodon muuttumisen kanssa. Tämä muutos voidaan tulkita joko siirtymänä yleispuolueen suuntaan tai vaihtoehtoisesti paluuna alkuperäiseen ideologiaan, eli keskusta-aatteeseen alkiolaisuuteen. Nämä prosessit vievät kehitystä samaan suuntaan, mutta tulkinnasta riippuen perustelu muutokselle on erilainen.

²⁶⁰ Käsitteet Perelmanin: Perelman 1996, 50—51, Perelman ja Olbrechts-Tyteca 1971, 67—74; ks. myös Summa 1996, 67—68; Koistinen 1998, 47.

Talonpoikaisuuden häviäminen tarkoittaa ohjelmapuheessa toisaalta ideologista muutosta, toisaalta se on myös käytännön politiikan ohjaamista.

Talonpoikaisdiskurssi nousee esille siis sekä käytännöllisessä että ideologisessa kontekstissa. Sen linkittäminen maahankeeseen ja maaseutukeskiseen elämäntapaan tuo jatkuvuutta identiteetin kannalta, tällöin se liitetään osaksi puolueen pyhiä arvoja. Käytännön politiikan kannalta se häviää lähes täysin tarkastelujakson aikana. Puhe muuttuu käytännöllisestä abstraktimmaksi.

Kaupunkipuheen ilmaantuminen ohjelmapuheeseen on keskeisin uutena mukaan tuleva diskurssi. Jako kaupunki—maaseutu-akselille ei enää ole yksioikoisen polarisoitunut paha—hyvä-jakolinjalle, vaan puhe muuttuu tasapainoa hakevaksi. Vuonna 1950 teollistumisen piti sopeutua maaseutuhenkiseen elämäntapaan, vain vuosikymmen myöhemmin tilanne oli kääntynyt pääläelle ja etenevä kaupungistuminen vei elinvoiman maaseutukeskisyydeltä. Kaupunkeja asukkaineen ei ollut varaa pitää enää yksinmaan vältettävänä, oman näkemyksen vastaisena poolina. Tasapainottaminen alkaa rakentua yhteiselon hakemisella, tämä suhde kehittyy ohjelmapuheessa myöhemmin symbioottiseksi kansallisen kokonaisuuden muodostavaksi tilaksi.

Talonpoikaisdiskurssi ja kaupunkidiskurssi heijastavat kahta puolta samasta asiasta. Väistyttyä diskurssi tekee tilaa ilmaantuvalla. Voidaan ajatella, että ideologiaan mahtuu vain rajattu määrä erilaisia painotuksia, joista puolueen on valittava toimintansa kannalta keskeisimmät kyetäkseen määrittämään identiteettinsä olennaiset osat. Vanhasta on luovuttava, jotta syntyy tilaa uudelle. Näin toimintaa on mahdollista ohjata tekstin tasolla. Ohjelmaan sitouttaminen erityisesti silloin, kun siihen on tuotu uusia elementtejä, muodostuu haasteeksi puoluejohdolle. Muutos on tekstitasolla dramaattisempi kuin koetussa historiassa, sillä teksti ei huomioi suoraan kahden ohjelman väliin jäävää aikaa, jolloin muutoksesta on keskusteltu.

5. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

5.1. Keskeiset johtopäätökset

Muutos on siis havaittavissa diskurssien kautta puolueohjelmissa. Olen analysoinut yhdeksää Maalaisliiton ja Keskustapuolueen ohjelmaa ja reflektoinut näihin kahta Kokoomuksen ja kahta Suomen pientalonpoikien puolueen ja Suomen maaseudun puolueen ohjelmaa. Puolue muuttuu suhteessa toimintaympäristöönsä. Tällöin puhutaan kotimaan politiikasta kannatusvaihteluineen ja päivän kysymyksineen. Samalla maailma on siirtynyt maailmansotien jälkeisestä ajasta kohti kylmää sotaa ja kauhun tasapainoa.

5.1.1. Muutoksen kolme vaihetta

Olen analysoinut vuosien 1952—1976 välistä ajanjaksoa ja analyysini perusteella olen jakanut muutoksen kolmeen eri vaiheeseen ohjelmatason muutoksen mukaan. Ensimmäinen vaihe on ennakoiminen, jolloin muutoksen tarpeellisuus on puntarissa. Tällöin puolueen toimijat ovat eri linjoilla halutusta politiikan suunnasta. Osa kannattaa vanhaa, selkeän agraaripainotteista ideologiaa ja totutussa toimintatavassa pysymistä. Samalla ääntään nostaa kuuluville joukko, jonka mielestä tarvitaan ideologista uudelleenohjausta. Linjajaot puolueen sisällä käyvät valtataistelua ja voittajaksi selvinneen suunta tulee valituksi. Maalaisliiton tapauksessa muutoksen kannattaminen henkilöityy ennen kaikkea Virolaiseen²⁶¹.

Ennakoimisen vaiheen aikana Virolainen valitaan puheenjohtajaksi, Kekkonen valitaan presidentiksi ja suomalainen yhteiskunta kokee ensimmäiset merkit rakennemuutoksesta. Tilanne aktualisoituu ja on johdonmukaista kuvata tilannetta jopa periaatteiden kriisiytymisenä. Tällöin syntyy tarve uudistua sekä toiminnan että periaatteen tasolla. Ohjelmaan muutosta tuodaan hiljaisesti luopumalla ääneen julistetusta agrarismista. Prosessi siis alkaa, mutta ei ota vielä voimakkaita askeleita, kyse onkin tunnustelusta.

Toinen vaihe on tasapainottaminen. Tällöin muutos on tapahtunut, mutta sen vaikutuksista ei ole vielä selkeää käsitystä. Puolueen nimi vaihdettiin Maalaisliitosta Keskustapuolueeksi. Samalla puolueen ideologia sai tuekseen laajemman identiteetin, jonka haluttiin tavoittavan entistä

²⁶¹ Ks. esim. Virolainen 1982, 187.

laajemman äänestäjäkunnan. Tarkkaan rajattu agrarismi häviää ohjelmista lähes tyystin, sen sijaan kuvataan tasapainoa maaseudun ja kaupungin välillä. Keskusta—periferia-jaottelu lievenee vaiheen loppua kohden. Kaupungin näkeminen ehdottomasti elinkelvottomana alueena, joka muuttaa perinteisiä elinolosuhteita luonnottomasti vaihtuu kahden ääripään toisiaan tukevaan symbioosiin.

Tasapainottamista tapahtuu siis ideologian tasolla, jolloin sen keskeisin merkitys on uusien äänestäjien houkutteleminen. Vanhoista äänestäjistä osa katsoi puolueen peruslinjan muuttuneen liikaa ja siirtyi kannattamaan Suomen pientalonpoikien puoluetta. Identiteetti siis muuttui liikaa jotta peruskannattajat olisivat pysyneet puolueuskollisina. Tasapainon hakeminen jatkuu tuomalla vastaavasti pienviljelijän näkökulmaa enemmän ohjelmatekstiin.

Kolmas vaihe on vakiinnuttaminen. Vaihetta kuvaa ensi alkuun pettymys eduskuntavaaleissa ja muutoksen onnistuneisuuden julkinen kyseenalaistaminen. Vaiheen kuluessa valitulla tiellä kuitenkin pysytään ja ideologista linjaa seurataan järjestelmällisesti. Ideologinen ankkurointi rakentuu osin myös uusalkiolaisuuden ja ”aitovierille” palaamisen kautta, jolloin muutosta perustellaan siten, että tiukka agrarismi oli alun perinkin puolueen ensimmäisen ideologin mielestä liian rajattu ideologinen lähtökohta. Tällöin puolueen identiteetiksi vakiintuu maaseudun yleispuolueena toimiminen, samalla kuitenkin vedetään kaupunkialueita mukaan toimintalinjan rakentamiseen.

Ennakoimisen ja tasapainottamisen vaiheiden välissä oleva tila jäsentyy muutoksen hyväksymisen kautta. Tällöin puheenjohtajaksi valittu Virolainen sai valintansa kautta mandaatin toiminnalleen puolueen uudistamiseksi. Vaiheet limittyvät osin toisiinsa, mutta ovat kuitenkin selkeästi erotettavissa omiksi ajanjaksoikseen.

Valtakunnan paluu sodasta arkeen 1940-luvun lopulla tarkoitti virallisen rauhansopimuksen tekoa Neuvostoliiton kanssa ja tarkkaa diplomaattista tasapainottelua ulkopoliittisen aseman kanssa. Väli rauhan ehtojen täytäntöönpanoa valvonut Ždanovin komissio vartioi Suomen politiikkaa Tornista käsin. Paasikivi nousi pääministeriksi ja alkoi noudattaa nimeään kantanutta linjaa, jonka mukaan ulkopoliittikka on aina etusijalla suhteessa sisäpolitiikkaan pienessä maassa. Tavoitteena oli varmistaa, ettei rautaesiripun raja kulkisi Suomen länsirajan mukaisesti. Neuvostoliitto kietoi Suomen omaan vaikutuspiiriinsä YYA-sopimuksella, mutta Paasikiven vaatimalla sanamuodolla, jossa kriisitilanteessa Neuvostoliiton sotilaallisen avun tarpeen täytyi olla kummankin sopijapuolen

tunnustama. Paasikiven linjan mukaisesti haluttiin pysyä puolueettomana suurvaltojen kriiseissä.²⁶²

Sodassa menetettyjen alueiden väestön asuttaminen oli huomattava ponnistus, koska kotinsa menettäneitä oli 230 000. Vennamo johti asutustoimintaa ja oli itse laatinut luonnoksen maanhankintalaista. Asutustoiminnan keskeisimpiä yhteiskunnallisia vaikutuksia on, että rakenteellinen siirtymä maatalousyhteiskunnasta teolliseksi yhteiskunnaksi siirtyi useita vuosia eteenpäin. Peltojen raivaus piti työttömyyden alhaisena ja kotien rakennus oli yhteinen projekti, joka piti yhteiskunnalliset kiistat maltillisissa mitoissa.²⁶³

Huomattavaa siis on, että agraaripuolueelle oli kysyntää pientilallisten asuttamassa maassa, joka on rakenteeltaan selkeästi maatalousvoittoinen. Maaseutukeskisyys on todellisuutta, jota ei ole puolueen minäkuvan kannalta tarvetta muuttaa. Olemassaololle on selkeä syy uuden kokonaisen pienviljelijäryhmittymän syntyessä asutustoiminnan seurauksena ja tällöin myös tavoiteltu äänestäjäkunta on melko tarkkaan rajattu.

Ohjelmapuheessahan tämä näkyy selkeästi: Maalaisliitto vuonna 1950 on selkeästi agraaripuolue. Diskurssikehikossa pysyvät selonteot ovat keskiössä. Toimintaa ohjaa paluu normaaliin päiväjärjestykseen jossa laillisuus on toiminnan ytimessä.

Vuonna 1945 säädetty maanhankintalaki ja 1949 säädetyt Arava-lait mahdollistivat sodanjälkeisen jälleenrakennuksen, joka hidasti kaupungistumista jopa 20 vuotta sotien päättymisen jälkeen. Ensimmäisen tasavallan aikainen yhteiskuntarakenne säilyi siltä kannalta, että maatalouselinkeinot työllistivät 1950-luvun alussa 46 prosenttia väestöstä. Meinander kuitenkin huomauttaa, ettei vahvaa maaseutuleimaa pidä kuitenkaan liioitella, koska työväenluokka ja keskiluokan ryhmittymät kasvoivat samaan aikaan ja 1950-luvun kulkua määrittääkin siirtyminen keskiluokkaisempaan arvomaailmaan. Tämä muutos tapahtui kuitenkin hyvin eri tahtiin maan eri kolkilla, Itä-Suomi ja Lappi olivat asutustoiminnan keskiössä siinä missä lounainen rannikko oli keskiluokkaistumisen ydinaluetta.²⁶⁴

Yhteiskunnan rakenne oli keskellä hidasta mutta varmaa muutosta, joka vaikutti olennaisesti maalaisliittolaiseen maailmankuvaan. Kysyntä pienviljelijäpuolueelle oli 1950-luvulla vielä selviö.

²⁶² Meinander 1999, 248—251, 254, 262, 264—265; Nevakivi 2006, 220—222.

²⁶³ Meinander 1999, 274.

²⁶⁴ Mt., 278, 282—284. Keskiluokkaisuus oli Suomessa avoimempaa uusiutuvan kulttuurin vaikutuksille kuin vanhoillisempi porvarillisuus.

Asutustoiminnan aiheuttama viivästymä kaupungistumiselle toi lisää aikaa agraaripuolueen kysynnälle pidempään kuin muissa Pohjoismaissa²⁶⁵. Puolueen toiminnan sisäinen valtataistelu puheenjohtajan ja sisäpiirin välillä toi omat jännitteensä politiikan tekoon, erityisesti jakolinjat uudistumista kohti enenevässä määrin kallistuneen Virolaisen ja agraariaatteen kannalla pysyneen Sukselaisen välillä rytmittivät puolueen sisäistä toimintaa, jossa tahdin määräsi kuitenkin yhä suurempaa roolia ottanut Kekkonen.

Vuoden 1950 ohjelma kuvaa siis hyvin sitä aikakautta, jolloin yhteiskunta alkoi rakentaa maata uudestaan. Se on vielä tukevasti kiinni yhteiskuntaluokkiin perustuvassa äänestäjäkunnassa, jossa maataloudesta elävä väestö tarvitsi oman puolueen. Kiinnostavaa onkin, kuinka voimakas muutos olisi ollut ilman viivästymää, jonka asutustoiminta aiheutti. Teollistuminen ja kaupungistuminen viivästyivät, tuoden näin lisää aikaa maaseutupuolueen tarpeellisuudelle. Muissa Pohjoismaissa teollistuminen oli jo ennen toisen maailmansodan alkua pidemmällä kuin Suomessa, näin myös niissä toimineet agraaripuolueet joutuivat kohtaamaan yhteiskunnan muutoksen Suomea aikaisemmassa vaiheessa.

Uusien pientilojen raivaaminen pidensi luokkapuolueiden aikakautta. Toisaalta pienviljelijäkysymys nousi uudelleen keskiöön Vennamon ottaessa ideologisen tilan haltuunsa SPP:n kautta vuodesta 1959 alkaen. Sama ilmiö, joka oli tuonut tekohengitystä maalaisliittolaiselle maailmankuvalle, oli lopulta suurin kompastuskivi uudistumisen tiellä. Tosin ilman Vennamon toimintaa historia olisi todennäköisesti erilainen.

1960-luvulla puolueen elintila alkoi jo kaventua. Muutos ohjelmapuheessa on myös selkeästi havaittavissa ensinnäkin suhteessa Suomen pientalonpoikien puolueen populistisiin äänenpainoihin ja toiseksi Kokoomukseen, joka myös laajensi äänestäjäpohjaansa asemoitumalla yleispuolueeksi.

Kolmelle vuosikymmenelle sijoittuva analyysin aikajakso kuvaa otollisesti sitä, kuinka puolueen toimintaa suuntaavat paitsi sen omat intentiot myös muuttuva toimintaympäristö. Nykyaikaisin termein voidaan puhua muutoshalusta ja -vastarinnasta, jotka jakoivat maalaisliittolaisten rivejä. Toimijan näkökulmasta on kiinnostavaa punnita sitä, kuinka tilannetta on reflektoitu sekä muutosta kannattaneiden että vastustaneiden keskuudessa.

²⁶⁵ Meinander 1999, 283; ks. myös Arter 2001a, 61.

Vennamolaisten muodostama ”uhka” on myös läsnä alati kasvavana tendenssinä 1960-luvulla koko ajan. Alun perin lyhytaikaiseksi arvioitu ilmiö oli suuressa roolissa politikoinnin areenalla. Keskustapuolueelle uhka oli samalla sekä puolueen sisäinen että ulkopuolinen. Sisäpuolisen uhan muodosti äänien valuminen SMP:n haaviin, kuitenkin on huomattava ulkoisen uhan näkökulmasta, että SMP ilmaisi selkein äänenpainoin olevansa muista puolueista riippumaton poliittinen toimija. Se oli siis johtajansa entistä puoluetta lähellä oleva ulkopuolinen, hallitsemattomissa oleva tekijä.

Analyysin tuloksissa tämä SMP:n kahtalainen rooli näkyy sekä SMP:n että Keskustapuolueen ohjelmissa. Samalla areenalla erilaisin ase-in kamppailevat puolueet olivat toistensa pahimmat haastajat. Tasapainottelu muutoksen ja pysyvyyden välissä muodostavat oman kokonaisuutensa, jonka avulla muutoksen diskursseja on mahdollista tulkita laajasti ja tarkkaan.

Yleispuolueistaminen on siis analyysini mukaan jaettavissa kolmeen vaiheeseen. Kukin vaihe koostuu omista tunnuspiirteistään ja on osin limittäinen edellisen ja seuraavan vaiheen kanssa, sillä puolueen kehitys on kuitenkin jatkumo, johon tarkkoja rajoja on mahdotonta vetää. Ohjelmien välille rajanveto sopii, sillä tekstiaineistot on luontevaa jakaa eri vaiheisiin havaittujen diskurssien perusteella. Ennakoimisen vaiheessa nousevat korostuneesti esiin maaseutukeskisyyden häviämisen ja minäkuva-muutoksen hypoteesit. Tällöin muutosprosessi lähtee liikkeelle halusta omaksua uusi minäkuva, laajempi puolueidentiteetti. Tämä tarkoittaa vanhasta luopumista ja tässä tapauksessa erityisesti aiemman puolueidentiteetin muuttamista. Ennakoiminen on ensimmäinen näytös ennen varsinaista muutosta, tällöin luodaan pohja, jonka varaan uusi identiteetti voidaan tukevasti rakentaa. Perusnäkökulman muuttaminen näkyy ohjelmatekstissä siis laajentumisena, jonka seurauksena tavoiteltua äänestäjäkuntaa on mahdotonta rajata yhtä tarkasti kuin aiemmin.

Näkyvimmän muutoksen sijoittaminen tasapainottamisvaiheeseen on tietoinen ratkaisu. Tällöin uusi nimi yksinään on jo riittävän selkeä indikaatio muutoksesta. Ohjelman muuttaminen vain nimen osalta kuvaa tilannetta, jossa identiteetin rakentaminen on vielä kesken, mutta selkeästi edistynyt. Toisessa vaiheessa on jo nähtävissä viitteitä alkuperäiseen identiteettiin palaamisen hypoteesista, mutta ne selkiytyvät vasta kolmannessa vaiheessa.

1960-luvun loppua kohti tultaessa Keskustapuolue otti ensimmäisiä askeliaan uuden nimensä kanssa. Valitun yleispuoluestrategian toivottiin olevan onnistunut. Puolueen asemoituminen julkisesti keskustaan ja hillitymmiin oikeammalle nosti puolueen sisäisenä liikkeenä ryhmän 70,

jonka vasemmistolaiset avaukset haastoivat valitun politiikan. Tarkoituksena oli ”oikaista oikeistovinoumaa ja korjatakseen vennamolaisuudesta tehtyjä vääriä johtopäätöksiä”²⁶⁶. Toinen keskeinen vaikuttava tekijä oli puoluelainsäädännön uudistuminen ja puolueiden aseman virallistaminen. Laajemmassa mittakaavassa Euroopan ”hullu vuosi” 1968 näkyi myös Suomessa, erityisesti aktivoitumassa olleen suurten ikäluokkien nuorison toiminnassa. Yhä jatkuneella Vietnamin sodalla ja kylmän sodan kireillä suurvaltasuhteilla oli myös vaikutuksensa 1970-luvun alussa.²⁶⁷

Kiinnostavaa on, että muutos ei ensi alkuun vaikuttanut lupaavalta. Tappio vuoden 1970 vaaleissa antaa vaikutelman, jonka mukaan tavoiteltu muutos olisi ollut väärä strateginen veto. Vanhojen äänestäjien menettäminen puolueesta loikanneelle Vennamolalle oli kirvelevä tappio. Muut pohjoismaiset agraaripuolueet kohtasivat saman tilanteen, jossa muutos ei tuonut toivottua keskusasmaa.

Kotimaassa maaseutujen väestöä tympi, jopa suorastaan raivostutti eduskuntavaalien kynnyksellä maatalousverotuksen uudistus, joka koettiin epäoikeudenmukaiseksi. Verolain periaatteena oli maataloustuotannon jatkuva tehostaminen raskain koneinvestoinnein ja myrkytyksin, samalla tuottavuuden ja tehokkuuden tuli kasvaa voimakkaasti. Maatalousväestöstä kuitenkin vain pieni osa näki itsensä yrittäjinä, joiden päätarkoitus oli tuotannon tehostaminen.²⁶⁸

Tämä verotusuudistus näkyy myös ohjelmatasolla, vuoden 1970 lähiajan tavoiteohjelmassa maatalouden verotus on saanut oman lukunsa, jossa todetaan: ”Maatalousverotuksen epäkohdat on viipymättä korjattava ja räikeimmät todettavissa olevat epäoikeudenmukaisuudet hyvitetävä seuraavissa verotuksissa”²⁶⁹.

Yleisvaltakunnalliset ajankohtaiset asiat siirtyvät siis melko nopealla sykkeellä näkyviksi teemoiksi myös ohjelmassa. Verotusuudistus oli jättänyt ikään kuin takaportin, jossa Keskustapuolueen kannattajia siirtyi äänestämään SMP:tä eduskuntavaaleissa, vaikkakaan se ei yksinomaan ollut ainoa Keskustapuolueen tilannetta heikentänyt tekijä.

Sisäisesti puoluetta rasitti paitsi kaupungistumisen aiheuttama äänien menetys, myös eräänlainen järjestöväsymys vallitsi erityisesti piirijärjestötason ukkoutuessa. Virolaisen ja Karjalaisen

²⁶⁶ Isohookana-Asunmaa 2006, 165.

²⁶⁷ Mt., 160—161, 221.

²⁶⁸ Mt., 221—222.

²⁶⁹ Keskustapuolueen lähiajan tavoitteet 1970.

keskinäinen valtataistelu jo tulevia presidentinvaaleja ennakoiden näkyi sekä linjojen jakautumisessa että johtajien huomion kiinnittyessä valtataisteluun, koska Kekkosen uskottiin olevan valmis luopumaan maan johtamisesta 1974. Karjalaisen ympärille kerääntyvä K-linja alkoi olla yhä enemmän hänen valtaklikkinsä. Vennamolaiset ja kokoomuslaiset ruokkivat antikekkoslaisuutta. Puolue jakautui yhä syvemmin linjoittain, sillä Sukselaisella oli yhä omat kannattajansa, Virolainen lähestyi oikeistolinjaa yhä voimakkaammin, entisen tasapainoilijan roolinsa sijasta. Jotkut kannattivat Kelan johtajaksi siirtynyttä Jaakko Pajulaa. SDP kirjasikin arvionsa, että Keskustalla on neljä eri johtohahmoa. Eduskunnassa tilanne oli vasemmiston hajaannuksen takia osin kinkkinen siinä mielessä, että puolue joutui tukemaan vasemmistoa, vaikka suurin osa sen kannattajista oli enemmän konservatiiviseen oikeistoon päin kallellaan. Virolaisen ohjaava ote osin hämärtyi. Puolueen toiminta oli hajaantunutta ja epäloogista, mikä oli tietysti omiaan hämmentämään äänestäjien mielikuvaa puolueesta.²⁷⁰

Muutoksen ja uudistumisen kanssa tasapainoileminen muodostavat selkeitä diskursiivisia kokonaisuuksia uuden vuosikymmenen alun ohjelmiin. Toisaalta yhteiskunnan nopea muutos kaupungistumisen kautta pakotti jatkamaan muutosta, toisaalta entisten kannattajien pitäminen osoittautui heti alkumetreillä vaikeaksi maaseutuväestön sisäisen liikehdinnän takia. Muutoksen perustelemisen diskurssi on muuttunut retrospektiiviseksi. Aiemmin muutosta perusteltiin tarpeella, toteutettua muutosta perustellaan historiallisen jatkumon rakentamisella.

Tämä näkyy esimerkiksi seuraavissa lainauksissa ohjelmista:

”Yhteiskuntamme terveen kehityksen turvaamiseksi on välttämätöntä, että maa- ja metsätalous pidetään joka suhteessa tasa-arvoisena ns. teollistuneiden elinkeinojen kanssa. Maatilataloudesta toimeentulonsa saavalle väestölle, niin omaa työtään tekevälle viljelijäväestölle kuin palkkatyöväellekin, on luotava taloudellisen ja henkisen elämän kehityksen edellytykset niin, että tämä väestö saa joka suhteessa tasa-arvoisen aseman muilla aloilla työskentelevän väestön kanssa. Viljelijäväestön asema on turvattava niin, että maassa maatalous voisi jatkuvasti perustua vapaaseen talonpoikaisomistukseen ja pienviljelyyn. Maatilatalouteen välittömästi liittyvien puutarhatalouden, porotalouden, metsästyksen ja kalastuksen kehityksestä on huolehdittava.”²⁷¹

Verrattuna uudempaan muutos on suuri:

”Koska maataloustuotanto on yhä enenevässä määrin riippuvainen ulkomailta tuotavista polttoaineista ja muista tuotantotarvikkeista, on maataloustuotantomme aleneminen nopeasti pysäytettävä, jotta elintarvikehuoltomme voidaan turvata myös tulevaisuudessa. Maa- ja metsätalouden riittävä työvoima tulevaisuudessa on tehokkain toimenpitein turvattava. Tämä edellyttää ennen kaikkea riittäviä vakautetun luoton saantimahdollisuuksia. Peruselintarvikkeiden tuotannon ohella on maataloustuotantoamme monipuolistettava uusia oloihimme soveltuvia

²⁷⁰ Isohookana-Asunmaa 2006, 226.

²⁷¹ Maalaisliiton periaateohjelma 1962.

tuotannonalo- ja kehittämällä. Maaseudun luontaisten elinkeinojen kuten kala- ja porotalouden kehittämismahdollisuuksista on erityisesti huolehdittava. Tuotantoedellytyksiä kehitysalueilla ja pienillä tiloilla on parannettava myös suoraa tulotukea merkittävästi lisäämällä. Erityisesti nuorten ryhtymistä maatalousammattiin on nykyisestään tuntuvasti helpotettava.”²⁷²

Muutoksen tapahtuminen kytkeytyy historiallisesti hetkiin, jolloin asemoituminen uuden ideologian mukaisesti keskusta-asemaan täytyi toteuttaa. Suurin, puolueväkeä kylmännyt hetki oli kuitenkin tappio vuoden 1970 eduskuntavaaleissa, joissa vennamolaiset moninkertaistivat paikkansa samalla kun Keskustapuolueen silmin uudistus näytti epäonnistuneelta. Yleispuoluestrategiat eivät siis ainakaan heti tuottaneet toivottua tulosta laajemmasta äänestäjäkunnasta – päinvastoin oli menetetty ääniä.²⁷³

Eduskuntavaalit käytiin 15.—16.3.1970. Tulos muutti eduskunnan enemmistön ei-sosialistiseksi, Keskustapuolue sen sijaan menetti 68 000 ääntä verrattuna edellisiin vaaleihin, sen edustajamäärä putosi 50:stä 36:een. SMP sai jo edustajana olleen Vennamon lisäksi 17 edustajaa. Kokoomus lisäsi paikkojaan 26:sta 37:ään, SDP selvisi melko vähin vaurioin vain kolme paikkaa menettäen 55:stä 52:een.²⁷⁴

Keskustalle suurimman ei-sosialistisen puolueen aseman menetyks Kokoomukselle ja ”perälaudan pettäminen” SMP:lle oli suuri sokki. Nimenmuutosta seuranneina vuosina puolueen toisen maailmansodan jälkeen nopeasti kehittynyt organisaatio ja sen verkostot mahdollistivat selviytymisen vaikeiden aikojen yli säilyttämällä peruskannattajakunnan tuen. Suomalainen agraaritaustainen puolue onkin selviytynyt pohjoismaisessa kontekstissa parhaiten uudelleenidentifioitumisen kustannuksista. Sinänsä ”Keskustan ihmeestä” puhuminen ei ole liioiteltua, vaikka Kääriäisellä siihen tietysti liittyykin ideologinen kytkös.²⁷⁵

Subjektien näkökulmasta havainnoituna puolueen muutos oli melkoinen harppaus kohti sangen tuntematonta tulevaisuutta. Muuttuvassa tilanteessa puolueen sisäiset ja ulkoiset tendenssit haastavat puolueen toimijoita. Historian korostamista voidaan käyttää ratkaisun etsimisessä vaikeissa tilanteissa, joissa puolue joutuu pohtimaan oikeutuksensa retoriikkaa. Historiasta ja sen

²⁷² Keskustapuolueen yleisohjelma 1974.

²⁷³ Arter 2001a, 68—69.

²⁷⁴ Isohookana-Asunmaa 2006, 240.

²⁷⁵ Arter 2001a, 92, 83; ks. myös Sundberg 1994; keskiryhmien yhteistyöstä ja järjestörakenteen muutoksesta ks. Isohookana-Asunmaa 2006, 168—174; Kääriäinen 2002, 9—10.

tulkitsemisesta etsitään ratkaisuja ja oikeutusta. Oppositioaikana ideologian on todettu olevan tavallista suuremmassa roolissa puolueen toiminnassa.²⁷⁶

Vuoden 1970 tappiovaalien jälkeen tunnelmat olivat matalalla, valittu uusi yleispuoluestrategia ei ainakaan heti tuonut helpotusta pienentyvän äänestäjäkunnan ongelmaan. Olikin käynyt päinvastoin, suurimman ei-sosialistisen puolueen asema oli menetetty. Sekä Kokoomus että vaaleissa esille noussut SMP tekivät nousua politiikan tekojen areenan keskiöön.²⁷⁷

Murrosvaihe voidaan, kuten Aarnio esittää, nähdä uuden sukupolven koulumiselle otollisena hetkenä, jolloin vastuuta siirretään tulokkaille. Perinteisesti on ajateltu, että ohjelman kirjoittamiseen osallistumalla uudet henkilöt voivat näyttää kykynsä samalla kun heitä perehdytetään kommunikaatioyhteyden löytämiseen ohjelman kirjoittamisen prosessin kautta.²⁷⁸

Vaalitappion jälkeen puolueessa nousi esille johdon uudistamisen ajankohtaisuus. Vuoden 1972 Jyväskylän puoluekokouksessa puolueen varapuheenjohtajaksi nousi nuori kasvo, Paavo Väyrynen. Ohjelmatyön johtaminen annettiin Väyrykselle, joka koki sen itselleen ”mieluisaksi ja haastavaksi tehtäväksi”, joskin hän kuvailee olleensa pettynyt jäätyään Sorsan I hallituksen ulkopuolelle.²⁷⁹

Väyrysen mukaantulo toi uudet kasvot puolueen galleriaan. Muutoksen jälkeinen aika onkin luontevaa jakaa kahteen osaan sen mukaan, kuinka ohjelmien kirjoittamisen vastuujako meni. Väyrysen vetovuoron alkaessa nuorisojärjestö oli aktiivinen, puolueen tilanne vaakalaudalla. Muutos on retorisella tasolla selkeä, sillä paitsi sanastot, myös usea diskursiivinen ulottuvuus saa uuden muodon Väyrysen ajan ohjelmissa.

Toisaalta näin Väyrynen saattoi omien sanojensa mukaan keskittyä ohjelmatyön uudistamiseen paremmin ja laajemmin perehtyen. Tavoitteeksi hän asetti aatteellisen uudistumisen, eli ”paluun keskusta-aatteen juurille”. Väyrykselle tämä näyttäytyi sekä keskusteluna elämän ja politiikan arvoista että aatteellisuuden selkiyttämisenä vasemmiston ja oikeiston välissä.²⁸⁰

”Kysymys oli aatteellisesta pohdinnasta aatteen omilla ehdoilla, mutta samalla tavoitteeni oli kirkastaa puolueen aatetta siten, että sen kannatus voisi vahvistua ja kasvaa. Yhtäältä oli pyrittävä siihen, että tärkeiden kannattajaryhmien – ennen muuta maaseudun ja kehitysalueiden ihmisten – näkemykset ja

²⁷⁶ Aarnio 1998, 172.

²⁷⁷ Arter 2001a, 68–69.

²⁷⁸ Aarnio 1998, 170–173.

²⁷⁹ Väyrynen 1993a, 52–53.

²⁸⁰ Väyrynen 1993, 54.

puolueen aate kävisivät mahdollisimman pitkälle yksiin. Toisaalta pyrkimyksenä oli vetää puolueen piiriin uusia kannattajia, varsinkin nuorisoa.”²⁸¹

Värysen näkemys muutosprosessista oli siis selkiyttäminen. Paluu aatteen juurille kuvaa juuri tuota historiasta esiin nostettavaa puolueen olemassaolon oikeuttamista. Värysen prosessi eteni siten, että hän alkoi kyseenalaistaa tuolloin vallassa olleen yhteiskunnallisen suunnittelun tarkoituksenmukaisuutta. Poliitiikan tavoitteena oli oltava materialismin sijaan ihmisen ja luonnon terveys.²⁸²

Värysen aatteellista ”manifestointia” on kuvailtu uusalkiolaisuudeksi, mutta toisaalta myös arvosteltu jälkijättöiseksi vastaukseksi yhteiskunnallisena aatteena hiipuneelle marxismille, sekä politiikan todellisuudelle vieraaksi symboliseksi puheeksi. Toisaalta Arter nostaa Värysen puolueen hahmoista ensimmäiseksi, joka kykeni olemuksellaan siirtämään puolueen pois Kekkosen jättämästä pitkästä varjosta. Kääriäisen mukaan Värynen oli keskeisin hahmo puolueen yhtenäisyyden luomisessa Virolaisen ja Karjalaisen välienselvittelyn jälkeen, sillä vaikka Värynen luettiin K-ryhmään kuuluvaksi, hän ei identifioitunut siihen, vaan haki omaa, uutta kolmannen linjan politiikkaansa.²⁸³

Värysen ajan ohjelmia leimaakin juurille palaamista kuvaava diskurssi. Viitteitä tästä löytyy toki aiemmistakin ohjelmista, kuten Keskustapuolueen ensimmäinen ohjelma osoittaa²⁸⁴. Ihmisyydestä ja terveydestä, yleisestä sivistyksestä kohoavat diskursiiviset kokonaisuudet ovat viitteitä puolueen ideologisesta historiasta. Samalla niiden kautta tarjotaan vastausta SMP:n haasteeseen.

Kiinnostavasti puolueessa oli 1960-luvun lopussa ja 1970-luvun alussa vallalla muiden sisäisten jakautumisten lisäksi kaksi toisilleen vastakkaista tendenssiä, joiden mielestä puolueen asemoituminen oikeisto—vasemmisto-akselilla oli laskettava uudestaan. Ryhmä 70 halusi siis viedä puoluetta vasemmalle ja näki siirtymän oikeammalle virheenä. Oikeisto-linjaus puolestaan näki aiemmissa ohjelmissa liikaa sosialidemokraateille tyypillisiä painotuksia.²⁸⁵

1970-luvun tultaessa ja sen kuluessa ohjelmien dualistinen luonne toisaalta juurille palaamisen ja alkuperäisen ideologian tavoittamisen sekä uusien äänestäjien, erityisesti nuorison tavoittaminen

²⁸¹ Mt., 54.

²⁸² Mt., 55.

²⁸³ Aarnio 1998, 176; Arter 2001a, 70; Kääriäinen 2002, 216.

²⁸⁴ Keskustapuolueen yleisohjelma 1968, Alkio-sitaatti: ” Ihmisyyden ja sen kehitystarve on pantava kaiken yhteiskunnallisen ja valtiollisen uudistamisen pohjaksi.”.

²⁸⁵ Isohookana-Asunmaa 2006, 165, 226—228.

muodostavat kiinnostavia diskursiivisia kokonaisuuksia, joiden kautta identiteetin hahmottaminen rakentuu yhä syvemmin ideologian kautta tapahtuvaksi prosessiksi. Uudelleen luomisen tavoittaminen rakentuu siis kahtaalle, toisaalta puolueen äärimmäiseen menneisyyteen, toisaalta tulevaisuuteen. Ihmisyyden diskurssin korostaminen tuo toisaalta aikakaudet ylittävää jatkuvuuden tunnetta, johon identiteetin perustuksia voidaan rakentaa.

”Maalaisliitto-keskustapuolue on vaikuttanut omilla periaatteillaan ja käytännön politiikallaan suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ehkä enemmän kuin mikään muu poliittinen voima. Keskustalaisia aatteita vastustavat voimat ovat parlamentaarisen, kansanvaltaisen järjestelmän merkityksen vähetessä ja tiukan eturyhmäpolitiikan voimistuessa sekä keskustapuolueen voiman heikentyessä saaneet entistä lujemman otteen maan asioiden hoidossa. Varsinkin viimeisten vuosien aikana ovat keskittämistä suosivat, ahtaasti materialismiin perustuvat poliittisyhteiskunnalliset ryhmittymät johtaneet yhteiskuntaa ihmisten henkisen ja aineellisen hyvinvoinnin kannalta nurjaan suuntaan.”²⁸⁶

Puolue siis hakee oikeutusta olemassaololleen historiasta kumpuavasta vaikutuksellisuudestaan. Tilannekohtainen tunnustelu ja poliittisen ilmapiirin aistiminen luovat edellytykset muutoksen muovaamiselle haluttuun suuntaan.

5.1.2 Pysyvät & muuttuvat diskurssit ohjelmissa

Muutoksen tiukka ajallinen jaottelu on totta kai keinotekoinen järjestyksen luomisen väline tutkimuksessa. Todellisuudessa voidaan vain harvoin nimetä tietty hetki, johon ajallinen raja on mahdollista vetää luontevasti. Olen tässä tutkimuksessa rakentanut kaksi diskurssikehikkoa, jolloin diskurssit ovat jakautuneet joko pysyviin, puolueen olemassaolon kertomusta kuvaaviin selontekoihin tai muuttuviin, ajallisesta kontekstista merkityksensä saaviin diskursseihin. Kummassakin ryhmässä tapahtuu selkeitä muutoksia, jotka ovat analyysin tasolla havaittavissa. Pysyvien diskurssien kehikossa olen havainnut minäkuvan muutoksen olevan keskeinen tekijä puolueen identiteetin uudelleenmäärittelyssä. Tällöin maaseutukeskisyys ensin häivytetään taustalle ja myöhemmin palautetaan ohjelmatekstiin uusien merkitysten perusajatuksena. Näin luodaan yhtenäinen kertomus, johon puolueen olemassaolo on mahdollista sijoittaa kronologisesti.

Muuttuvien diskurssien kehikossa vaihtelu on suurempaa ja ajankohtaisten asioiden kommentointi nousee keskiöön. Tällöin poliittisen elämän impulssi siirtyy nopeammin ohjelmatasolle. Samoin

²⁸⁶ Keskustapuolueen tavoitteet 1970-luvun lopulla.

tavoiteltu muutos on helpompi tuoda ohjelmaan ensin muuttuvien diskurssien kautta. Pysyvien diskurssien muutos on suurempi ja puolueen identiteettiä voimakkaammin muokkaava muutos, joten se tapahtuu hitaammassa tahdissa.

Puolueen identiteetti määräytyy sen ideologisen perustan mukaan. Muutosta puolueohjelmissa on mahdollista havainnoida diskurssien kautta. Tällöin lähdetään diskurssin määritelmästä, jonka kautta kuvataan kokonaisiasia, pysyviä merkityskokonaisuuksia, joiden muutosta ja vaihtelua on mahdollista tutkia. Diskurssit rakentuvat toisaalta tekstin ulkopuolella sen tuottamisvaiheen kautta, jolloin valinnoista keskustellaan. Toisaalta ne paikantuvat myös suhteessa toisiinsa erilaisilla aikaulottuvuuksilla. Tällöin selonteot voidaan ymmärtää sekä todellisuuden tuottamisena että sen kuvaamisena²⁸⁷. Haluttu toiminnan suunta on analysoijan päätettävissä. Tässä tutkielmassa käsitan diskurssien tutkimisen todellisuuden kuvaamisen tutkimisena, sillä todellisuuden tuottamisen tutkiminen vaatisi historiallisen perspektiiviin laajempaa kartoittamista muun muassa aikalaishaastatteluiden kautta. Todellisuuden kuvaamisen kautta rakentuvat diskurssit voidaan käsittää valmiina tekstinä, jossa haluttu ilmaisumuoto on jo valittu ja tutkijan kannalta keskeistä on hahmottaa se, miten kutakin tilannetta on pyritty kuvaamaan, toisin sanoen, millaisia merkityksiä ja konnotaatioita tapahtumat saavat, miten niitä selitetään ja millaisia tulkintoja niille annetaan. Näin rakentuva analyysi etenee valittujen kehikkojen kautta rakentaen kuvausta siitä, kuinka todellisuutta on kuvattu.

Muutos tapahtuu samanaikaisesti pysyvyyden kautta ja tässä on kyse valinnoista, joiden kautta puolue rakentaa minäkuvansa osin tietoisesti osin tiedostamatta. Tietoisien identiteetin rakentaminen perustuu ideologisiin linjauksiin, joiden kautta otetaan oma tila kullakin ristiriitaulottuvuudella. Keskeisin ulottuvuus on oikeisto—vasemmisto-akseli, johon sijoittuminen kuvaa suhdetta muihin parlamentaarisiin puolueisiin. Tietoisella nimenvaihdolla Maalaisliitto siis muutti omaa tilaansa tällä akselilla jo pelkän uuden nimensä kautta. Keskustapuolueen tila on hyvin erilainen kuin Maalaisliiton.

Muutos on myös tiedostamatonta, tätä on osin mahdotonta tutkia, sillä puolueen tiedostamaton identiteetti on sanallisen tason tavoittamattomissa. Kääriäinen nimittää tätä puolueen syväidentiteetiksi²⁸⁸. Sen luonteesta voidaan esittää arvailuja ja sitä voidaan kuvailla suhteessa tiedostettuun, mutta sen tavoittaminen tutkimuksellisin keinoin on sangen epätieteellisellä

²⁸⁷ Ks. esim. Jokinen, Juhila ja Suoninen, 1999 diskurssianalyysin koulukunnista.

²⁸⁸ Kääriäinen 2002, 46—50.

pohjalla. Kuitenkin minäkuvan kannalta nämä molemmat tasot ovat liikkeessä suhteessa toisiinsa. Tiedostamaton identiteetti tarjoaa siis apuvälineen tietoisuuden rakentamiselle.

Minäkuvan tavoittamisessa on tutkimuksessa turvauduttava puolueen itsensä tapaan ilmaista identiteettiään. Tällöin puhutaan niistä traditioista, joihin halutaan liittyä ja joiden kautta arvomaailma rakentuu. Sanallisella tasolla tätä on mahdollista havainnoida. Identifikaatio on siis minäkuvan rakentamisen väline. Ohjelmassa tämä näkyy erityisen selkeästi.

Ohjelmien ajankohtaisuus on havainnoitavissa suhteessa historiallisiin tapahtumiin. Esimerkiksi maatalousverotuksen muutokset näkyvät suoraan 1970-luvun taitteen molemmin puolin. Voidaan puhua ohjelmien ajankohtaisuudesta. Tietty osa ohjelmaa on varattu puolueen historian esittelylle ja sitä kautta tapahtuvalle olemassaolon narratiivin rakentamiselle. Osa kuvaa puolueen politiikkaa tavoitteellisesti ja vaihtelevan seikkaperäisesti. Poliitiikan kuvaaminen on sekä pitkän aikakauden kuvaamista, menneisyyden linkittämistä nykyhetkeen ja tulevaan että ajankohtaisten asioiden kommentointia. Pitkä tähtäin ja lyhytkestoisempi nykyhetken toiminta limittyvät siis ohjelmapuheessa toisiinsa. Ajankohtaisuus nousee esiin selvästi omana temaattisena osanaan ja tässä tapahtuvat muutokset kuvaavat politiikan ja toiminnan muutosta. Pitkän aikavälin muutos kuvaa arvojen ja identiteetin muutosta. Murrosvaiheessa on keskeistä erottaa pitkän ja lyhyen aikavälin muutos toisistaan. Tällöin lyhyessä ajassa voidaan tuoda ohjelmatasolle suuriakin muutoksia ensin nopeaan politiikan uudelleen suuntaamiseen, ja riittävän ajan kuluttua ne voidaan ankkuroida²⁸⁹ osaksi pitkän aikavälin muutosta ja tavoitteita. Muutoksen vähittäinen ujuttaminen osaksi omaa historiaa on sekä taitoa että aikaa vaativa prosessi.

5.1.3. Hypoteesien testaus

Tasapainottamisen ja vakiinnuttamisen välissä oleva aika oli tilanteisuuden näkökulmasta selkeästi riskialtis ajanjakso. Muutos oli omaksuttu, kuitenkin oli kiinnitettävä huomiota sekä nousevaan SPP:n uhkaan että samalla yleispuolueareenalla ottelevan Kokoomuksen toimintaan. Oman tilan ottaminen tapahtuu kahteen suuntaan. Vanhojen äänestäjien pitäminen samalla, kun uusia ääniä haalitaan, on ehdottomasti riskialtis vaihe yleispuoluekehityksessä. Hypoteesien kautta

²⁸⁹ ymmärrä käsitteen Billigin määritelmän kautta, Billig 1991, 64—65.

tarkasteltuna muutos näkyy selvästi ja tätä kautta on mahdollista asemoida havaitut diskurssit kehikoihin.

Maaseutukeskisyyden häivyttäminen on ehdottomasti selvimmin havaittavissa oleva hypoteesi ja se saakin tukea analyysin tulosten mukaan. Muutos ohjelmason puheessa heijastelee suoraan suhdetta maaseutuun. Ihannoivasta siirrytään etääntyneempään, konkreettisesta abstraktimpaan. Maaseutukeskisyydestä tulee ihailtavan elämäntavan sijaan käytännöllinen osa yhteiskuntaa, joka tarvitsee eri alojen toimijoita. Toisaalta luonnonsuojelu tuo uutta väriä ympäristösuhteeseen. Maalaisliiton konkreettinen, käytännöllinen suhde maahan ja siitä elävään väestöön muuttuu abstraktimmaksi, samalla kun yhteiskunta muuttuu monimutkaisemmaksi, moniulotteisemmaksi ja hajaantuneemmaksi.

Toisaalta tarkasteluajanjakson loppua kohti tekstiin palaa tietty nostalginen ihannointi, jonka kautta identiteettiä ankkuroidaan ottamatta sitä kuitenkaan suoraan käytännön politiikan ohjaajaksi. Uusalkiolaisuus antaa ideologista vipuvartta eräänlaisena päivitettyä maahenkenä, jolloin muutos on helpompi sopeuttaa osaksi puolueen narratiivia.

Minäkuvan muutos on hypoteesina abstraktimpi. Tutkin tätä tekstin tasolla suoraan ilmaistuna puolueen käsityksenä itsestään. Tämä linkittyy luontevimmin tavoiteltuun äänestäjäkuntaan, eli siihen ketä puolue katsoo edustavansa. Yleispuoluekehityksen teorian näkökulmasta tarkastellaan tavoitellun äänestäjäjoukon laajentumista, jolloin puolueen minäkuva myös laajenee vastaavasti. Minäkuvan kautta puolue asemoi itsensä tiettyyn sijaintiin erilaisilla ristiriitaisuutuuksilla. Oikeisto—vasemmisto-ulottuvuudella Maalaisliitto siirtyi oikeammalle, lähemmäs keskustapistettä, mutta kuten Arter arvoi, ei tämä välttämättä tarkoita aidossa keskusta-asemassa olemista²⁹⁰.

Hypoteesi saa tekstuaalisella tasolla tukea, koska minäkuvan laajentuminen ilmenee ennen muuta retorisen otteen muutoksena. Tarkkaan rajatun yleisön sijaan siirrytään puhuttelemaan sekä maaseudun että kaupunkien väestöä. Muodostuva yleisösuhte kuvaava ennen muuta puolueen heijastamaa kuvaa omasta identiteetistään, joka muuttuu rajatusta abstraktimmaksi.

Tämä siirtymä jätti myös ideologista tilaa, jonka SPP otti haltuunsa asemoimalla itsensä avoimesti niiden pienviljelijöiden ääneksi, jotka Keskustapuolue oli SPP:n näkemyksen unohtanut.

²⁹⁰ Arter 2001a, 74.

Minäkuvan avartamisella oli siis suurta vaikutusta puolue-elämään Suomessa. Suhde Kokoomukseen oli kilpailullisempi, sillä äänestäjäintressit ovat osin päällekkäiset. Kaupunkien keskiluokkaistuva väestö oli kilpailun kohteena.

Hypoteesissani oletin myös, että muutos näkyy paluuna alkuperäiseen ideologiaan, jota on käytännöllisintä kutsua alkiolaisuudeksi sen alkuperäisen oppi-isän mukaan. Tämä saa tukea ohjelmatasolla kahdella tapaa. Ensinnäkin suorina viittauksina alkiolaiseen ideologiaan, ihmisläheisyyteen ja humaaniuteen, joiden tulee olla puolueen toiminnan johtotähtinä. Tämä ideologinen virittäminen tapahtuu ohjelman johdannossa, jossa puolueen tarkoitusta selvitetään ennen varsinaiseen tavoitelistaukseen siirtymistä. Näin rakennetaan myös osaltaan olemassaolon kertomusta, jonka kautta nykyhetken toimintatarvetta perustellaan. Tätä hypoteesia on mahdollista tarkastella vain niissä ohjelmissa, jotka olen sijoittanut muutoksen jälkeisiksi. Ideologisen kurssin korjaamista voidaan pitää syynä kirjoittaa puolueelle uusi ohjelma.

Hypoteesin kautta hahmotettuna tämä korjausliike näkyy myös epäsuorasti, toiminnan ja tavoitteiden muuttamisena. Tällöin se ilmenee johdannon jälkeisessä tekstissä, jossa kuvataan puolueen ajamaa politiikkaa johdantoa seikkaperäisemmin. Ilmeneminen ei tietenkään ole yhtä suoraan havaittavissa olevaa. Tällöin puhutaan ohjelmatason nyansseista ja muuttuvasta poliittisesta agendasta. Alkiolaisuus ja sen edustamat diskurssit – terveys, sivistys, kehitys ja hyvinvointi – ovat pysyvien diskurssien kehikkoon kuuluvia, mutta aktualisoituessaan ne nostetaan ohjelmaan näkyvämmiin mukaan, tällöin ne siirtyvät osin muuttuviksi, nopeatempoisemmiksi selonteoiksi, joiden kautta tehdään arkipäivän politiikkaa.

Hävittyään vuoden 1970 vaalit ja SMP:n nostettua dramaattisesti kannatustaan oli Keskustapuolue kysymysten edessä. Valittu yleispuoluestrategia ei ollut tuottanut välitöntä tulosta. Sen sijaan oli jopa menetetty ääniä ja edustajapaikkoja. Ohjelmatasolla pettymystä olisi voitu kommentoida suoraan, sen sijaan valittiin kuitenkin uuden, jo esille tuodun politiikan jatkaminen. Tappiota häivytettiin taustalle, sen syitä kommentoitiin ohjelmassa kantaaottavasti. Tästä esimerkkinä toimii selvimmin maatalousverotuksen uudistaminen. Tilannetta koetettiin muokata siten, ettei ainakaan enempää menetettäisi ääniä. Toisaalta vaalitappion häivyttämisen hypoteesille ei löydy yhtä selvää tukea kuin muille hypoteeseille. Se esiintyy vain aavistuksenomaisena välähdyksenä ohjelmapuheessa.

Kolme hypoteesia neljästä saivat siis selvästi tukea analyysin perusteella. Neljättä oli vaikeampi havaita ja sen ei voi katsoa saaneen selkeää, suoraan aineistosta johdettavissa olevaa tukea. Selkeimmin tukea saava hypoteesi on maaseutukeskisyyden häivyttäminen, joka tapahtuu sekä retorisella tasolla että käytännön politiikan ja tavoitteiden uudelleenasettelussa. Minäkuvan laajentuminen näkyy yleisösuhteen muutoksena, jolloin oletus tavoitettavissa olevista äänestäjistä laajenee oleellisesti. Paluu alkuperäiseen ideologiaan näkyy sekä suorina viittauksina että ideologisina kannanottoina. Minäkuvan ja ideologian hypoteesit saavat selvän tuen aineistosta, mutta ne eivät nouse aivan yhtä keskeiseen asemaan kuin maaseutukeskisyyden häivyttäminen.

5.1.4. Muutos suhteessa teoriaan

Kirchheimer tiivistää yleispuoluekehityksen taustalla olevat teemat viiteen pääkohtaan. Puolueen ideologisen painolastin vähentäminen on näistä ensimmäinen. Johdon roolia on kasvatettava ja yksittäisten jäsenten pienennettävä. Keskeisen kannattajaryhmän roolia on samoin vähennettävä ja uusia kannattajia on haettava mahdollisimman monista eri intressiryhmistä äänten ja rahoituksen takia.²⁹¹

Kirchheimer jakaa yleispuoluekehityksen viiteen eri muutokseen²⁹². Näistä ensimmäinen on ideologisen painolastin keventäminen. Maalaisliiton tapauksessa sijoittuminen kaaderi- tai joukkopuolueeksi ei ole täysin selkeä, koska siinä on piirteitä molemmista. Tällöin myös yleispuolueeksi siirtyminen tapahtuu suhteessa molempiin edeltäviksi määriteltäviin puoluemalleihin. Minäkuvan muuttamishalu ei suinkaan ollut puolueessa yksimielinen päätös, vaan ennen kaikkea Virolaisen kaukonäköisyyttä yleisen pohjoismaisen kehityksen mittakaavassa. Puolueen sisäiset linjajaot ja henkilökemiat vaikuttivat suuresti siihen, kuinka muutosehdotuksiin suhtauduttiin. Ohjelmatasolla nämä ristiriidat kuitenkin häivytetään, sillä puolueen tahdon ilmaisu on yksituumainen.

Luultavaa onkin, että agraaritaustaisella ideologialla varustelulla puolueella ei olisi ollut tulevaisuutta laajaa ja jopa ankaraa rakenneuudistusta läpi käyvässä Suomessa. Toteutumaton

²⁹¹ Kirchheimer 1960, 190—191.

²⁹² Mt., 190—191.

historia on toisaalta arvaamaton tutkimuksen ala. Arterin mukaan vahva organisaatio ja lojaalien peruskannattajien tuki pelasti puolueen pohjoismaisten verrokkiensa kohtalolta²⁹³

Toisaalta esimerkiksi kokoomus julistautuu valtakunnalliseksi yleispuolueeksi, jolloin se tavoittelee mahdollisimman laajaa äänestäjäkuntaa aiemman kaaderi-identiteetin sijaan. Tällöin keskustalaiset ja kokoomuslaiset tavoittelevat osin samaa äänestäjäkuntaa, joista erotuksena vennamolaiset tavoittelivat niitä äänestäjiä, jotka eivät katsoneet kuuluvansa yleispuolueistuviin puolueisiin. Keskustalaisessa historiankirjoituksessa tätä kautta kutsutaan ”perälaudan pettämiseksi”²⁹⁴.

Virolaisen keskeinen rooli muutosvaiheessa sopii Kirchheimerin toiseen teesiin. Tällöin ylimmän puoluejohdon rooli korostuu. Tätä ei tietenkään voi suoraan päätellä tekstiaineiston analyysistä, mutta se nousee selkeästi esiin taustakirjallisuudesta. Päämäärien ja sen myötä vastuun muuttaminen kansalliseksi eikä vain puolueen sisäiseksi, näkyy ohjelmissa selkeästi. Puolueet esittävät ajavansa kaikkien väestönosien asiaa, erityisesti ihmisyyden diskurssin aladiskurssit kuvaavat tätä. Toisaalta aikakaudelle tyypillinen suunnitelmallisuuden korostaminen ja usko suunnittelun mahdollisuuteen tuo etenkin porvaripuolueita lähemmäs toisiaan tältä näkökannalta tarkasteltuna. Valtakunnallinen suunnittelu koko kansan parhaaksi saa paljon tilaa ohjelmateksteissä. Muutos aiempaan on huomattava. Toisaalta ohjelmaa on helppo pitää sellaisena viestintävälineenä, jonka kautta on aiheellista ja tarpeellista esittää koko kansakunnan olojen parantamiseen tähtääviä tavoitteita. Suorassa kontaktissa tapahtuva viestintä ei usein kykene samanlaiseen laajaan huomioimiseen.

Laajentamalla vastuupohjaa koko kansaa koskevaksi, ja myös vastuun antaminen kansalle itselleen luo hyvin tilaa tällaiselle toiminnalle, joka on Kirchheimerin toinen ehto yleispuolueelle. Ohjelmatasolla tarkasteltuna tämä siis näkyy selkeästi ja sen havaitseminen on selkeästi sidottu aikakauteen, teema alkaa esiintyä yleispuoluekehitykseksi luettavien tapahtumien aattona, ikään kuin muutosta jo vaivihkaa ennakoiden. Toki vastuun tematiikka esiintyy aiemmissakin ohjelmissa, mutta sen asteittainen levittäytyminen kohti kansallisia päämääriä tuo esille muutoksen, jossa puolue haluaa edustaa laajemmin kuin vain yhtä kansanosaa, tässä tapauksessa maalaisväestöä. Vastuullisuuden nimissä voidaan siis luoda myös velvoitteita niille, joiden mandaatin puolue toiminnalleen haluaa. Tämä on melkoisen ovela taktinen siirto siltä kannalta, että lupaukset eivät

²⁹³ Arter 2001a, 92; 2001b, 178.

²⁹⁴ Kääriäinen 2002, 95–100.

ole ilmaisia, vaan vastavuoroisuuteen perustuvia. Puolueen esittämä kuva ihmiskunnasta ja ihmisyyden diskurssissa kuvatut tavoitteet on täytettävä tai ainakin vähintään otettava agendan kärkeen jokaisen ihmisen elämässä.

Arterhan pitää Maalaisliittoa saranapuolueena, mutta Keskustapuolue ei täytä enää ehtoja, sillä sen tulos ja sen myötä asema puolueiden vallanjaossa on vaihdellut rajusti. Kääriäisen mukaan muutos yleispuolueeksi onnistuu, joskin viiveellä.²⁹⁵

Kolmas vaade yleispuolueelle on yksittäisen jäsenen roolin pieneneminen. Tämä on tietysti suorassa suhteessa äänestäjäkunnan laajenemiseen. Jäsenen rooli ei ohjelmatasolla välity suoraan, mutta toisaalta kasvava joukko potentiaalisia äänestäjiä näkyy aiempaa laajempaa puhutteluna tekstissä. Kolmatta kohtaa ei siis voi suoraan havaita, koska se on luonteeltaan toiminnallinen, eikä tekstuaalisen tason muutos. Sen vaikutukset sen sijaan tehdään ohjelmatasolla näkyviksi retoristen valintojen kautta.

Neljänneksi teemaksi nousee luokka-asetelman häivyttäminen aiemman korostamisen sijaan. Aineistossa tämä näkyy selkeästi ja olen kuvannut sitä puolueen minäkuvan muutoksen hypoteesin kautta. Puhetapa ja puhuttelumuoto muuttuvat yleisiksi. Enää ei nimetä tiettyä äänestäjäkuntaa, jonka yhteiskunnallisia asioita ajetaan, vaan korostetaan kansan laajoja piirejä. Ohjelmassa nostetaan esiin yleinen ääni, kehitys ja hyvinvointi osana kansan kokonaisvaltaista siirtymää uuteen aikakauteen. Maaseutukesisyys häviää ja uusi asemoituminen maaseudun yleispuolueeksi liukuu ajan myötä myös kaupunkeihin. Vastakkainasettelu kahden elämänpiirin, maaseudun ja kaupungin välillä lientyy muuttuen symbioottiseksi suhteeksi, jossa kumpikaan ei voi hyvin ilman toista.

Viides kohta on pääsy erilaisiin intressiryhmiin. Maalaisliiton keskeisin intressiryhmä oli luontevasti ollut MTK, jonka suhde puolueeseen oli ollut kiinteä. Ohjelmatasolla pidentyvää liekaa ei tuoda suoraan esiin, vaan se on havaittavissa vain viittauksina. Tällöinkin nostetaan korostuneesti esiin mahdollisia uusia intressiryhmiä. MTK:n asema säilyy silti keskeisenä, eikä maaseutuelinkeinon säilyttämisen tärkeyttä kiisteta missään vaiheessa.²⁹⁶

²⁹⁵ Arter 2001a 72–74 (hinge).

²⁹⁶ Sundberg 1994, 166.

Kirchheimerin esittämät teoreettiset muutokset yleispuolueeksi haluavalle puolueelle ovat siis paikannettavissa puolueohjelma-aineistosta. Identiteetin merkitys väljenee äänestäjäkunnan laajenemisen edellä. Tiukasti rajattu potentiaalinen äänestäjäkunta muotoillaan uudestaan. Kiinnostavaa on alkioalaisuuden korostettu nostaminen toiminnan oikeuttajaksi. Tällöin muutos voidaan perustella paluuna alkuun, ylevään historiaan, jonka oppi-isä on muotoillut. Alkion ajatukset ovat tarpeeksi humaaneja ja yleismaailmallisia, jotta ne voidaan valjastaa myös yleispuolueen ohjelmien käyttöön. Kukaan muu puolueen oppi-isistä ei liene yhtä kätevästi sovitettavissa ideologiseksi majakaksi.

Kirchheimerin mukaan puolueen tulee olla jo valmiiksi suuri, jotta muutos yleispuolueeksi voi onnistua. Tämä pätee Maalaisliiton kohdalla, sillä se oli paitsi eduskuntapuolue, myös presidentin puolue. Vaikka Kekkonen oli nimellisesti puolue-elämän yläpuolella, oli hänen vaikutuksensa Maalaisliiton toimintaan kiistaton.²⁹⁷

Jäsenten roolin pienentämistä, eli Kirchheimerin kolmatta kohtaa on vaikeampi havaita ohjelmatasolla suoraan. Luokkien korostamisen vähentäminen sen sijaan näkyy hyvin selkeästi ohjelmateksteissä. Väestönosien nimeämistä vältellään, sen sijaan puhutaan kansan laajoista piireistä ja kerroksista. Aiemmat ilmaisut maaseudun väestöstä täydentyvät myös kaupunkien asukkailla. Erottelua ja vastakkainasettelua pyritään lieventämään ottamalla mukaan kaikki, joita puolue sanoo haluavansa edustaa.

Viides kohta Kirchheimerin listauksessa on intressiryhmien rahoituksen turvaaminen uusien jäsenten sisäänpääsyn kautta. Tätä on vaikeaa, jos ei suorastaan mahdotonta tutkia ohjelmien tekstuaalisella tasolla, mutta taustadiskurssin kautta aspekti nousee esille.

Ohjelman tasolla ei tietenkään voida täysin luontevasti tutkia näitä аспектеja, joiden oletetaan esiintyvän puolueen toiminnan kaikilla tasoilla, erityisesti sen käytännön toimissa. Ohjelma kuitenkin on puolueen tahdonilmaisu, jonka kautta pyritään muokkaamaan identiteettiä menneen ja tulevan aikaulottuvuuden kautta nykyhetkessä. Rakenteen, sanastojen ja diskurssien kautta ohjelmasta rakentuu kokonaisuus, joka heijastaa sitä, mitä puolue kokee haluavansa edustaa. Muutos joukkopuolueesta yleispuolueeksi ei juuri ikinä tapahdu täydellisesti teoreettista mallia noudattaen.

²⁹⁷ Kirchheimer 1966, 197; Arter 2001a 59—60; Hokkanen 2002, 332—334.

Mallilla on kuitenkin selkeästi painoarvoa, sillä siihen on mahdollista suhteuttaa tutkimuksen kautta havaittavia muutoksia puolueiden rooleissa ja tavoitteissa.

Arterin mukaan Maalaisliitto ei onnistunut ainakaan heti näiden vaatimusten täyttämisessä. Vuoden 1970 protestivaalit ja äänten vuotaminen vennamolaisille aikaansaativat suurimman puolueen aseman menetyksen.²⁹⁸

Kannatuksen laskusta huolimatta puolue ei vajonnut pienpuolueiden joukkoon, kuten pohjoismaiset vastineensa. Tästä syystä Arter näkeekin Maalaisliiton onnistuneimpana muodonmuuttajana skandinaavisten agraaripuolueiden ryppäessä. Arter tosin muistuttaa, ettei muutos ollut täydellisesti sellainen, kuin Kirchheimer sen teoreettisella tasolla määrittä. Arter kysyykin, onko yleispuoluemallia järkevää soveltaa puoluetutkimukseen.²⁹⁹

Mielestäni Kirchheimerin teesejä on niiden teoreettisuudesta huolimatta järkevää ja kiinnostavaa soveltaa puoluetutkimukseen. Ohjelmatutkimuksessa niiden rooli on ennen muuta ohjaava, koska yleispuolueelle asetettujen vaateiden kautta on mahdollista asettaa erilaisia tekijöitä, joiden kautta ohjelmatason muutosta halutaan tutkia.

Ohjelma puolueen toiminnan kuvaajana peilaa puolueen ideologiaa, toisaalta se myös kuvaa puolueen käsitystä itsestään, tällöin sitä on mahdollista verrata teoreettisten mallien jäsenyyksiin. Mikään malli ei toteudu käytännössä täysin teorian toisintona, vaan se saa aina omat ominaispiirteensä ja omaleimaisuutensa ympäröivistä tekijöistä ja tilanteista. Ohjelman suhde teoriaan muodostaa myös kysymyksen ohjelman kirjoittamisesta.

Aarnio toteaa, että ohjelman kirjoitusprosessi vaatii monenlaisia ihmisiä, joiden poliittinen ura on ollut keskenään eri vaiheissa. Kommunikaatioyhteys luo edellytykset prosessille. Erilaisiksi ”tyypeiksi” Aarnio nimeää esimerkiksi aloittelijan, konkarin, keulakuvaksi halajavan sekä organisaattorin. Erilaiset ihmiset luovat hiljaisen tiedon tilan, jossa tekeminen mahdollistuu. Toisaalta ryhmätyön merkityksen korostaminen peittää konfliktiluonteen. Annetaan kuvaa oman puolueen sisäisestä toiminnasta täydellisenä harmoniana, jossa puhutaan yhdellä suulla.³⁰⁰

Kirjoittajan kyky ja halukkuus ovat keskeisiä tekijöitä ohjelmaprosessissa. Toisaalta kirjoittajalla on käsissään suuri valta päättää, mitä ohjelmaan katsotaan kuuluvaksi, ja mikä vaietaan jättämällä se

²⁹⁸ Arter 2001a, 68.

²⁹⁹ Arter 2001b, 178; Arter 2001a, 93.

³⁰⁰ Aarnio 1998, 166–168.

ohjelman ulkopuolelle. Aarnion mukaan vanhemmille puolueille on haastavampaa lisätä asioita ohjelman agendalle.³⁰¹

Ohjelma pätevyitymisen kanavana on kaksisuuntainen prosessi, jossa henkilö antaa aikansa ja työpanoksensa ohjelman kirjoittamiselle. Vastineeksi hän saa näkyvyyttä ja tulee tunnetummaksi ainakin puolueen piirissä.³⁰²

Ohjelmalla on siis merkitystä paitsi ulospäin suuntautuvana tiedon välittämisen kanavana, myös puolueen sisälle, kohti sen aktiivisia toimijoita. Ideologian ja tavoitteiden sanallistaminen mahdollistaa teoreettisten näkemysten punnitsemisen ja peilaamisen. Ohjelma ei siis ole vain paperi, vaan aktiivinen politiikan tekemisen väline, jonka kautta toimintaa on mahdollista jäsentää ja ohjata. Tehdyt valinnat kuvaavat aikaa ja paikkaa, puolueen toimintaympäristöä kirjoitushetkellä ja kirjoittajan reflektiota tuosta hetkestä. Muuttuva ympäristö haastaa myös ohjelman päivittämiseen.

5.2. Pohdinta

Kuinka hallita muutosta, kun lopputuloksesta ei ole mitään takeita? Onko parempi muuttua vai pysyä ennallaan? Tällaisia kysymyksiä joutuu pohtimaan puolue, jonka potentiaalinen äänestäjäkunta on muuttumassa ja harvenemassa rajusti nopeassa tahdissa. Uudistamisen halutaan olevan samalla tarpeeksi maltillista, jotta puolueen perusidentiteetti säilyy, mutta toisaalta uudistuksen täytyy olla tarpeeksi suuri, jotta potentiaalisten äänestäjien kiinnostus herää.

Olen tässä tutkielmassa kuvannut yhden suomalaisen puolueen muutosta agraaritaustaisesta viljelijäpuolueesta yleispuolueeksi. Tutkimus on rakentunut diskurssianalyysin avulla tekstipohjaiseksi. Operointi tapahtuu tällöin aineistosta paikantuvien selontekojen tutkimiseen. Lisäksi lähdekirjallisuus antaa mahdollisuuksia pohtia diskurssien rakentumista, mutta nämä pohdinnat eivät tietenkään ole suoranaisia tuloksia. Varsinaiset tulokset ovat tekstiaineistosta paikantuvat diskurssit ja niissä havaittavat muutokset.

³⁰¹ Mt., 170.

³⁰² Mt., 172.

Ohjelmaa on ajateltava omana kokonaisuutenaan, joka muodostaa tekstin tasolla rakentuvan maailman. Tätä kautta määritellään puolueen olemassaolon tarkoitus, se ydin jonka varaan arvot ja tavoitteet rakennetaan. Kokonaisuutena nähtävä ohjelma on siis aina valmis, se on hyväksytty ja julkaistu, sanamuodot on hiottu paikoilleen ja lausumat punnittu. Tällöin myös analyysissä voidaan lähteä siitä oletuksesta, että ohjelma kuvaa puolueen tavoitteita mahdollisimman totuudenmukaisesti. Ohjelma ei ole vain kaunopuhetta ja suuria sanoja, se on aktiivinen politiikan teon väline.

Toisaalta on syytä pohtia, millainen suhde ohjelmaan puolueella on. Onko kyseessä julistus vai sitova toimintaohje. Ohjelma voi olla myös mainoksen kaltainen tapa värvätä äänestäjiä, näin erityisesti populistisissa ohjelmissa. Tavoitteiden ilmaisun tapa muuttuu suhteessa ohjelmaan sitoutumisessa. Toimintaohjeena ja tavoitteiden kuvaajana oleva ohjelma saa enemmän painoarvoa kuin lain velvoitteesta laadittu julistus, jossa todetaan perusasiat ja vähäeleisen ylimalkaisesti linjataan puolueen tähtäimessä olevat tavoitteet. Ohjelma voi siis olla pelkkä lain vaatima muotoseikka, mutta sitä voi myös käyttää taitavasti poliittisena areenana.

Ajankohtaisuus ohjelmatasolla näkyy erityisesti areenamerkityksen kautta. Tällöin nopeatkin impulssit näkyvät ohjelmissa muutamien vuosien viiveellä. Tässä analyysissä tällaisen merkityksen nostavat esiin sekä Kokoomus että Keskustapuolue vastatessaan SMP:n nousevaan kannatukseen. Vaikka ohjelma ei sinänsä siis ole dialogin muotoon rakentuva vuorovaikutteinen mekanismi, on sen merkitys areenan ja puheenvuoron tarjoajana kiistaton. Kronologisesti etenevä analyysi mahdollistaa tällaisen aikaikkunan kautta tapahtuvan tarkastelun, jolloin ajankohtaiset asiat nousevat myös ohjelmatekstiin puolueen pitkän kaanonin oheen. Näin muodostuu luontaisesti pysyvyyden ja muutoksen avulla etenevä prosessi, johon puolueen kehitys perustuu.

Tekstitasolla operoitaessa on tietysti mahdotonta puhua dialogista ihmisten välillä. Ohjelma-analyysin kautta ei voida tulkita ohjelman kirjoittajan ajatuksia tai tavoitteita. Kiinnostavaa olisikin lisätä haastatteluita ja elämänkerrallista aineistoa analyysiin. Tällöin olisi tietysti tutkimuskysymysten asettelukin erilainen.

Ohjelman kielenkäyttö muuttuu kirjoittajan vaihtuessa. Mitä useampi kirjoittaja, sitä voimakkaammin on valittu ilmaisutapa keskustelun tulos, jopa kompromissi. Yhden kirjoittajan ottaessa vastuun ohjelman tekemisestä on prosessi erilainen. Väyrysen mukaantulo muuttaa ohjelman kieltä selvästi suhteessa aiempaan. Toimikunnan laatimat puolueohjelmat ovat

muodoltaan ja tyyliältään virallisempia. Väyrynen tuo mukaan aatteelliset viitteet selvästi aiempaa voimakkaammin.³⁰³

Ohjelman kirjoittamista vallankäytön välineenä Aarnio toteaa, ettei hänen aineistossaan kukaan avoimesti myöntänyt vallankäytön olemassaoloa tai osuutta ohjelmaprosessin eri vaiheissa. Näkemystensä esille tuomiseen ohjelmaprosessin kautta tapahtuva toiminta näkyykin usein valmiissa tekstissä sanavalintoina tai uudistuneina kannanottoina. Pätevöitymiskanavana ohjelmankirjoittamisprosessin johtaminen sen sijaan voi toimia avoimemmin. Näin keskustan kohdalla kävi erityisesti Väyrykselle, jonka kirjoitusvastuun aikana oiottiin liian vasemmalle menneitä näkemyksiä puolueen politiikan suunnasta. Väyrysen suhde ohjelmaan oli myös enemmän julistuksen kuin ohjenuoran kaltainen. Kokoomuksessa vastaavassa asemassa oli Juha Vikatmaa.³⁰⁴

Ohjelmaa voidaan siis pitää edelleen keskeisenä osana puolueen toimintaa. Sen merkitystä ei sosiaalisen median aikakaudellakaan ole asetettu kyseenalaiseksi. Ohjelma on yhä Borgin listauksen mukaisesti järkevin ja käytännöllisin tapa ideologian ja tavoitteiden ilmaisemiseksi. Ohjelman kautta nähtynä muutos asettuu tilanteen raameihin.

Puolue voi muuttua ja tätä prosessia on mahdollista ohjelma-analyysin kautta tutkia. Pohdinnan tasolla kiinnostavaa on puntaroida tilanteita, jotka olivat avainasemassa tapahtumaketjuissa. Ensinnäkin, mitä olisi tapahtunut, mikäli Virolaista ei olisi valittu puheenjohtajaksi? Olisiko Maalaisliitto pitänyt perinteisen linjansa ja jatkanut agraari-ideologiaan nojaten? Tällöin edessä olisi saattanut olla huomattava äänestäjäkato ja kuihtuminen pienpuolueeksi. Toimintakyvyn kannalta taito lukea yhteiskunnassa vallitsevia hiljaisia signaaleja ja muutostendenssejä onkin ehdottoman tärkeä. Toisaalta tuskin Suomessa olisi kokonaan voitu olla välittämättä muiden pohjoismaisten maaseutupuolueiden nimen- ja ideologian vaihdoksista.

Teorian rajoittaminen Kirchheimeriin olisi toisaalta kiintoisaa, mutta toisaalta uudet näkemykset ja teorian täydennykset tuovat ilmeisen paljon lisää syvyyttä analyysiin. Uudemmat viitekehyksen teoreetikot ovat osoittaneet, että yleispuolueen käsitettä on mahdollista sekä täydentää että uusintaa jokseenkin uudeksi puoluemalliksi. Von Beymen yleispuolue plus tarjoaa hyvän esimerkin ensin mainituksi tapaukseksi, kun taas Panebianco ja Katz & Mair ovat jälkimmäisen ryhmän

³⁰³ Väyrynen 1993, 15–22, Aarnio 1998, 166–172.

³⁰⁴ Aarnio 1998, 166.

edustajia. Teoreettisesti katsoen puoluemallit ovat liikkeessä, kukin tutkija antaa niille uusia merkityksiä niiden poliittisten liikkeiden perustella, joita hän analysoi.³⁰⁵

Puolueen roolia onkin syytä puntaroida myös näiden uusien mallien tarjoaman viitekehyksen kautta. Oiva aihe jatkotutkimukselle voisikin olla tämän teorian analysointi suomalaisten puolueiden tarjoaman aineiston kautta. Puolueohjelma-analyysi on edelleen ajankohtaista monestakin syystä. Ensinnäkin ohjelmien kirjoittaminen ei ole loppunut, vaan niillä on yhä paikkansa puolueen toimintojen joukossa. Ohjelma ilmaisee puolueen tavoitteita, ideologiaa ja olemusta yhtä voimakkaasti kuin aiemminkin. Toiseksi ohjelman kirjoittamista voi tutkia yhä uudelleen, sillä kirjoittajat vaihtuvat, aikakaudelle tyypilliset trendit ja päivänpolttavat kysymykset vaihtuvat ja niiden näkyvyys ja rooli ohjelmassa tarjoavat jatkuvasti lisää materiaalia.

Ohjelman rooli on muuttunut, julistuskirjasta on tullut puolueen identiteetin ilmaisun kanava, joka on puolueen omien vaikuttajien itsensä kirjoittama ja puolueväen hyväksymä. Kukaan ulkopuolinen ei ole kirjoittanut sanoja puolueen suuhun, siksi sen kattavuus ja läpäisevyys on parempi, kuin ulkopuolisten kirjoittamien tekstien. Toisaalta on tietysti syytä karistaa turhat harhakuvitelmat ohjelman kattavuudesta. Ohjelman rooli voi olla vain lain vaatima välttämättömyys.

Puoluetta määrittää mielestäni voimakkaasti myös se, millä tasolla ohjelmaan sitoutuminen tapahtuu. Mikäli ohjelma nähdään vain nimellisenä tahdonjulistuksena, on siihen helppo suhtautua keveästi, jopa piittaamattomasti. Ohjelman ollessa puolueen keskeinen suunnanmäärittäjä voi se toimia joko sitovana ohjenuorana tai vapaamman mandaatin identifikaation tarjoajana. Nämä kaksi viimeksi mainittua tapaa suhtautua ohjelmaan ovat kaikkein hedelmällisimmät, sillä jokainen ohjelmaa lukeva joutuu puntaroimaan näitä kysymyksiä. Ne voivat olla myös puoluejohdon työvälineitä puolueeseen lukeutuvien sitouttamiseksi ohjelman taakse, toisin sanoen puolueen identiteetin taakse.

Ohjelman rooli puolueen identiteetin tarjoajana on siis kiistämätön. Ei ole mitään toista tapaa yhtä taloudellisesti ja systemaattisesti ilmaista puolueen olemassaolon kannalta kirjoitushetkellä keskeiset tekijät. Ohjelman merkitys on siis yhä ajankohtainen.

³⁰⁵ Von Beyme 1985; Panebianco 1988; Mair ja Katz 1997.

Identiteetti on keskeinen kysymys jokaiselle puolueelle näinä yleispuolueiden päivinä, jolloin ihmiset kokevat, etteivät puolueet keskeisten kysymysten kohdalta juuri eroa toisistaan. Identiteetin määrittäjinä voidaan pitää puolueen keskeisiä arvoja, tavoitteita ja sitä, millä keinoin puolue haluaa asiaansa ajettavan. Nämä kaikki näkyvät ohjelmassa. Ohjelmia on mahdollista tutkia ajallisesti pitkänkin ajanjakson verran puolueen sisäistä muutosta tutkien, kuten olen tässä tutkielmassa tehnyt. Vertaileva asetelma puolueiden välillä on myös mahdollinen, ja aivan uudenlaisia vastauksia tarjoava.

Voin analyysin ja teoreettisen viitekehyksen perusteella todeta että keskustapuolueistaminen onnistui siltä kannalta, että puolue ei täysin menettänyt kannatustaan ja vajonnut pienpuolueeksi pohjoismaisten sisarpuolueidensa tavoin. Sen sijaan kyseenalaisempaa on, onnistuiko puolueen muutos joukkopuolueesta yleispuolueeksi kirchheimerilaisittain ajateltuna. Lisäksi erilaiset teoreettiset täydennykset yleispuolueen teoriaan tuovat oman lisänsä analyysin tulosten tulkintaan.

Subjektin näkökulman esilletuomisen kannalta ohjelma on tietenkin hieman haastava aineisto, sillä se ilmaisee kollektiivin tavoitteita, vaikka kirjoittajia olisikin ollut vain yksi. Subjektin esille saaminen vaatii lukijalta vaivannäköä ja myös hieman tahtoa soveltaa lukemaansa teoriaa tutkimaansa käytäntöön. Toisaalta subjektin näkökulman ei tarvitse olla niin yksiuotteinen, voidaankin ajatella, että subjektiivisuus voi näkyä myös kollektiivisen ilmaisun tasolla. Tällöin ryhmän ilmaisumuoto poikkeaa muiden vastaavien kollektiivinen ilmaisusta ja kukin ryhmä haluaa tuoda oman näkökulmansa esille omin sanoin ilmaisemalla. Ohjelmalla on suuri ilmaisuvoima, vaikka sitä pitäisi vain väljempänä ohjenuorana puolueen toimijoille, sillä se kuitenkin tavoittaa sen yhteisöllisen hengen ja ne tavoitteet, jotka puolueen päättävät henkilöt ovat ohjelmaan hyväksyneet.

Subjektiivisuuden ja ylipäättään subjektin esilletuominen on siis haastavaa, mutta toisaalta kiinnostavaa. Ohjelman kirjoittaminen monivaiheisena prosessina tekee osin näkyväksi sen työn, joka käytetään puolueen tahdon ilmaisun sanallistamiseen. Toisaalta osa prosessista on pakostakin näkymättömissä ja tutkimuksen tavoittamattomissa, sillä käsittely tapahtuu osin niin vaivihkaisissa prosesseissa, ettei niitä ole edes sanallistettu laisinkaan.

Skinnerhän painottaa sitä, ettei lopullisia totuuksia ole³⁰⁶. Tutkimuksen tehtävä tältä kannalta on tuoda esille vaihtoehtoisia ja toteutumatta jääneitä tapahtumaketjuja. Ajatusleikin tasolla voidaankin pohtia, mitä olisi tapahtunut, jos puolueen muuttamista vastustanut siipi olisi voittanut ja ideologinen hyppäys jäänyt tapahtumatta. Olisiko puolue haipunut sisarpuolueidensa tavoin pienpuolueeksi, joka taistelee olemassaolostaan jokaisissa vaaleissa? On luultavaa, että puolueen keskeiset ideologit Johannes Virolaisen johdolla näkivät tämän mahdollisuuden sellaisena, jota ei haluttu tutkia pidemmälle. Yhteiskunnan läpi käynyt, koko maata ravistellut muutos pakotti jokaisen puolueen miettimään olemassaolonsa oikeutusta ja agendalleen pääseviä asioita.

Ei voida varmasti sanoa, olisiko Maalaisliiton tulevaisuus ollut näin synkkä ilman nimen ja ideologian muuttamista, mutta historialliset tendenssit viittaavat vahvasti tähän suuntaan. Arter puntaroi Maalaisliiton tapausta ainoana todellisuudessa onnistuneena muutostapauksena pohjosmaisten agraaritaustaisten puolueiden joukossa. Toisaalta Arter muistuttaa, ettei muutos ollut täydellisen yleispuolueen teoreettinen muutos, vaan joitain muuta.³⁰⁷

Retoriselta kannalta ohjelmissa on havaittavissa suuria muutoksia. Kirjoittajasta ja ajankohdasta riippuvat kielelliset valinnat muokkaavat sekä tekstin että lukijan tasoa, eritoten kuitenkin jälkimmäistä siten, että lukijalta odotetaan enemmän tietämystä uudempia ohjelmia luettaessa.

Jatkotutkimuksen kannalta tutkimusote on mielestäni hyvin käytännöllinen, aineistoa voisi laajentaa sekä ajallisesti että muita puolueita koskevaksi. Tällä tavoin kattavuutta olisi suhteellisen helppo lisätä työmäärän pysyessä kohtuullisena. Aineiston analyysiä tukevan ohjelmiston käyttöä voisi myös harkita, keskeisimpänä näistä aineistovälineistä olisi atlas/TI, mikäli diskurssianalyysiä halutaan edelleen käyttää. Skinnerin tutkimusote on edelleen mielekäs ja soveltuu hyvin myös sellaisten tekstiaineistojen analysointiin, joissa subjekti ei ole suoranaisesti tekstin kirjoittaja.

Mielenkiintoista olisi myös koota pohjoismaista puolueohjelma-aineistoa. Erityisesti pohjoismaisten agraaritaustaisten puolueiden ohjelmia puolueen ideologiavaihdoksen aikana olisi kiinnostavaa tutkia. Pohjoismaisittain Suomen tilanne on tietenkin siinä mielessä erilainen, että Maalaisliiton identiteetinvaihdos oli verrattain onnistunut suhteessa vastinkappaleisiinsa Pohjoismaissa. Tästä avautuisi kiinnostava analyttinen lähtökohta, jonka kautta voitaisiin kysyä, miksi näin kävi. Oliko Suomen tilanne jotenkin muista poikkeava erityisesti Neuvostoliiton takia tai

³⁰⁶ Skinner 2002, 16–17.

³⁰⁷ Arter 2001b, 178.

vaikuttivatko henkilövalinnat suuremmin. Arterin toimittamassa kirjassa näitä asioita käsitellään, mutta ohjelma-analyysi jää sivummalle kaikissa artikkeleissa, samoin eri kirjoittajien tapa käsitellä ohjelmia tietysti vaihtelee. Yhtenäisen metodin kautta toteutettu ohjelma-analyysi olisi kiinnostavaa luettavaa.

Puolueen johtajavetoisuuden näkökulmasta ohjelma-analyysi on kiintoisaa erityisesti, mikäli on mahdollista käyttää haastatteluja kuvaamaan aikalaiskokemuksia puolueen sisältä ja ulkopuolelta. Erilaisten toimijoiden roolit näyttäytyvät eri tavoin ihmisille, tämä verraton tietomäärä on vielä lähihistoriaa tutkittaessa tavoitettavissa useiden aikalaispoliitikkojen ja silminnäkijöiden kautta. Tutkimuksen ote voisi tällöin olla voimakkaastikin haastatteluaineistoihin nojaavaa diskurssianalyysiä, jossa tekstikorpuksena toimisivat litteroidut haastattelut.

Henkilökuvaukset ja mahdollisesti saatavilla olevat kirjeenvaihtodokumentit ynnä muut henkilökohtaiset historianlähteet voivat toimia tietämystä syventävänä aineistona. Retorinen analyysi on myös mahdollinen metodologinen valinta, sekä puheiden että kirjallisten aineistojen analysoiminen tämän otteen avulla voi olla hyvin tuottoisa tutkimusmenetelmä. Tätä kautta myös subjektin näkökulmaa voi tuoda esille toisella tavalla, kuin miten olen tässä tutkimuksessa sitä käyttänyt.

Ohjelma-analyysi on edelleen ajankohtaista ja tarpeellista tieteellistä perustutkimusta, jonka kautta on mahdollista saada laajasti tietoa puolueiden sisäisistä representaatioista ja siitä, kuinka puolueiden oma arvopohja reflektoituu ohjelman kautta välittömästi suoraan tekstin kautta ja välillisesti suhtautumisessa ohjelman painoarvoon toiminnan määrittäjänä. Ohjelma pitää siis edelleen paikkansa tiedon ja arvomaailman välittäjänä. Lisäksi, kuten olen tässä tutkimuksessa havainnollistanut, on mahdollista paikantaa puolueessa tapahtuvia muutoksia diskursiivisella otteella ajankohtaan ja odotushorisonttiin heijastuviksi tekijöiksi. Puolueen oma puhetapa muuttuu, tällöin ohjelman avulla saadaan voimakasta vipuvartta uuden ajatusmaailman tukemiseksi ja läpiviemiseksi puolueväen keskuuteen. Ohjelman lukijakunta voi tosin olla sangen harvalukuinen, kuitenkin sen sanoma leviää laajemmalle, usein leviämismallin kautta ja toisinaan hyppäyksellisesti.

Ohjelman teossa aktiivisesti mukana olleet ja ohjelmaa käyttävät toimijat levittävät ohjelman tekstuaalista todellisuutta yhä laajemmalle. Ohjelman rooli voikin olla myös keskustelun areenana toimiminen. Tällöin retoriikassa korostuvat argumentaatio puolueen sisäisenä vallankäytön

välineenä sen sijaan että se olisi osoitettu puolueen ulkopuolisille toimijoille. Nämä puolueen sisäiset murrosvaiheet ovat usein epävakaita aikaa – toki muukin yhteiskunnallinen tilanne voi olla epästabiili – ja puolueen kohtalonhetkistä puhuminen ei ole liioiteltua.

Maalaisliittolaisten leirissä muutoksen saattoi arvella epäonnistuneen, kun vuoden 1970 vaaleissa koettiin tappio ja uutena maaseudun puolueena esiintynyt SMP kahmi paikkoja tyytymättömiltä maalaisliittolaisilta. Pidemmällä aikavälillä katsottaessa Keskustapuolue on kuitenkin säilynyt olemassa olevana puolueena, nykypäivän Suomessa katsotaan jo olevan neljä keskisuurta puoluetta, mutta pitkään vallinnut kolmen puolueen suurvalta-asema oli keskustalaisen politiikan kannalta kiinnostavaa aikaa. Tuskin kukaan olisi 1960-luvulla kyennyt näkemään tällaista tulevaisuuden visiota. Arter ei enää pidä Keskustapuoluetta aitona vaa’ankieliaseman puolueena, Maalaisliitto sen sijaan piti hallussaan tätä asemaa³⁰⁸.

Tätä voidaan pitää Keskustapuolueen tappiona, mutta pienempänä kuin puoluekartalta häviämistä. Jälkikäteen arvioiden riski kadota oli suurempi kuin kannatuksen pieneneminen. Yleispuolueeksi muuttuminen ja sellaisena toimiminen on teoreettisesti nähty välivaiheena kohti yhä verkottuneempia, rajoiltaan epäselvempiä puolueita. Kirchheimer itse päättää kuuluisan esseensä yleispuolueista kysymällä toimiiko poliittiseen prosessiin osallistuminen yleispuolueen rajoitetun ja rationaalisen osallistumisen säänneltyjä kanavia pitkin. Hän vastaa kysymykseensä toteamalla, ettei yleispuolue voi olla rationaalisempi kuin sen nimellinen mestari, äänestäjä. Äänestäjät voivat tunteidensa perusteella muuttaa tätä herkkää instrumenttia, jopa siten että se saattaa muuttua liian tylpäksi ja hitaaksi toimiakseen linkkinä vallanpitäjiin. Kirchheimer päättää toteamuksensa jokseenkin synkästi arvioimalla, että saatamme vielä katua aiempien puolueyyppien häviämistä, samoin kuin kaihoamme muita läntisen sivilisaation menneitä vaiheita.³⁰⁹

Muutos on kuitenkin yhä välttämätöntä kuin hengittäminen ihmiselle. Vaiheittaiset siirtymät ja uusien puolueyyppien ilmaantuminen tapahtuvat usein vaivihkaisesti siten, että ennustukset eivät usein täydellisesti täyty. Puolueiden muutoksen tutkiminen onkin jatkuvaa epätäydellisyyden sietämistä ja uusien tyyppitelyiden tekemistä joko retrospektiivisesti tai ennustaen tulevaa. Ohjelman kautta puolueen on pakko rakentaa kuva itsestään sellaisena, kuin se itse heijastaa itseään ympäröivään todellisuuteen. Painavimmat sanat lausutaan paperilla.

³⁰⁸ Arter 2001a, 61; Arter 2001b, 178.

³⁰⁹ Kirchheimer 1966, 200.

Muutos puolueen ominaisuutena näkyy selvästi ohjelma-analyysissä. Diskurssianalyysin kautta on mahdollista havainnoida tätä tapahtuvaa vaihtelua puolueen minäkuvassa ja identiteetin rakentamisessa. Muutos tarkoittaa aina myös ilmakeuoppia matkan varrella, siitä tutkielman nimikin. Vaihtuvat tilanteet rakentuvat kokonaisuudeksi, josta syntyy oivaa tutkimusmateriaalia.

LÄHDELUETTELO

Aineisto

Maalaisliiton puolueohjelma (1950). <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=maalohjelma1950> luettu 15.1.2013.

Maalaisliiton tavoitteet 1960-luvulla (1962).
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=maaltavoite1962> luettu 15.1.2013.

Maalaisliiton johtavat periaatteet (1962).
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=maalperiaate1962> luettu 18.2.2013.

Keskustapuolueen johtavat periaatteet (1966).
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=keskohjelma1966> luettu 18.2.2013.

Keskustapuolueen yleisohjelma (1968). <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=keskyleis1968> luettu 18.2.2013

Keskustapuolueen yleisohjelma (1970).
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=keskyleis1974> luettu 18.2.2013.

Keskustapuolueen lähiajan tavoitteet (1970).
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=kesktavoite1970> luettu 1.3.2013.

Kansantalouden tervehdyttämisen suuntaviivat, Keskustapuolueen lähiajan talouspoliittinen ohjelma (1974). <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=kesktalous1974> luettu 18.2.2013.

Keskustapuolueen tavoitteet 1970-luvun lopulla (1976).
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=kesktavoite1976> luettu 18.2.2013.

Kokoomuksen 1960-luvun tavoitteet (1961).
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=koktavoite1961> luettu 1.3.2013.

Kohti huomispäivän yhteiskuntaa, Kokoomuksen poliittinen toimintaohjelma 1966 (1966).
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=koktoiminta1966> luettu 1.3.2013.

Suomen pientalonpoikien ohjelma (1959).
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=sppohjelma1959> luettu 16.3.2013.

Suomen maaseudun puolueen ohjelma (1967).
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=smpohjelma1967> luettu 16.3.2013.

Puoluelaki <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1969/19690010> luettu 26.4.2013.

Kirjallisuus

Aarnio, Eeva (1995): ”Välttämättömyyksistä suomalaisissa puolueohjelmissa. ”...Jokaisen suomalaisen tulee...””. Teoksessa Aarnio, Eeva ja Jukka Kanerva (toim.): *Puolueohjelmatutkimuksen nykysuunnat*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. s. 98—109.

Aarnio, Eeva (1998): *Päämäärät liikkeessä. Puolueohjelmien muuttuvat merkitykset Suomessa 1950-luvulta 1990-luvulle*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Aarnio, Eeva (2003): ”Puolue”. Teoksessa Hyvärinen, Matti, Jussi Kurumäki, Kari Palonen, Tuija Pulkkinen ja Henrik Stenius (toim.): *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*. Tampere: Vastapaino. s. 413—466.

Alanen, Aulis J. (1976): *Santeri Alkio*. Porvoo: WSOY.

Alasuutari, Pertti (1996): *Toinen tasavalta. Suomi 1946—1994*. Tampere: Vastapaino.

Allardt, Erik ja Pertti Pesonen (1967): ”Cleavages in Finnish Politics”. Teoksessa Rokkan, Sten ja Seymour M. Lipset (toim.): *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press. s. 325—366.

Arendt, Hannah (1958): *The Human Condition*. Chicago: The University of Chicago Press.

Arter, David (2001a): ”The Finnish Centre Party: A Case of Successful Transformation?”. Teoksessa Arter, David (toim.): *From Farmyard to City Square? The Electoral Adaptation of the Nordic Agrarian Parties*. Aldershot: Ashgate. s. 59—95.

Arter, David (2001b): ”Conclusion”. Teoksessa Arter, David (toim.): *From Farmyard to City Square? The Electoral Adaptation of the Nordic Agrarian Parties*. Aldershot: Ashgate. s.162—183.

Arter, David (2008): *Scandinavian Politics Today*. Manchester: Manchester University Press.

Von Beyme, Klaus (1985): *Political Parties in Western Democracies*. Aldershot: Gower.

Billig, Michael (1991): *Ideology and Opinions*. London: SAGE.

Borg, Olavi (1965a): *Suomen Puolueideologiat*. Toinen painos. Porvoo: WSOY.

Borg, Olavi (1965b): *Suomen puolueet ja puolueohjelmat 1880—1964*. Porvoo: WSOY.

Borg, Olavi (1970): *Puolueiden ohjelmat 1970*. Helsinki: Tammi.

Borg, Olavi (1995): ”Ohjelmatutkimuksen ja ohjelmakirjoituksen perinteestä ja muutoksesta”. Teoksessa Aarnio, Eeva ja Jukka Kanerva (toim.): *Puolueohjelmatutkimuksen nykysuunnat*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. s. 4—23.

Burr, Vivien (1995): *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.

Dalton, Russell J. ja Martin P. Wattenberg (2002): *Parties Without Partisans. Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.

Downs, Anthony (1957): *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper & Row.

- Downs, Anthony (1998): ”Economic Theory of Political Action in a Democracy”. *Political Theory and Public Choice. The Selected Essays of Anthony Downs Volume One*. Cheltenham: Edward Elgar. s.1—16.
- Duverger, Maurice (1965): *Poliittiset järjestelmät*. Käännös Jussi Teljo. Porvoo: WSOY.
- Duverger, Maurice (1966): *The Idea of Politics. The Uses of Power in Society*. Käännös North, Robert ja Ruth Murphy. Lontoo: Methuen.
- Epstein, Leon D. (1980): *Political Parties in Western Democracies*. New Brunswick (N.J.): Transaction Books, cop.
- Fairclough, Norman (1997): *Miten media puhuu?* Käännös Virpi Blom ja Kaarina Hazard. Tampere: Vastapaino.
- Gergen, Kenneth J. (1999): *An Invitation to Social Construction*. Lontoo: SAGE.
- Hakalehto, Ilkka (1981): *Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 1. Maalaisliitto autonomian aikana 1609—1917*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Helenius, Ralf (1969): *The Profile of Party Ideologies*. Helsinki: Helsingin Yliopisto.
- Hokkanen, Kari (1996): *Maalaisliitto-Keskustan historia 3. Maalaisliitto sodan ja vaaran vuosina 1939—1950*. Helsinki: Otava.
- Hokkanen, Kari (2002): *Maalaisliitto-Keskustan historia 4. Kekkosen Maalaisliitto 1950—1962*. Helsinki: Otava.
- Hyrkkänen, Markku (2002): *Aatehistorian mieli*. Tampere: Vastapaino.
- Isohookana-Asunmaa, Tytti (2006): *Maalaisliitto-Keskustan historia 5. Virolaisen aika: Maalaisliitosta Keskustapuolue 1963—1981*. Helsinki: Otava.
- Jokinen, Arja, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (1999): *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi (1999): ”Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät”. Teoksessa Jokinen, Arja, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (1999): *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino. s. 160—198.
- Jutila, Karina (2003): Yksillä säännöillä, kaksilla korteilla? Empiirinen tutkimus Suomen Keskustan sisäisestä päätöksenteosta. Tampere: Acta Universitatis Tampereensis 296.
- Kanerva, Jukka (1995): ”Yksi sana, monta käsitettä – käsitteiden kulumisesta puolueohjelmissa”. Teoksessa Aarnio, Eeva ja Jukka Kanerva (toim.): *Puolueohjelmatutkimuksen nykysuunnat*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. s. 84—97.
- Kirchheimer, Otto (1966): ”The Transformation of the Western European Party System”. Teoksessa LaPalombara, Joseph ja Myron Weiner (toim.): *Political Parties and Political Development*. Princeton: Princeton University Press. s. 177—200.
- Key, V.O. Jr. (1956): *Politics, Parties, and Pressure Groups*. 3rd Edition. New York: Crowell.

- Koistinen, Mikko (1998): "Pelkkää taloutta. Retoriikka journalismin tutkimuksessa". Teoksessa Kantola, Anu, Inka Moring ja Esa Väliaverronen (toim.): *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan*. Tampere: Vastapaino. s. 40—63.
- Kääriäinen, Seppo (2002): *Sitä niittää, mitä kylvää*. Keskustan strategiset valinnat 1964—2001. Jyväskylä: Gummerus.
- Lappalainen, Pertti (2006): "Puolueohjelman merkitys". Teoksessa Paastela, Jukka ja Heikki Paloheimo (toim.): *Suomen puolueiden periaateohjelmat*. Tampere: Tampereen yliopisto. s. 259—275.
- Leiwo, Matti ja Sari Pietikäinen (1996): "Kieli vuorovaikutuksen ja vallankäytön välineenä". Teoksessa Palonen, Kari ja Hilikka Summa (toim.): *Pelkkää retoriikkaa*. Tampere: Vastapaino. s.85—108.
- Mair, Peter ja Richard S. Katz (1997): "Party Organisation, Party Democracy, and the Emergence of the Cartel Party". Teoksessa Peter Mair: *Party System Change*. Oxford: Oxford University Press. s. 93—119.
- Meinander, Henrik (1999): *Tasavallan tiellä. Suomi Kansalaissodasta 2000-luvulle*. Helsinki: Schildts.
- Mickelsson, Rauli (2006): "Ovatko puolueet samanlaisia periaateohjelmien näkökulmasta katsottuna?". Teoksessa Paastela, Jukka ja Heikki Paloheimo (toim.): *Suomen puolueiden periaateohjelmat*. Tampere: Tampereen yliopisto. s. 237—258.
- Mickelsson, Rauli (2007): *Suomen puolueet. Historia, muutos ja nykypäivä*. Tampere: Vastapaino.
- Mylly, Juhani (1989): *Maalaisliitto-Keskustapuolueen historia 2. Maalaisliitto 1918—1939*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Neumann, Sigmund (1956): "Germany: Changing Patterns and Lasting Problems". Teoksessa: Neumann, Sigmund (toim.): *Modern Political Parties: Approaches to Comparative Politics*. Chicago: University of Chicago Press. s. 354—394.
- Nevakivi, Jukka (2006): "Jatkosodasta nykypäivään". Teoksessa: Jussila, Osmo, Seppo Hentilä ja Jukka Nevakivi: *Suomen poliittinen historia 1809—2006*. Helsinki:WSOY s. 221—364.
- Palonen, Kari (1995): "Poliittiset kielet ja käsitteet ohjelmatutkimuksessa". Teoksessa Aarnio, Eeva ja Jukka Kanerva (toim.): *Puolueohjelmatutkimuksen nykysuunnat*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. s. 36—58.
- Paloheimo, Heikki (2006): "Periaateohjelmien painopisteet ja aatteelliset ulottuvuudet". Teoksessa Paastela, Jukka ja Heikki Paloheimo (toim.): *Suomen puolueiden periaateohjelmat*. Tampere: Tampereen yliopisto. s. 217—236.
- Paloheimo, Heikki ja Tapio Raunio (2008): "Puolueiden rooli ja tehtävät demokratiassa". Teoksessa Paloheimo, Heikki ja Tapio Raunio (toim.): *Suomen puolueet ja puoluejärjestelmä*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit. s .11—25.

- Paloheimo, Heikki (2008): "Ideologiat ja ristiriitaisuudet". Teoksessa Paloheimo, Heikki ja Tapio Raunio (toim.): *Suomen puolueet ja puoluejärjestelmä*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit. s. 27—59.
- Palonen, Kari (1996): "Retorinen käänne poliittisen ajattelun tutkimuksessa. Quentin Skinner, retoriikka ja käsitehistoria." Teoksessa Palonen, Kari ja Hilka Summa (toim.): *Pelkkää retoriikkaa*. Tampere: Vastapaino. s. 137—159.
- Pekonen, Kyösti (1995): "Puolueohjelman idea". Teoksessa Aarnio, Eeva ja Jukka Kanerva (toim.): *Puolueohjelmien tutkimuksen nykysuunnat*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. s. 24—35.
- Perelman, Chaïm ja Lucie Olbrechts-Tyteca (1971): *A New Rhetoric. A treatise on argumentation*. Käännös Wilkinson, John ja Purcell Weaver. Notre Dame: Notre Dame University Press.
- Perelman, Chaïm (1996): *Retoriikan valtakunta*. Käännös Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino.
- Pitkänen, Weijo (1995): "Keskustan kaupunkiohjelma. Sulka puoluejohdon hattuun?". Teoksessa Aarnio, Eeva ja Jukka Kanerva (toim.): *Puolueohjelmien tutkimuksen nykysuunnat*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. s. 59—73.
- Puhle, Hans-Jürgen (2002): "Still the Age of Catch-Allism? Volksparteien and Parteienstaat in Crisis and Re-equilibration". Teoksessa Gunther, Richard & José Ramón Montéro & Juan J. Linz (toim.): *Political Parties. Old Concepts and New Challenges*. Oxford: Oxford University Press. s. 58—83.
- Rokkan, Stein (1970): *Citizens Elections Parties: Approaches to the Comparative Study of the Processes of Development*. New York: David McKay.
- Ruostesaari, Ilkka (2006): "Agraarinen/ Keskustalainen aatetraditio Suomessa". Teoksessa Paastela, Jukka ja Heikki Paloheimo (toim.): *Suomen puolueiden periaateohjelmat*. Tampere: Tampereen yliopisto. s. 34—58.
- Sahlberg, Arja (1995): Koivu sekä tähti: ihminen, yhteiskunta, ihmiskunta Santeri Alkion tuotannossa ja poliittisessa toiminnassa. Tampere: Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis. Ser. A 454.
- Sartori, Giovanni (2005): *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Colchester: ECPR Press.
- Skinner, Quentin (2002): *Visions of Politics. Volume 1. Regarding Method*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Summa, Hilka (1996): "Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus". Teoksessa Palonen, Kari ja Hilka Summa (toim.): *Pelkkää retoriikkaa*. Tampere: Vastapaino. s. 51—84.
- Sundberg, Jan (1994): "Finland: Nationalized Parties, Professional Organizations". Teoksessa Katz, Richard S. ja Peter Mair (toim.): *How Parties Organize. Change and Adaptation in Party Organizations in Western Democracies*. London: SAGE. s. 158—184.
- Sundberg, Jan (2008): "Puolueiden organisaatiot ja suhteet etujärjestöihin." Teoksessa Paloheimo, Heikki ja Tapio Raunio (toim.): *Suomen puolueet ja puoluejärjestelmä*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit. s. 61—84.

Suoninen, Eero (1999): "Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen." Teoksessa Jokinen, Arja, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (1999): *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino. s.17—36.

Ware, Alan (1996): *Political Parties and Party Systems*. Oxford: Oxford University Press.

Weber, Max (1956): *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*. Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).

Weber, Max (1980): *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. Suom. Timo Kyntäjä. Helsinki: WSOY.

Virolainen, Johannes (1982): *Yöpakkasista juhannuspommiin*. Helsinki: Otava.

Wolinez, Steven B. (2002): "Beyond the Catch-All Party: Approaches to the Study of Parties and Party Organizations in Contemporary Democracies". Teoksessa Gunther, Richard & José Ramón Montéro & Juan J. Linz (toim.): *Political Parties. Old Concepts and New Challenges*. Oxford: Oxford University Press. s. 136—165.

Väliaverronen, Esa (1998): "Mediatekstistä tulkintaan". Teoksessa Kantola, Anu, Inka Moring ja Esa Väliaverronen (toim.): *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan*. Tampere: Vastapaino. s. 13—39.

Väyrynen, Paavo (1993a): *On totuuden aika. 1. Osa. Tosiasioita ja muistikuvia Urho Kekkosen Suomesta*. Porvoo: WSOY.